

Dr. Kincses Áron

Központi Statisztikai Hivatal

Dr. Kincses Áron

Nemzetközi vándorlás

Egyetemi tankönyv

Budapest, 2023

© Központi Statisztikai Hivatal, 2023

ISBN 978-963-235-556-6

Felelős kiadó:

Dr. Kincses Áron

Lektor:

Dr. Tóth Géza

Szerző:

Dr. Kincses Áron

Másodlagos publikálás csak a forrás megjelölésével történhet!
A tanulmány a szerző véleményét tükrözi, amely nem esik szükségképpen
egybe a KSH hivatalos álláspontjával.

Internet: www.ksh.hu

Tartalom

1. Bevezetés	7
1.1 Bevezető gondolatok a nemzetközi vándorlásról.....	7
1.2 A tankönyv szerkezete.....	8
1.3 A felhasznált adatok forrásai.....	9
2. A nemzetközi vándorlás elméleti keretei	13
2.1 Mobilitás, nemzetközi vándorlás, nemzetközi vándorok	13
2.2 Főbb migrációs elméletek.....	19
3. Nemzetközi migráció a világban	24
3.1 A migráció mozgatórugói.....	24
3.1.1 Demográfiai vetület.....	24
3.1.2 Gazdasági vetület	26
3.1.3 Politikai vetület	28
3.2 Migrációs pillanatképek napjainkig	30
3.3 A nemzetközi vándorlás országok közötti kapcsolatai	37
3.4 A nemzetközi migráció földrajzi hálózatai	42
4. A külföldi kötődésű népesség Magyarországon	47
4.1 A téma kutatásának társadalomföldrajzi előzményei.....	47
4.2 Nemzetközi vándorlás Magyarországon	50
4.3 A Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség demográfiai, iskolázottsági és munkaerőpiaci jellemzői	56
4.4 A Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség területi jellegzetességei	62
4.5 A külföldi kötődésű és a lakónépesség magyarországi területi elhelyezkedésének különbségei.....	68
5. A Magyarországon élő, külföldi kötődésű népesség Kárpát-medencei migrációs forrásterületei és földrajzi kapcsolatuk a célterületekkel	74
5.1 A migrációs forrásterületek meghatározása	74
5.2 A Magyarországra vándorlások romániai forrástérségei.....	74
5.3 A Magyarországra vándorlások ukrain forrástérségei.....	77
5.4 A Magyarországra vándorlások szerbiai forrástérségei.....	80
5.5 A Magyarországra vándorlások szlovákiai forrástérségei	82
5.6 A Magyarországra vándorlások osztrák, horvát és szlovén forrástérségei	84
5.7 A Magyarországra vándorlások Kárpát-medencei forrásterületei	85
5.8 Kárpát-medencei migráció kapcsolatok a forrás- és a célterületek között	87
5.9 A Kárpát-medencéből Magyarországra vándorlások területi hálózatai	94
6. A magyar-magyar nemzetközi vándorlások a Kárpát-medencében	100
6.1 A magyar-magyar nemzetközi vándorlás hatása a Kárpát-medence magyar népességére	100
6.2 A Kárpát-medence országainak népesedési térszerkezete	106
6.3 Vándorlások a szomszédos országok és Magyarország népességének terében.....	110
Irodalomjegyzék	114
Ábrajegyzék	126
Táblajegyzék	127

1. Bevezetés

1.1 Bevezető gondolatok a nemzetközi vándorlásról

A nemzetközi vándorlás mennyiségét, minőségét és irányait a világ egészét behálózó szubjektív és objektív társadalmi, demográfiai, gazdasági, politikai erőterek formálják. A XXI. században a vándorok pénzügyi lehetőségei folyamatosan javulnak, a közlekedés gyorsan fejlődik, javul a térbeli elérhetőség, a világ különböző részei ily módon könnyebben elérhetőkké válnak. A nagy távolságú mozgások ára – a családok jövedelmének arányaiban – egyre alacsonyabb, így még a harmadik világbeli emberek egy része is be tud kapcsolódni a migrációs áramlásokba. Ezek a jelenségek a migrációt mind a fogadó, mint a küldő területeken az eddigiéknél összetettebbé és sokrétegebbé teszik. Az ENSZ adatai alapján¹ mintegy 280 millió ember, a világ népességének a 3,6%-a lakik ma más országban, mint ahol született.

A harmadik világ migrációs folyamatokban való részvételével párhuzamosan a klasszikus, nagy befogadó országok (USA, Kanada, Ausztrália) mellett az utóbbi évtizedekben Európa befogadó szerepe is felértékelődött. Mára a nyugat- és dél-európai államok többsége sokmillió külföldön született lakossággal rendelkezik. A nemzetközi vándorlás témája a fogyó nyugati társadalmak fenntarthatóságával, a gazdasági globalizációval vagy a klímaváltozással (környezeti migráció) kapcsolatosan is egyre többször előtérbe kerül.

A nemzetközi vándorlás témájának stratégiai fontosságát mutatja az Európai Unió bel- és igazságügyi célkitűzései közt formálódó közös menekültügyi és bevándorlási politika, vagy a Schengeni Egyezmény is. A magyar aktualitásnak is számos oka van. A közép-európai országok az 1990-es évek rendszerváltozásai után, a gazdasági felzárkózásnak és az integrációnak köszönhetően rendre befogadó térségekké váltak. Magyarország és a szomszéd országok életében ez a jelenség merőben új helyzetet teremtett, mivel eddig inkább az elvándorlások voltak a jellemzők. Így a migráció magyarországi kutatása, a befogadó helyzet biztonsági, haszonelvű továbbgondolása nem tekint vissza hosszú múltra.

A legtöbbször a környező országokból érkeznek hazánkba. Így a Magyarországot érintő migráció nem pusztán az előnyök minél hatékonyabb kihasználása, a kockázatok mérséklése miatt lényeges, hanem mert a határokon túl nyúló hatása folytán befolyásolja a Kárpát-medencei magyar nemzetiségű népesség területi elhelyezkedését is.

A nemzetközi vándorlás kérdéskomplexusának tudományos vizsgálata számos tudományterület feladatai közé tartozik. Egy része a jogtudományi (Groenendijk K., 2014; Gellérné Lukács É.–Szigeti B., 2005), a közgazdaságtani (Krugman P.–Venables A. J., 1996; Hatton T.–Williamson J., 2005), a történelemtudományi (Fenske H., 1980; Kitanics M., 2014), a gazdaságtu-

¹ <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>

dományi (Borjas G., 1994; Hárs Á.–Simon D., 2015), a szociológiai (Andorka R., 2006; Kasinitz P., 2012), a pszichológiai (Fawcett J., 1995; Hautzinger Z., 2014), valamint a politikatudományi (Freeman G.–Kessler A., 2008; Tóth J., 1997) területeket érinti.

A tankönyvben főként a geográfiai, statisztikai és a demográfiai megközelítésre helyezem a hangsúlyt, melyre a hazai és a nemzetközi szakirodalomban is számos példa van (Dumont J.–Lemaitre G., 2005; Rogers A., 2015; Salt J., 2001; Dövényi Z., 2011; Tóth Pál P. 2005; stb.). Ezen belül is a konkrét, kvantitatív szempontú vetületek kerülnek kiemelésre. E három téma együttes vizsgálatának alapvető indoka, hogy a nemzetközi migráció mint országhatárokon átívelő népmozgás, a termékenység és a halálozás (Cseh-Szombathy L. et al., 1984; Demény P., 1996; Vukovich G., 1983) mellett a népességváltozások harmadik fő tényezője. Nemzetközi vándorlás révén módosítható ugyanis leggyorsabban egy-egy ország népessége (Papademetriou D. G., 2006).

Végezetül lényegesnek tartom tisztázni, hogy mivel nem foglalkozik a könyv. A tankönyv több olyan kardinális kérdést érint, mint az asszimiláció, az identitásváltás, a külhoni magyarság etnikai összetétele. Azonban e jelenségeket csak az elemzési kontextus szempontjából veti fel, nem szándéka e területek részletes, mélységi elemzése. A jelenlegi könyvnek ugyancsak nem része az illegális migráció tanulmányozása, vagy a 2015-ös európai migrációs válság bemutatása. Az írás főként a jelenlegi helyzet feltérképezésére törekszik, a történeti idősoros adatok vizsgálata kívül esik a tankönyv keretein.

1.2 A tankönyv szerkezete

A könyv nem pusztán a nemzetközi vándorlás klasszikus tanulmányozására terjed ki, célja az objektív és szubjektív társadalmi, gazdasági és demográfiai erőterek feltárása, melyek a vándorlási alakzatok kialakulásáért felelősek, illetve formálják azokat. A tankönyv összeköti a forrás és a fogadó térségeket, és hálózatként tekint a jelenségre, annak topológiáját, társadalmi, gazdasági hatásait mutatja be társadalomföldrajzi szempontból.

A nemzetközi vándorlás különböző megközelítéseinek szempontjait, a felhasznált adatok forrását az 1. fejezet ismerteti.

A 2. fejezet a nemzetközi migráció elméleti kereteivel foglalkozik. A részletes kifejtés oka, hogy a hazai és a nemzetközi szakirodalomban meglehetősen sok megközelítés ismert a migrációval kapcsolatban. Röviden tárgyalásra kerülnek a térbeliség, a külső és a belső terek fogalmai, a mobilitás és a migráció, valamint a főbb migrációs elméleteket. Ezek az elméletek a tankönyvben mint koordináta-rendszer funkcionálnak, melyben a nemzetközi vándorlás különböző szegmenseit el lehet helyezni.

A 3. fejezet a világban tapasztalható nemzetközi migráció terjedését, mozgatórugóit és földrajzi hálózatát vizsgálja. Ez a fejezet a Föld országai között fennálló kapcsolatrendszerrel foglalkozik. A tankönyvnek nem célja a nemzetközi migrációnak a Föld valamennyi országára, külön-

külön kiterjedő elemzése, sokkal inkább a főbb globális trendek és a mozgások kiváltó okainak ismertetése. A részletesebb leírásokra Magyarország és a Kárpát-medence példáján kerül sor a későbbi fejezetekben. Az itt tárgyalt ismeretek segítik, hogy a későbbiekben össze lehessen hasonlítani a világban tapasztalt jelenségeket a Kárpát-medencei viszonyokkal, a globális trendeket a lokális jelenségekkel.

A 4. fejezet ismerteti a Magyarországon élő külföldi kötődésű népességre vonatkozó információkat. Ez a pont a bevándorló népesség számosságát, dinamikáját, állampolgárság szerinti összetételét, területi eloszlását, demográfiai, iskolai végzettségek szerinti struktúráját, valamint a munkaerőpiaci jellemzőit vizsgálja, a lakónépességgel összevetésben.

Az 5. fejezetben a Magyarországra irányuló, Kárpát-medencei nemzetközi vándorlások forrástérségei kerülnek a fókuszba. Ismertetésre kerül a szomszédos országokban élő magyarok helyzete, számossága, vándorlási jellemzői és a migráció trendjei. Beazonosításra kerülnek azok a forrástérségek, ahonnan a legtöbben vándorolnak Magyarországra. A szomszédos országokból Magyarországra érkezők területi mintázatait, forrás és célterületek szerinti összekötöttségeit tárja fel a fejezet demográfiai háttérváltozók segítségével, és az eredményeket a globális migrációs hálózatok topológiájával hasonlítja össze.

Az utolsó, 6. fejezet tárgyalja a magyar nemzetiségűek területi eloszlását a Kárpát-medencében, valamint a szomszédos országokból Magyarországra történő vándorlások hatásait a Kárpát-medence magyar népességére. Másrészt a térség népesedési térszerkezetét tárja fel, melyben a vándorlások végbemennek, választ adva a vándorlások irányainak kialakulására.

1.3 A felhasznált adatok forrásai

A XXI. században új jelenségek – egyebek között a globalizáció, digitalizáció, globális demográfiai trendek – vesznek körül bennünket, amelyek egyre összetettebbé válnak. Megismerésük egyrészt olyan új, hatékony eszközöket és módszereket kíván meg, melyek segítségével képesek vagyunk a lehető legegyszerűbben megragadni az összetett valóságot, másrészt századunk sok lehetőséget is kínál: például a komplex jelenségekkel párhuzamosan új típusú adatforrások is megjelennek.

Napjainkban számos adatforrás létezik: mintavételes statisztikai adat, census adat (klasszikus típusúak), adminisztratív adat, magántulajdonban lévő adat (például mobiltelefon-cellainformációk), big data, smart data, machine data, vagy például a digitális orvosi eszközök szolgáltatott adatok (új adatforrások). A hagyományos adatforrások az időszerűség, a relevancia és az adatszolgáltatói terhek alapján részben már kezdik elérni a korlátaikat. Az újak gyakran nem tudományos, statisztikai célból keletkeztek, ezért minőségük néha elmarad a hagyományos források mögött, és használatuk – az ilyen adatforrások változékonysága, esetleges megszűnése miatt – hosszú távon jelentős külső kitérítést is okozhat. Ilyen eset lehet, ha egy klasszikus

adatfelvétel azért kerülne megszüntetésre, mert van új adatforrás, de ez utóbbit később jogszabályok, vagy technológiai váltások megszüntetnék, nem maradnának az adott jelenséget relevánsan mérő jelzőszámok, illetve idősortörések keletkeznének.

Így a XXI. század társadalmi, gazdasági jelenségeinek tudományos alapú megismerése már önmagában az alkalmazott adatforrások megválasztásában is sok kihívást, de egyben számos lehetőséget is tartogat. Ezért bármely kutatások megkezdése előtt a releváns adatok feltérképezésére és egyfajta adatstratégia kialakítására van szükség. Meg kell bizonyosodni a felhasználandó adatok relevanciájáról, minőségéről, ugyanakkor kontroll alatt tartani a felmerülő kockázatokat, ezzel párhuzamosan minden témához megtalálva a célszerű, optimális adatforrásokat. A migrációban résztvevő népességre vonatkozóan alapvetően az adminisztratív és a cenzusszerű adatok szolgálnak releváns, elérhető információkkal.

A külföldiekre vonatkozólag többfajta adminisztratív nyilvántartás létezik világszerte. Ezek olyan adatállományok vagy regiszterek, melyeket annak érdekében hozott létre a jogalkotó, vagy egy közigazgatási szervezet (adóügy, társadalombiztosítás stb.), hogy a jogszabályokban meghatározott igazgatási feladatok végrehajtását szabályozza, vagy támogassa (Gárdos É. et al., 2008). Ezekben az esetekben nem a kutatási igények határozzák meg elsődlegesen a koncepciót és a tartalmat, a célsokaság egységeit, az adatok vonatkozási idejét és a definíciókat. További nehézséget jelent, hogy a jogszabályok változásával a nyilvántartás tartalma, szerkezete módosulhat. Mindez azt jelenti, hogy az esetek egy részében nehéz ezekből az adatrendszerekből közvetlenül kinyerni a kutatás igényeinek megfelelő információkat, bár az adatok minden időszakban rendszerszerűen, megbízhatóan, hivatalos okmányokkal alátámasztottan állnak rendelkezésre.

Az adminisztratív állományok forrása, gyakorisága és adattartalma elérő lehet. Magyarországon a Belügyminisztérium (BM) adminisztratív migrációs adatbázisában azok a külföldi állampolgárok szerepelnek, akik az adott év január 1-jei nyilvántartási állapot szerint legalább tizenkét hónapra szóló tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkeznek (a hontalanokkal, a menekültekkel és az oltalmazottakkal együtt), míg a külföldön születettek azok a külföldi, valamint magyar állampolgárok, akiknek születéskori lakóhelye a mai Magyarország területén kívül található.

A cenzusszerű adatok (Népszámlálások) előnye az adminisztratív nyilvántartásokkal szemben az, hogy mindenkit az életvitelszerű lakóhelyének településéhez lehet kötni, a kérdőívben lekérdezett összes változójával együtt. Ennek köszönhető, hogy szinte a világ összes országáról a teljes lakosság (az adott országban születettek és más országból betelepülők esetén is) életkörülményei, gazdasági, képzettségi, szociális háttere tudományos, statisztikai célra, részletes területi bontásokban is megismerhető. Az összeírásra az egész világban többnyire egyidejűleg, azonos tartalommal és egységes módszertani alapon kerül sor. Ugyanakkor a népszámlálási információk nem állnak rendelkezésre olyan gyakorisággal, mint az adminisztratív nyilvántartások.

Általában azokról készül adatfelvétel, akik az adott ország állampolgárai és az ország területén életvitelszerűen élnek, vagy ha külföldön vannak, akkor csak átmenetileg (tizenkét hónavnál rövidebb ideig) tartózkodnak ott; illetve azok a külföldi állampolgárok és hontalan személyek is összeírásra kerülnek, akik az adott ország területén meghatározott ideje tartózkodnak. A külföldi állampolgárok közül általában nem kerülnek számbavételbe a diplomáciai testületek tagjai és családtagjaik; az országgyűlés vagy a kormány határozata alapján az adott országban állomásozó külföldi fegyveres erők tagjai; illetve a turizmus (pihenés, kirándulás, vadászat stb.), látogatás, gyógykezelés, üzleti tárgyalás stb. céljából ott tartózkodó személyek.

Ezeket az információkat az ENSZ, az Eurostat, az OECD éves rendszeresen begyűjti az országoktól és publikálja is azokat. Az adatok forrása országonként változó, de alapvetően az különbözőfajta adminisztratív és népszámlálási adatokat tartalmaz.

A tankönyv témájának szempontjából releváns magyar adminisztratív adatbázisokat (Belügyminisztérium, Személyiadat- és lakcímnnyilvántartás, a Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal² (BMH) idegenrendészeti nyilvántartásai³, a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő (NEAK) TAJ nyilvántartása), valamint a népszámlálás és mikrocenzus 2011-es, illetve 2017-es állományi adatait használja fel.⁴

Az időintervallum választásának indoka, hogy míg a kevésbé részletes adminisztratív adatok világszerte néhány év késéssel, de évente rendelkezésre állnak, addig a részletesebb elemzéseket lehetővé tevő censzusokra (például a szomszédos országok magyar nemzetiségű népességére vonatkozó információk) ez már nem igaz. 2016 végén volt Magyarországon az utolsó mikrocenzus, így a megfelelően részletes, legújabb adatok forrása ez a felmérés. Az időbeli konzisztencia megtartása érdekében ezért a tankönyv teljes terjedelmében a 2017-es évvel bezárólag ismertetem az információkat.⁵

A magyar elemzések alapjául szolgáló adatok nem voltak közvetlenül elérhetők, külön besorolásokra volt szükségem a területi hatások vizsgálatához. A Kárpát-medencét érintő vándorlási folyamatok mélyebb megértését a nemzetközi vándorlások Kárpát-medencei forrástelepüléseinek, térségeinek feltérképezése teszi lehetővé. A magyar adminisztratív adatállományok ugyan szabadszavas mezőként tartalmazzák a Magyarországra vándorlók születési településeit⁶, de jelenleg csak az országok szerinti osztályozásai automatizáltak, a külföldi települések listája számos kihívást tartogatott: gépelési hibák, elírások, különböző nyelveken megadott városnevek nehezítették az előrehaladást. Egy-egy nagyobb város igen sokféleképpen szerepel az

² 2019. július 1-től Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság (azonban az itt tárgyalt adatok még a BMH-től származnak).

³ A Személyiadat- és lakcímnnyilvántartás tartalmazza a magyarok, a hontalanok, a menekültek és az oltalmazottak, míg a BMH a többi külföldi állampolgár adatát.

⁴ Ez az a két utolsó év, amikor Magyarországon népszámlálás, illetve mikrocenzus (2016. október 1-ei eszmei időpont) volt, ezekre az évekre lehetséges (2011, 2017. január 1-jei adminisztratív állományokkal) a különböző típusú adatok összekapcsolása.

⁵ A 2021-es népszámlálásokat a koronavírus járvány miatt a legtöbb országban 2022-re ütemezték át. Így az ezekből származó nemzetközi adatsorok 2024 előtt nem lesznek elérhetők.

⁶ Az elvándorlás helyének települése jobban illeszkedne az elemzések gondolatiságához, de az erre vonatkozó információk nem részei az adminisztratív adatforrásnak. Az elvándorlási települések helyett ezért a születési településekkel dolgoztam.

adatbázisban⁷, illetve sok esetben olyan településrészek kerültek rögzítésre, melyek csak régebben voltak önállóak.⁸

Az elemzés Magyarországot vizsgáló részéhez mindkét típusú adatforrást (adminisztratív, census típusú) együttesen alkalmaztam, mert mindegyik tartalmaz olyan információkat, melyek a másik állományból hiányoznak. A censusokban vannak iskolai végzettségre, gazdasági aktivitásra, háztartásszerkezetre vonatkozó adatok, melyek nem részei a Belügyminisztérium nyilvántartásának, viszont az adminisztratív adatbázis tartalmazza a születési településeket. A két adatforrás összekapcsolásához egy többlépcsős kulcsrendszert alkalmaztam a nem, a születési év, hónap, a magyarországi lakóhely településének neve, közterület neve és a házsám információk felhasználásával. Ahol szükséges volt, aránybecslést használtam.⁹

2011-es időpontra vonatkozóan a népszámláláshoz kapcsoltam hozzá az adminisztratív adatokat (népszámlálások vonatkozási évében ez a forrása a hivatalos statisztikai adatoknak), míg 2017-re a Belügyminisztérium nyilvántartáshoz illesztettem a mikrocensus információit (népszámláláson kívüli éveken az adminisztratív állományok adják a hivatalos statisztikát). Ezért a 2017-es megoszlások kismértékben eltérhetnek a mikrocensus eredményeitől. Így mindkét vizsgált évre egy-egy összekapcsolt állomány állt rendelkezésre. Ezekből származnak a tankönyvben felhasznált adatok. Az eljárás előnye, hogy az adatbázisokban lévő egyes változók megoszlásai külön-külön megegyeznek az eredeti állományukban lévőkkel.

⁷ Sepsiszentgyörgy (186 féleképpen): Covasna Mun. Sfintugheorghe; Covasna Sfantu Gheorghe; Fintugheorghe; Mun Sfantu Gheorghe; Sepsiszentgyörgy Kovászna M; Sfantu Gheorghe Covasna; Sfintul-Gheorghe; Sepsiszentgyörgy Sf Gheorg; Sf Gheorghe Sepsiszentgyörg; Covasna Mun. Sfintugheorghe; Sfantu Gheorghe Covasna; Sántul Gheorghe; Szotyor (közigazgatásilag Sepsiszentgyörgyhöz tartozik) stb.

Marosvásárhely (176 különböző alakban); Tirgu Mures; Maros vásárhely; t mures; targu mures; tg. Targumures; Székelyvásárhely; Románia, Tirgu Mures; Székelykakasd (közigazgatásilag Marosvásárhelyhez tartozik) stb.

⁸ Csak néhány példa:

– Székelyhidegkút (románul Vidacutu Român, németül Kaltenbrunnen) hajdani falu a mai Romániában, Hargita megyében. Magyarhidegkút és Oláhhidegkút 1926-os egyesítéséből keletkezett. A falu északi része Magyar-, nyugati része Oláhhidegkút. Jelenleg Hidegkút településrésze. – Hidegkút (románul Vidacut) ma falu Romániában, Hargita megyében. Közigazgatásilag Székelyandrásfalvához tartozik.

– Horthyvára: Máriamajor (szerbül Степановићево/Stepanovićevo, 1941–1944 között Horthyvára, 1941-ben rövid ideig Bácsadikfalva nevet viselte), ma Újvidék községhez tartozó falu Szerbiában, a Vajdaságban, a Dél-bácskai körzetben.

– Kadicsfalva – (Cadiseni) ma Székelyudvarhely városrésze (a krónikák szerint 1566-ban a Kadichfalva nevet viselte).

– Csekelaka (románul: Cecălaca) falu Romániában, Maros megyében. Közigazgatásilag ma Cintos községhez tartozik.

⁹ Aránybecslésekkel csak a mikrocensus esetén és csak azokban az esetekben kellett élni, amikor a két eredeti adatállomány különböző változónak keresztábrázatait vizsgáltam. Ez az iskolai végzettség, a gazdasági aktivitás, az anyanyelv és a gyereket nevelő háztartások születési régiók szerinti elemzésénél fordult elő.

2. A nemzetközi vándorlás elméleti keretei

2.1 Mobilitás, nemzetközi vándorlás, nemzetközi vándorok

A tér, a térbeliség általános felfogásának két jellegzetes modellje az abszolutista, illetve a relativista értelmezés. A ma már tudományosan túlhaladott abszolutista modell a hétköznapi térszemléletnek, a „*társadalom tárgyi elemeihez kötődő tevékenységek szemléletének még mindig meghatározója, főként a gyakorlati téralakításokban (építészet, területrendezés), ahol világosan értelmezhető viszonyrendszert képez*” (Nemes Nagy J., 1998: p. 58.). A következőkben ismertetésre kerülő térfelfogások, csoportosítások Nemes Nagy József (1998), *A tér a társadalomkutatásban* című könyvére támaszkodnak.

„*Az abszolutista irányzat szerint a tér saját struktúrával rendelkező objektív létező, a különvalóság és a folytonosság egysége, amely mintegy "tartályként" magába foglalja, "hordozza" a dolgokat. Természeténél fogva mindig hasonló, mozdulatlan, folytonos, mennyiségi jellegű, áthatolható és elmozdíthatatlanul rögzített. Az idő a változás és az állandóság kombinációja, a pillanatok sorozata, ami mindenki számára azonos mérőszámként hozzárendelhető minden eseményhez, minden tárgyra való vonatkozás nélkül egyenletesen telik. E nézet klasszikus képviselője Newton, bizonyos értelemben Kant, de napjainkban is a hétköznapi tér- és időszemléletet ez a közelítésmód jellemzi.*” (Nemes Nagy J., 1998: p. 58.).

Ezzel szemben a relativista irányzat szerint „*a tér az objektív létezők közötti viszony, az együttlétezés rendje, ahogy az idő az egymásutániség rendje. Bármely térhez vagy időhöz kapcsolódó tulajdonságra vonatkozó állítás csak úgy lehetséges, ha e tulajdonságokat különböző szubsztanciák közötti, illetve a szubsztanciák egymást követő viszonyaira vezetjük vissza. E felfogás képviselői pl. Leibniz, Hegel, Einstein. A relativitáselmélet bizonyította be, hogy a különböző megfigyelők órái nem egyeznek meg szükségszerűen egymással, hanem mindenkinek a saját órája szerint telik az idő. Hasonlóképpen "...az általános relativitáselmélet értelmében a tér geometriai tulajdonságai nem önállóak, hanem az anyag szabja meg őket. Ezért a világ geometriai szerkezetére csak akkor következtethetünk, ha vizsgálatainkban az anyag ismert állapótából indulunk ki." (Einstein). Ezzel a tulajdonsággal függ össze, hogy szemléletes gondolati absztrakciókként különböző tér-típusokról szoktak beszélni (földrajzi tér, biológiai tér, társadalmi tér stb.), amelyek a konkrét anyagi rendszerek együttlétező elemeinek strukturális elrendeztségéhez kapcsolódó konkrét, objektív tulajdonságok foglalatát képezik*” (Korompai A., 1995: p.33.).

Leegyszerűsítve: az abszolutista térfelfogásban maga a tér egy, az idők kezdetétől létező, mindentől független, kölcsönhatásra, változásra képtelen passzív „keret”, melyben a különböző térelemek helyezkednek el. Kölcsönhatás, mozgás csak a térben meglévő elemek között lehetséges. A relativista felfogás szerint azonban maguk a létező „dolgok” alakítanak ki maguk körül teret, mellyel kölcsönhatásban vannak. Így a tér és az idő nem is létezhet térelemek nélkül.

Például ezért is lehet kevés értelme annak a fizikai kérdésnek, hogy mi volt az ősrobbanás előtt (semmi nem volt). Az általános relativitáselméletben a tér-idő kontinuumot az anyag és az energia képes meghajlítani. A fenti gondolatmenetből következően a továbbiakban a relativista térszemléletet részesítjük előnyben. Azonban a társadalmi, gazdasági, demográfiai, földrajzi vizsgálatok során így sem kapunk egyetlen, minden vizsgálati szempontot magában foglaló, „kész” teret.

A térelemek különböző tereket alakíthatnak ki. Az objektív terekben a térelemek tényleges tartalma, minősége a meghatározó, míg a szubjektív terek esetén maga az észlelés, a szemléletmód, a szubjektív elemek a determinánsak. Fontos kihangsúlyozni, hogy maga az osztályozás nem kizárólagos, minden konkrét társadalmi, földrajzi, gazdasági, vagy demográfiai tér egyben objektív és szubjektív, reális és észlelt is lehet, a megközelítéstől függően (Nemes Nagy J., 1998).

A regionális tudományban az egyes társadalmi, gazdasági szférákhoz elméleti, módszertani és gyakorlati alapon jellegzetes térértelmezések, vizsgálati mechanizmusok kapcsolódnak. *„Ezeknek jellegzetes csomópontja: a társadalomnak, gazdaságnak a földi térhez kötött, lokalizált „külső” tere és az egyes társadalmi szférák „belső” terének megkülönböztetése. Külső térének a továbbiakban azt a viszonyrendszert nevezzük, amikor valamely társadalmi szféra vizsgálatában a lényeghez tartozóan jelen van a lokalizáció, a földi (földrajzi) térhez kötés momentuma (meghatározott földrajzi helyekhez, térségekhez, megfigyelési egységekhez rendeljük és így vizsgáljuk a gazdasági, társadalmi stb. jellemzőket). Jellemzően e külső tereket elemzi a területi kutatás, amelyben a jellegadó vizsgálati alapot, a megfigyelési egységeket a lehatárolt térrészek (területek, térségek, régiók, települések) képezik.*

A társadalom különböző szegmensei, szférái azonban nemcsak a földrajzi térhez (a földrajzi helyekhez) kötve mutatnak fel térjellemzőket - egyenlőtlenséget és rendezettséget -, hanem önmagukban is. A gazdaság szereplői, a különböző gazdasági szervezetek maguk is teret generálnak (egyenlőtlenség, távolság van közöttük például a profitabilitásban, hierarchia és függés kapcsolatrendszerükben). A társadalom különböző csoportjai között hasonló relációk figyelhetők meg. Az egyes társadalmi szféráknak ezeket, a földrajzi helyhez kötéstől elválasztott (de természetesen azzal is összefüggő) viszonylatait vizsgálva kapjuk az egyes terek második jelentéstartalmát, amit a következőkben az egyes társadalmi szférák belső terének nevezünk.

A külső és belső tér azonosságát (tér-jellegét) és különbözőségét (a lokalizáltságot, a földi-földrajzi térhez kötöttséget, illetve attól való elválasztást) világosan érzékelhetjük, ha végiggondoljuk például, mit jelent az a kijelentés, hogy két gazdálkodó egység (cég) „közel van egymáshoz”. Az azonosságra utal, hogy a „közelség” (távolság), mint alapvető térkategória értelemmel bír mindkét szemléletben, a különbözősége pedig az eltérő válasz. A földrajzi térhez kötött szemléletben a közelség az egymás fizikai, földrajzi közelébe (egyazon térségbe, városba, utcába) való települést jelenti, míg a belső térben a gazdaság kategóriái szerinti hasonlóságot,

a hasonló méretet, a rokonprofilt, s még inkább az eredményesség (nyereség-veszteség) szerinti közelséget jelenti. A kétfajta tér modelljében az is felfedezhető, hogy két térelem lehet egymáshoz közel, illetve egymástól távol mindkét térben, de lehet közel a belső térben úgy, hogy földrajzi lokalizációjuk nagyon eltérő, s a külső térben elhelyezkedhetnek egymás közelében, miközben a belső térben nagyon távoliak. Ez a kettősség mutatkozik meg a különböző társadalmi csoportok vagy a településhálózat különböző szintjein álló települések (pl. nagyváros-aprófalu) földrajzi, illetve társadalmi távolságában is: egy ország két nagyváros bármilyen távol is fekszik a térképen egymástól, a társadalmi térben valószínűleg jóval közelebb van egymáshoz, mint a földrajzilag közel fekvő kisközségekhez. Hasonló relációt érzékeltet az a példa is, miszerint a new york-i Metropolitan, illetve a milánói Scala sztárjai vagy törzsközönsége a társadalmi (művészeti) térben vélhetően nagyon közel vannak egymáshoz, mégha a két épület más-más kontinensen található is” (Nemes Nagy J., 1998: p. 87–88.).

Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni, hogy a társadalmi/gazdasági teret a társadalom/gazdaság külső és belső terei együtt alkotják.

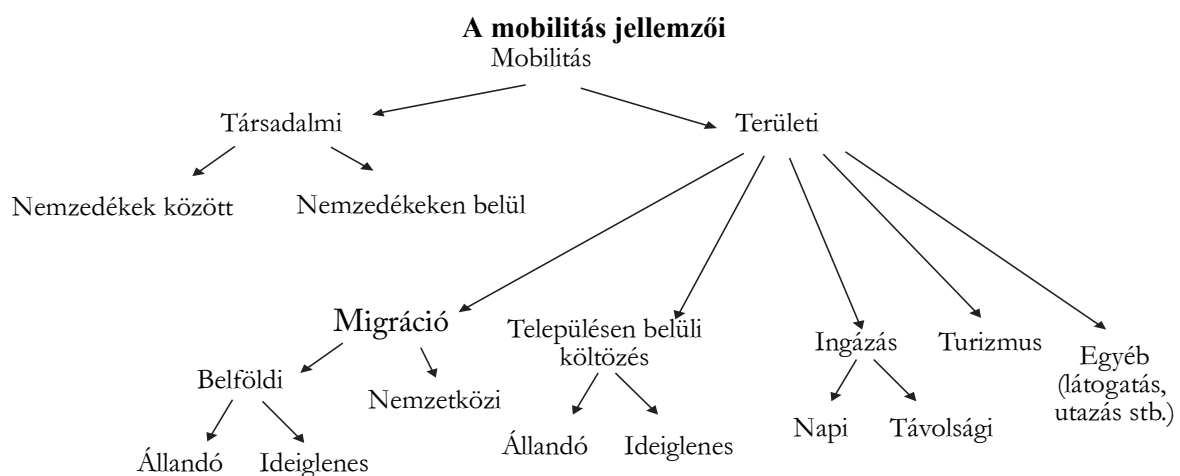
A társadalmi térbeli a mozgás legátfogóbb fogalma a mobilitás, ennek sajátos külső, fizikai térbeli formája a migráció. „A társadalmi mobilitás kutatása a szociológia egyik legkiterjedtebb vizsgálati területe, szoros kapcsolatban a társadalmi rétegződés vizsgálatával, hisz az egyéni és csoportos mobilitás épp a különböző társadalmi rétegek, iskolázottsági, foglalkozás és státusz-csoportok közötti elmozdulást jelent. Megkülönböztethető a generációk közötti (intergenerációs) és a generációkon belüli (intragenerációs) mobilitás” (Andorka R., 1982; Nemes Nagy J., 1998: p. 246.).

Társadalmi mobilitásnak nevezzük azt a jelenséget, amikor az egyén vagy a család/háztartás társadalmi helyzete megváltozik. Ezeket a társadalom belső terében végbemenő mobilitásokat foglalkozás, iskolai végzettség, jövedelem kategóriák szerint is vizsgálhatjuk. Megkülönböztethetjük a társadalmi térben a mozgásokat azok irányai szerint. Így kapjuk a vertikális és a horizontális mobilitás kategóriáit. Az előbbi esetben a társadalmi hierarchiában fölfelé, vagy lefelé (például egészségügyi ápolóból orvos lesz), míg az utóbbiban azonos szinten történhetnek a mozgások (például technikusból oktatási asszisztens lesz). További differenciáló faktor az idő hosszúsága is. Eszerint nemzedékeken belüli és nemzedékek közötti mobilitások különböztethetők meg. Az intragenerációs mobilitás esetén valaki a saját életpályája folyamán vált a társadalmi helyzetek között, míg az intergenerációs mobilitás esetén a szüleihez képest lép át más társadalmi pozícióba.

Tehát a mobilitások a társadalom belső tereiben a társadalmi mobilitás-, míg a külső, fizikai tereiben, a területi mobilitás fogalmaihoz kötődnek. A területi mozgások több fajtáját különíthetjük el. Ezek a belföldi és nemzetközi vándorlások (vagy migráció), a településen belüli költözések, az ingázások, a turizmus, a rokonlátogatás stb. A továbbiakban a nemzetközi vándorlás, mint a külső térbeli, területi mobilitások tanulmányozása kerül a fókuszba.

A nemzetközi vándorlás fogalma elsősorban a külső fizikai térhez kötődik, ahogy az az előzőekben rögzítésre került. Ugyanakkor a vizsgált külső és belső terek közötti megkülönböztetés nem vagy-vagy relációt jelent, minden területi mobilitás egyben társadalmi mobilitással is együtt jár (új karrier, más társadalmi közeg, presztízs, tanulási célú migráció stb.). Hiszen a népességmozgások az egyéni és társadalmi jellemzőkkel szoros kapcsolatban vannak. Ezek a tényezők a mozgás jellemzőjére, gyakoriságára, térbeli távolságára, a döntéshozatal módjára, célokra hatással vannak. Bizonyos faktorok intenzív, nagy távolságú, sokcélú, mások kisebb térbeli kiterjedésű, csak korlátozott célokhoz kapcsolódó mozgásokat generálnak (Nemes Nagy J., 1998).

1. ábra

A nemzetközi vándorlás meghatározására és kategorizálására ugyanakkor nincs világ- vagy európai viszonylatban egységesen elfogadott álláspont (KSH, 2018a), definíció. Azonban a legszélesebb körben használt meghatározások általában a térbeli és időbeli változásokat veszik alapul (Nemes Nagy J, 1998). Ezek alapján a nemzetközi vándorlás mindig országhatár átlépésével jár, amely során az egyén hosszabb távra változtatja meg életvitelszerű lakhelyét (UN, 1998). Így fontosnak tartom annak a rögzítését, hogy kit is tekintek általánosságban nemzetközi vándornak, a nemzetközi vándorlásban résztvevőnek.

A nemzetközi migráció tudományos szempontból interdiszciplináris jelenség. Ebből következően az értelmezése, meghatározása is különféle vetületeket hangsúlyoz. A Központi Statisztikai Hivatal meghatározása szerint¹⁰ a nemzetközi vándorlásnak (az Eurostat meghatározásával összhangban) nevezzük, ha egy személy nemzetközi határokat átlépve, más országban telepedik le életvitelszerűen. A jelenleg használt népességdefiníció alapján a migráció statisztikai számbavételének feltétele, hogy egy bizonyos országban való tartózkodás meghaladja a 12 hónapot.

Mivel a migráció motivációja gyorsan bővült, így a végleges letelepedésre vagy pusztán a jövedelemszerzésre irányuló meghatározásokat Rédei Mária (2007a) a tanulási célú migráció

¹⁰ https://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=110&p_ot_id=100&p_obj_id=AACC

fogalmával egészítette ki, valamint Illés Sándor (2008) az időskori migrációval bővítette, melynek célja lehet a nyugdíjak vásárlóerejének jobb kihasználása, vagy a kedvezőbb éghajlat keresése (mediterrán térség). A családegyesítéssel kapcsolatos motivációk is hangsúlyosak, sokszor a nemzetközi migráció egyik fő befogadási csatornáját jelentik.

1. táblázat

A migráció osztályozása

Az elkülönülés kritériumai	Vándorlás ellegzetességei	
Országhatár átlépése	Belföldi	Nemzetközi
Döntéshozatal módja	Önkéntes	Kényszer
Vándorlók száma	Egyéni	Csoportos
Törvényi szabályozás	Legális	Illegális
Tartózkodás időtartama	Ideiglenes	Végleges
Távolság nagysága	Rövid távú (pl: szomszédos országba)	Hosszú távú (kontinensek közötti)
Mozgás gyakorisága	Egyszeri	Többszöri (cirkulációs)
Indokok	Okok (push faktorok)	Célok (pull faktorok)

Egy másik megfogalmazás a migrációt nagyobb lélekszámú lakosság egyik területéről a másik területre való tartós vagy ideiglenes elvándorlásaként magyarázza, jogi szempontból semleges jelenségként említi, nem szankcionálható cselekedetként (Szalma J., 2001).

Míg az előbbi definíció csak az önkéntes migrációt tekinti nemzetközi vándorlásnak, addig az utóbbi a kényszer migrációt (a mozgást kiváltó döntés háttérében háború, politikai, vallási, nemzetiségi, nyelvi stb. szempontú üldözés, természeti katasztrófa áll) is ide sorolja. Jogi szempontból is kiemelkedő jelentőségű, hogy legális (az egyének a szükséges okmányok birtokában vándorolnak) vagy illegális migrációról van-e szó. Ez a kérdés azzal függ össze, hogy az államok meghatározhatják, milyen feltételek mellett engedélyezik külföldiek számára a területükre való belépést (Izsák É., 2003), az ott tartózkodást.

A továbbiakban elvi (a háborús övezetekből való menekülések általában előre kiszámíthatatlan egyszeri és tömeges jelenségek, melyek motivációja, területi vetülete merőben eltér az önkéntes vándorlásokétól, valamint minden ország számára politikai kérdés is, hogy mely ország állampolgárainak ad menekült státuszt) és praktikus (az illegális migrációra a jellegéből következően kevés és alacsony megbízhatóságú az adat) okokból is az önkéntes és legális migrációt értem nemzetközi vándorlás alatt. Ekkor a nemzetközi vándorok önálló döntésük alapján változtatják meg a lakóhelyüket (egy másik országba vándorolva), mely választásra az általuk felmért külső és belső tényezők, a vonzó és taszító hatások meghatározó szereppel bírnak.

A migráció sem küldő, sem fogadó oldalon nem független attól a társadalmi-gazdasági környezettől, melyben végbemegy; óhatatlanul magán viseli egy-egy korszak jellemző vonásait.

Az ezredforduló utáni években a nemzetközi vándorlás karakterisztikáját talán leginkább a gazdasági globalizációval (például a lecsökkent utazási idők és költségek, tőkeközvetések, multinacionális vállalatok) és a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos aggodalmakra adott nemzeti, nemzetközi stratégiák (munkaerő pótlása az elöregedő nyugati társadalmakban) formálták. Régebben a migráció mintegy meghatározta a vándorlók életútját, mint olyan egyszeri, egyirányú esemény, ami a „határ” átlépésének szimbolikussá emelkedő momentumához kötődött. Az országhatár fizikai és konkrét értelemben való átlépése biográfiai határponttá lényegült át (Kovács É.–Melegh A., 2000). A vándorlás új formái kétségbe vonják, hogy a vándorlás egyszeri aktusként, mint a kibocsátó társadalmon belüli állampolgárság elvesztése és asszimiláció útján egy új társadalmi tagság megszerzéseként jelenik meg (Bonancich E., 1972). A folyamatban a határon átnyúló vándorlások egyre kevésbé jelentenek végleges letelepedési szándékot, sokkal inkább az életpálya egy-egy állomását (Hatton T.–Williamson J., 2005). Más szavakkal az egyidejű, különterű migrációs események mellett a különterű, különidejű események (Nemes Nagy J., 1998) súlya felerősödik, a cirkulációs migráció jelensége egyre jellemzőbbé válik (Illés S.–Kincses Á., 2009).

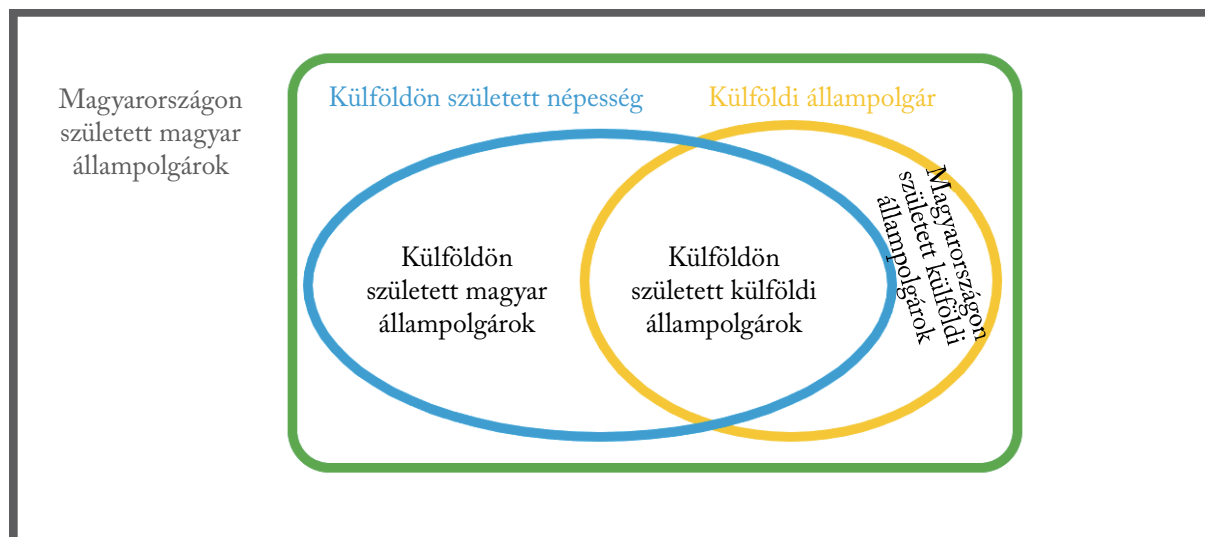
A nemzetközi vándorok vizsgálata sokszor az adott országban legálisan élő külföldi állampolgárokra korlátozódik. Ugyanakkor a vándorlásban érintett csoport ennél sokkal szélesebb, struktúrája pedig árnyaltabb. A vándorlás hatásainak és mértékének vizsgálata során nem fedezhetünk meg a honosításokról, a külföldön született, de már az adott országban élő, állampolgárságot szerzett lakosságról. Az ő számosságuk jelentősen meghaladhatja a külföldi állampolgárokét. A nemzetközi vándorlás vizsgálata csak ezzel a megköttéssel tud kvázi zárt rendszert alkotni. E megköttés nélkül a folyamatosan változó számsorok (állampolgárság megszerzésével kikerül a vándor a külföldi állampolgárok megfigyelési köréből és „hazai” lakossá válik) mögött rendezettség, folyamatokat nehezen lehet találni. Ezért a tankönyv – ahol erre mód van – tág halmazon értelmezi a nemzetközi vándorlásban érintetteket – a külföldi kötődésű népeiséget –, és a külföldön született, honosított állampolgárokkal együtt vizsgálja a vándorlás hatásait. Így az általam használt definíció szerint egy tetszőleges országban élő külföldi kötődésű népeiség alatt azokat a személyeket értem, akik (az adott ország szempontjából) külföldi állampolgárok, vagy külföldön születtek. E meghatározás magában foglalja a külföldön született külföldi állampolgárokat, a külföldön született, de már az adott ország állampolgárságát viselő lakosait, valamint az adott országban született külföldi állampolgárokat, amennyiben a megnevezett csoportok életvitelszerűen az adott országban laknak. Ezzel a definícióval ekvivalens eredményre jutunk, ha külföldi állampolgárokra és külföldön született, de már az adott ország állampolgárságát viselőkre bontjuk a külföldi kötődésű népeiséget. Ez utóbbi definíció előnye, hogy két diszjunkt halmazra oszthatjuk a vizsgált célsokaságot.

Így Magyarország vonatkozásában a külföldi kötődésű népeiség alatt a Magyarországon született külföldi állampolgárokat, a külföldön született külföldi állampolgárokat, valamint a

külföldön született magyar állampolgárokat értem (2. ábra). A definíció, a lehatárolás lényeges szerepe a tankönyv későbbi fejezeteiben még visszatérünk.

2. ábra

Magyarország lakónépességének csoportosítása a nemzetközi migrációs szerepek szerint, a külföldi kötődésű népesség lehatárolása

2.2 Főbb migrációs elméletek

A következőkben röviden ismertetem a főbb migrációs elméleteket (makroökonómiai, mikroökonómiai irányzatok, vonzás-taszítás elmélet, behaviorista megközelítések, migráció új közgazdaságtana, valamint a hálózatelméleti irányzat). Nem célom a minden szegmensre kiterő, részletes bemutatás (világrendszer-elmélet, intézményelmélet, vagy a duális munkaerőpiacok elmélete nem része az áttekintésnek), vagy az olyan speciálisabb területek, mint a katasztrófák (Karácsonyi D. et al., 2021), háborús események (Zolberg A., 1989) indukálta vándorlások ismertetése. Az itt bemutatott leírások, csoportosítások Golovics József (2019), *a nemzetközi migráció mozgatórugói: elmélet és empiria, áttekintés* című tanulmányára támaszkodnak.

A migráció maga interdiszciplináris jelenség, amely főként a földrajz, a demográfia, a statisztika, a jogtudomány, a közgazdaságtan, a történelem, a munkatudomány, a pszichológia, a szociológia és a politikatudomány területét érinti. Ebből következően az értelmezése, meghatározása, eszközrendszere is az eltérő elméleti keretek (Hárs Á., 1992) között különféle vetületeket hangsúlyoz (Massey D. S. et al., 1993).

A nemzetközi migráció neoklasszikus *makroökonómiai elmélete* egyensúlyi rendszerként tekint a vándorlásra (Golovics J., 2019). Eszerint a migráció mértékét és irányát a tőke és a munkaerő keresleti, illetve kínálati viszonyai határozzák meg. A migrációt kiváltó fő okok a fejlettség, a tőkefelhalmozás, a bérek és a népesség területi különbségei. A világban a fejlődés térbeli differenciálódása következtében a különböző országok, és társadalmak demográfiai

helyzete eltérő, a demográfiai átmenetek (Andorka R., 2006; Galor O., 2012) más-más fázisában vannak. A demográfiai folyamatok időbeli eltérésének következménye, hogy egyrészt mára sok fejlett országban a születésszámok csökkennek, a várható élettartamok tovább növekednek (Józan P., 2009), az elöregedés gyorsul. Eközben a fejlődő országok populációja dinamikusan növekszik. Így a fejlődőkéhez képest a fejlett társadalmak népességének aránya folyamatosan csökken (Demény P., 1996). Mivel az egyik oldalon népességhiány, a másikon pedig erőteljes többlet keletkezik, a relatív többletből potenciálisan nemzetközi vándorok lesznek.¹¹

A jövő egyik kulcskérdése: miként viszonyul a termelés globális üzleti szempontja a mobil munkaerő egyéni migrációs döntéséhez, és mindez milyen nemzeti, nemzetközi bevándorlási, illetve fenntarthatósági stratégia keretében valósul meg.

Ezt a jelenséget némileg árnyalja, hogy a multinacionális vállalatok a termelésük egy részét kitelepítették az alacsonyabb bérű országokba, míg a stratégiai fejlesztést szolgáló tevékenységek az anyaországokban maradtak. A termelés ezzel a kedvezőbb szállítási költségek és a fogyasztói piacok irányába mozdult el (Krugman P., 1996), hiszen a multinacionális vállalatok hamar felismerték: a munkaerő mobilitása sokkal kevésbé irányítható, mint a tőke vagy a javak mozgása (Krugman P.–Venables A. J., 1996; Venables A. J., 1998; Kofman E.–Youngs G., 2003).

Az elmélet szerint a migráció, valamint az ezzel ellentétes tőkeexport idővel megteremti az egyensúlyt a termelési tényezők között. Ugyanakkor empirikus bizonyítékok az egyensúly megvalósulására, vagy a bérek kiegyenlítésére nem tapasztalhatók. Inkább azt lehet megállapítani, hogy a munkaerő és a tőke mobilitása nélkül még nagyobbak lennének területi egyenlőtlenségek.

A *vonzás-taszítás (push-pull) elmélet* magáról a migrációs folyamatról részletesebb leírást ad a makroökonómiai megközelítésnél, továbbá feloldja az előzőleg tárgyalt megközelítésben található bérek kiegyenlítését előrejelző egyensúlyi állapot felé haladás dilemmáját (Zimmermann K. F., 1994). Az elmélet elsősorban az áramlások irányának és mértékének magyarázatára fókuszál, de már megjelenik benne a migrációs döntést meghozó egyén is, akinek a döntését itt még csak a külső, makroszintű tényezők befolyásolják (Golovics J., 2019).

A vonzás-taszítás teória szerint a migrációs forrás-országában meglévő negatív, taszító faktorok növelhetik az elvándorlás valószínűségét, míg a célországban tapasztalható pozitív tényezők vonzzák a vándorlásokon gondolkodókat. A célterület vonzó tényezői lehetnek a magasabb bérszínvonal, foglalkoztatottság, a jóléti juttatások, míg a taszító faktorok a demokrácia hiánya, az éghajlattal kapcsolatos szempontok, a munkanélküliség, vagy a szociális juttatások alacsony szintje (Ravenstein A., 1885; Lee E. S., 1966; Hautzinger Z., et al., 2015).

A globalizáció korszakában az országok közötti jövedelmi különbségek gyorsuló ütemben növekszenek (Tóth G.–Nagy Z., 2016), a fejlődés egyenetlen (Kofman E.–Youngs G., 2003).

¹¹ A nemzetközi vándorrá válásnak, a bevándorlók beilleszkedésének objektív és szubjektív dimenziói vannak, úgymint a gazdasági-, társadalmi-, pszichológiai és identifikációs integráció, az elégedettség és az integrációs tudat (Gödri I.–Tóth Pál P., 2005).

Az egyre nagyobb életminőségbeli eltérések a fejlődő és fejlett országok között ösztönzik a humán mozgások növekedését.

Az elmélet kritikája, hogy a mikro és a makro elemzési szintek nem különülnek el megfelelő módon, illetve a vonzás-taszítás megközelítés valójában csak csoportosítja a migrációt befolyásoló tényezőket, ok-okozati összefüggést nem ad meg közöttük (Hagen-Zanker J., 2008; Haug S., 2008; Golovics J., 2019).

A *mikroökonómiai humántőke-elmélet* (Sjaastad L. A., 1962; DaVanzo J., 1981) középpontjában az ember és a migrációs döntését befolyásoló tényezők állnak. Az elmélet – analóg módon a humántőke elmélettel (Schultz T. W., 1983), ahol az egyén az oktatásba fektet be a munkaerőpiaci megtérülés reményében – beruházásként tekint a kivándorlásra. Egy személy akkor választja a kivándorlást, ha az nettó hasznosságnövekedéssel jár számára az életpályája hátralevő részében; azaz, a munkajövedelemnek, a munkavállalás, a létfenntartás költségeinek, a fogyasztási lehetőségeknek, a közszolgáltatások színvonalának, az adók mértének és egyéb tényezőknek (DaVanzo J., 1981) a különbségei a régi és a potenciális új lakóhely között egy küszöbérték felett van.

A döntést a fenti küszöbérték mellett a kivándorlás pénzbeli és nem pénzbeli költségei is befolyásolják. Ide sorolhatjuk az utazási költségeket¹², a vándorlás során kiesett jövedelmeket, az új lakóhely létesítésének költségét, a családdal, barátokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás nehézségeit, vagy az új környezethez való alkalmazkodást, nyelvtudás nehézségeit is (Bauer T.–Zimmermann K. F., 1995; DaVanzo J., 1981; Massey D. S. et al., 1993).

A migráció mikroökonómiai megközelítése nem az átlagokra fókuszál. Az egyének számára elérhető bérek vagy munkalehetőségek ugyanis különbözőek: a saját humán tőkájuk sajátosságaitól, a nemzetközi vándorok egyéni képességeitől (Borjas G. J., 1996) függenek. Ez a megközelítés egyben azt is lehetővé teszi, hogy a mozgások irányán és méretén túl a vándorlók szelekcióját is értelmezni tudja (Golovics J., 2019).

Az elmélet kritikái, leginkább a modell racionalitás feltételezésére, valamint annak egyszerűsítő természetére utalnak (Melegh A. et al., 2018). Ezeket próbálják kiküszöbölni az alapmodell módosított, továbbfejlesztett változatai. Ezek egyik része egy adott részterületre fókuszál, kiemelve annak specifikus vonásait, mint a vendégmunkát, ideiglenes migrációt (Djajic S.–Milbourne R., 1988; Golovics J., 2019). A másik irány az alapmodell egyszerűsítő feltevéseinek megváltoztatásával kíván javítani az elmélet magyarázóerején. Ez utóbbi esetén az egyén információhoz való hozzáférése, az információs aszimmetriák szerepe válik meghatározóvá a migrációs döntésekben (Poot J., 1996). Ugyanis a vándorlók sok esetben nem tudják objektíven

¹² A globalizáció korszakában a vándorok pénzügyi lehetőségei folyamatosan javulnak, a közlekedési technológia robbanásszerű fejlődésével (Varga L. et al., 2016) a periferikus országokban élők egyre növekvő része képes bekapcsolódni a globális migrációs folyamatokba (Hatton T.–Williamson J., 2005).

felmérni az elvándorlás költségeit és hasznait. Így az informáltság, a kockázathoz való hozzáállás kulcsfontosságú tényezővé válik a migránsok szelekciója szempontjából (DaVanzo J., 1981).

A migrációs elméletekben a *behaviorista* alapokon fejlődő viselkedési közgazdaságtan eredményei is megjelennek. Ebben az esetben a migrációs döntés a potenciális migránsok korlátozott informáltsága mellett a megelégedésre törekvés (satisficing) koncepciójával párosul (Speare A., 1974).

Czaika M. (2015) a kilátáselmélet segítségével magyarázza a potenciális elvándorlók döntését, akik a várható abszolút hasznossági szintek helyett a jövőre vonatkozó kilátásaikban bekövetkező változások alapján hozzák meg döntéseiket, figyelembe véve a status quo torzítást és a birtoklási hatást is. Ez utóbbiak magyarázzák, miért maradnak helyben olyanok, akiknek a migráció egyébként racionális alternatíva lehetne.

A hiányos informáltságra alapozó másik viselkedés-gazdaságtani megközelítés a csordamagatartás koncepciója (Banerjee A. V., 1992; Epstein G. S., 2008). Ezzel magyarázható, hogy a potenciális kivándorlók milyen döntések alapján alakítják migrációs terveiket. A csordamagatartás elmélete szerint mások viselkedése erősen befolyásolja az egyén elvándorlási szándékát, a potenciális migránsok pedig aszerint választanak célterületet, hogy a környezetükben élők előttük hova vándoroltak nagy számban. Ezek a megközelítések ugyan reális leírását adják a migrációs döntés egyes részeinek, de a modellek végkövetkeztetései jelentősen nem térnek el a korábbi elméletekétől (Golovics J., 2019).

A *migráció új közgazdaságtana* szerint az emberek nem kizárólag saját szempontjaikat veszik figyelembe a migrációs döntések meghozatalában, fontos befolyásoló tényező az őket körülvevő családi, társadalmi közeg. Ezért az elmélet a megfigyelési, elemzési egységnek már nem az egyént tekinti, hanem a családot (Stark O., 1991; Stark O.–Taylor E. J., 1989, 1991). A teória alapján a család az emberi erőforrásait úgy osztja szét a munkaerőpiacok között, hogy azzal családi szinten optimalizálja a várható közös jövedelmet, kihasználva a hazai és külföldi nemzetgazdaságok különbözőségeit, minimalizálva a vándorlásból származó kockázatokat (Golovics J., 2019).

A viselkedés-gazdaságtan (Kahneman D. et al., 1991) alapján a család nem pusztán saját jövedelmi vagy vagyoni helyzete, hanem a társadalmi ranglétrán elfoglalt relatív pozíciója alapján hozza meg a kivándorlási döntéseket (Stark O.–Taylor E. J., 1989, 1991). Így a migrációs folyamatnak nem szükséges előfeltétele a nemzetközi bérkülönbségek megléte.

Míg a fejlődő és fejlett országok viszonylatában valóban reális magyarázó ereje van a hipotézisnek, addig a családi szintű kockázatminimalizálás mint migrációs ok, a fejlett országokból kiinduló vándorlásokra már kevésbé működőképes. Egyrészt a nyugati társadalmak esetén a

döntéshozatali szint sokszor nem a család, másrészt a fejlett országok jóléti ellátásai, társadalombiztosítási berendezkedése a vándorlások nélkül is betölti a kockázatminimalizálási funkciót (Massey D. S. et al., 1993).

A migrációs *hálózatelmélet* alap gondolata, hogy a személyes kapcsolatoknak és az ebből felépülő kapcsolati hálónak fontos szerepe van a vándorlási folyamatokban (Haug S., 2008; Sik E., 2012; Hárs Á., 2012). A migrációs hálózatok elmélete szerint (Sandu D., 2000; Kis T., 2007) a beilleszkedés az új környezetbe ott valósul meg sikeresebben, ahol azt korábbi családi, ismeretségi kapcsolatok, látogatások, vagy előzetes turisztikai élmények segítik (Michalkó G. et al., 2003). A potenciális vándorlók, vándorlási csoportok nagyobb valószínűséggel választanak olyan célpontokat, ahonnan több, megbízható információval rendelkeznek (Gurak D.–Caces F., 1992; Massey D. S., 1990). Ezek a kapcsolatok csökkentik a migrációs költségeket, a vándorlással járó kockázatokat és növelik a munkába állás valószínűségét (Carrington W. J. et al., 1996; Poot J., 1996). A hálózat így az új környezetbe való beilleszkedésben is segítséget tud nyújtani (Sik E., 2018).

A kivándorlás „kitaposott útja” a már elvándoroltakkal való kapcsolattartás, ami jelentős hatással lehet a későbbi migrációs döntésekre is. Az irányzat központi fogalma a kumulatív okság (cumulative causation) kifejezés, amely a hálózatoknak a migrációt erősítő és fenntartó jellegére utal. Így az elmélet magyarázatot nyújt arra is, hogy miért növekedhetnek az áramlások még elhanyagolható, vagy éppen csökkenő nemzetközi bérkülönbségek mellett is. Az elmélet a migráció kiváltó okait nem, csak későbbi mértékének és irányának alakulását képes magyarázni (Massey D. S. et al., 1993).

Az ismertetett főbb migrációs elméletek megközelítései különbözők, de észrevehetően kapcsolódnak egymáshoz, egymásra épülnek, kiegészítik egymást. Ezek a rendszerek funkciójukból eredően általánosak, így a vándorlások alapvető jellemzőinek leírására alkalmasak, azonban az egyedi vizsgálatok különböző speciális jellegzetességeinek felismerésében a társadalom- és gazdaságtudományok különböző területeinek eredményeivel közösen nyújthatnak csak segítséget (Golovics J., 2019).

A röviden ismertetett elméleteket a tankönyvben mint koordináta-rendszert használom, melyben a nemzetközi vándorlás különböző rétegeit el lehet helyezni. A további részekben a teóriák többsége megjelenik, de a hálózatelméleti irányultság a domináns, társadalomföldrajzi nézőponton keresztül, egységes kompakt rendszert alkotva a vizsgált jelenségekre. A hálózatelméleti megközelítés esetén inkább a földrajzi, mint a szociológiai szemléletet helyezem előtérbe.

3. Nemzetközi migráció a világban

Ebben a fejezetben a főbb migrációs elméletek rövid ismertetése után a Föld országainak migrációs kapcsolatait mutatom be. Ez segíti elő, hogy a későbbiekben össze lehessen hasonlítani a világban tapasztalt jelenségeket a Kárpát-medencei viszonyokkal, a globális trendeket a lokális jelenségekkel. A fejezet elemzésének alapjául szolgáló adatok az ENSZ migrációs adatbázisából¹³ (UN, 2017) származnak. A vizsgálat területi szintje az ország; az analízis a külföldön született népesség származási országok szerinti 2017-es állományi adatai alapján történt.¹⁴

3.1 A migráció mozgatórugói

A migrációs folyamatok szereplői a kormányzatok, a migránsok, a nemzetközi vállalatok, a nemzetek feletti szervezetek és a konkrét célterületeket képviselő döntéshozók. Általánosságban az államok meghatározó szerepe az irányításában folyamatosan csökken, az egyes emberek lehetősége pedig növekszik abban, hogy hová és milyen módon szándékoznak bejutni. A szupranacionális, nemzetközi és a regionális stratégiák meghatározóvá válnak.

A nemzetközi vándorlás egyéni, kisközösségi döntésen alapul. A migránsokat makroszinten leginkább a demográfiai és a gazdasági erők mozgatják. E két tényező közrejátszása hozzávetőlegesen meghatározza a világ migrációjának méretét, irányát és karakterét, igaz, az alapokat mélyen érinthetik az etnikai kérdések és a politikai akarat is.

3.1.1 Demográfiai vetület

Minden ország áthalad(t) a klasszikus demográfiai átmeneten a gazdasági modernizáció során: fejlődnek a táplálkozási és egészségügyi kondíciók, ami miatt a gyermekhalandósági ráta csökken, ezáltal növekszik a populációban a túlélő gyerekek aránya és a várható élettartam is. Pár évtized múlva, egy növekvő súlyú mobil fiatal felnőtt kohorsz jön létre, és pontosan ez a csoport a legérzékenyebb a kivándorlásra, ahogy azt a makroökonómiai elmélet is hangsúlyozza. Ezek a demográfiai események voltak a meghatározók az európaiak jelentős számban történő tengeren túlra áramlásában a késő XIX. században, és a harmadik világbeli munkásoknak a fejlett világba vándorlásának a XX. század második felében.

A szegény agrárországokhoz képest a pólus másik végén a gazdag, iparosodott országok találhatóak. Európa (mint az USA) demográfiai helyzete elöregedő, növekvő várható élettartamokkal. Majdnem minden európai országban (és 2009-től az USA-ban is) a természetes szaporodás a reprodukciós szint alatt marad. Ennek eredménye, hogy a demográfiai elöregedés irama gyorsul Európában és az USA-ban (Hatton T.–Williamson J., 2005) is. Nem utolsósorban ez

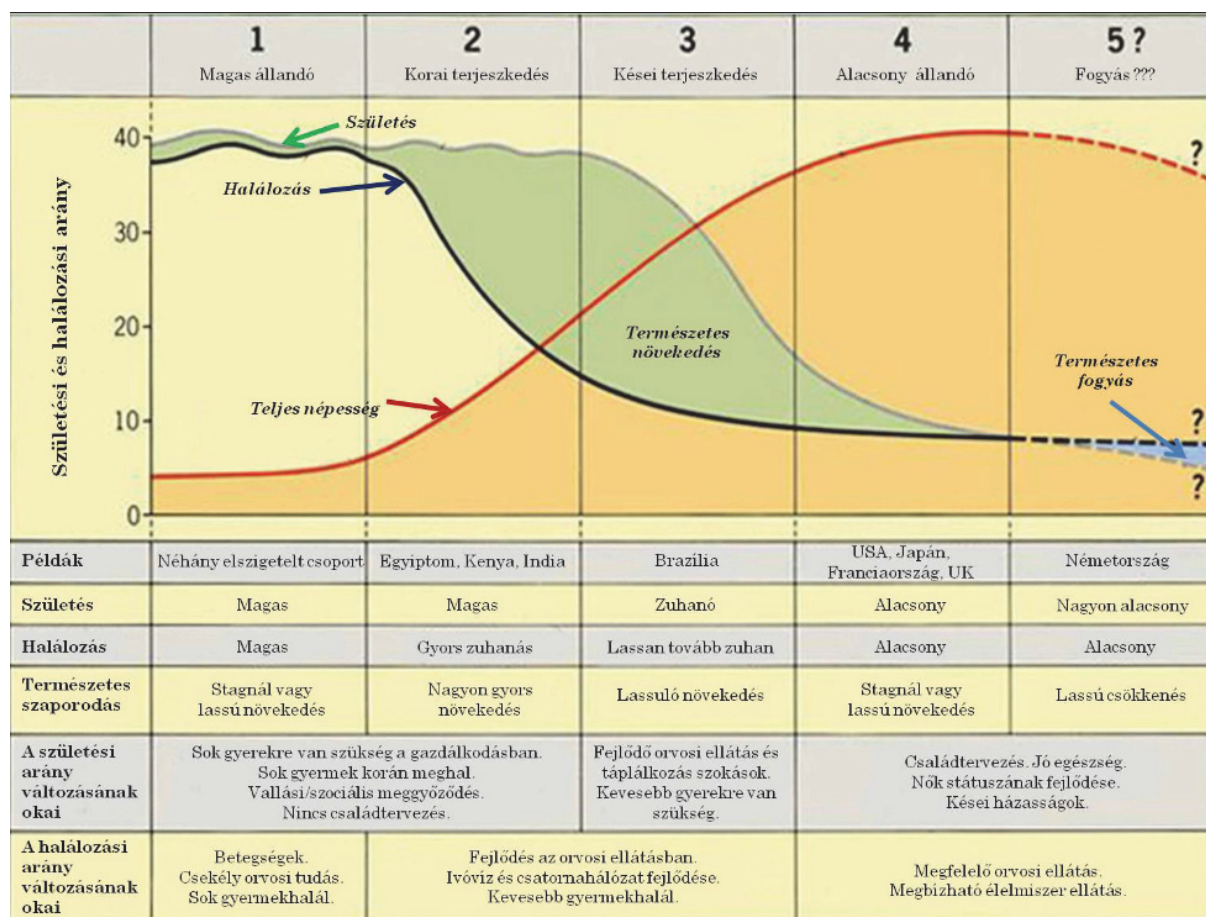
¹³ <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>

¹⁴ A vizsgálataimban a hálózatokkal kapcsolatos kalkulációhoz a Harvard, MA: Analytic Technologies, UCINET NetDraw szoftverét használtam (Borgatti S. et al., 2002).

kevesebb hazai fogyasztót jelent a primer fogyasztásban, ami nagyobb versenyt indukál a külföldi fogyasztókért a kereskedelem további liberalizálását ösztönözve.

3. ábra

Demográfiai átmenetek fázisai

Forrás: https://mersz.hu/dokumentum/m328e_10/

Népesség-előrejelzések alapján (Hablicsek L., 1996) a fejlett országok lakosságának aránya a fejlődőkhöz képest csökkenni fog.¹⁵ Így az egyik oldalon népességhiány, míg a másikon erőteljes többlet keletkezik, a relatív többletből potenciálisan nemzetközi vándorok lehetnek. Egyszerre figyelhető meg a fejlett világ bevándorlási vonzása és a harmadik világ kivándorló nyomása (vonzás-taszítás elmélet).

A fejlett országoknak a fentebb felsorolt kihívásokra adott válaszaik általában három irányt vehetnek a fenntartható fejlődés szem előtt tartása mellett: (a) alapvető változások a nyugdíj- és egészségügyi rendszerekben; (b) termékenységi ráta javítását célzó intézkedések; és (c) na-

¹⁵ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database>

gyobb bevándorlás ösztönzése (Papademetriou D.G., 2006), hiszen a mobilitás segítségével viszonylag gyorsan módosítható egy térség demográfiai helyzete. Azonban a migráció közvetlen népességszámra gyakorolt hatásai mellett számolni kell a fogadó társadalomban keletkező közvetett hatásokkal (gazdasági aktivitásra, munkanélküliségre, átlagéletkorra, termelékenységi rátára, eltartottsági rátára stb.) is. Kérdés, hogy a nyugati társadalmak előregedésére, alacsony termelékenységi rátájára, a nyugdíjrendszer nehézségeire a bevándorlás-e az egyik rész megoldás? A válasz a vándorlásból elérhető „haszontól”, a migráció irányításának hatékonyságától, a kiválasztás eredményességétől és a vándorok tulajdonságaitól függhet. Amennyiben képzetlen, nyelvtudás nélküli munkaerő áramlik be, úgy ez semmiképpen nem jelenthet kiutat.

3.1.2 Gazdasági vetület

A forrásországok kivándorlási rátáját az otthoni átlagos bérek szerint ábrázolva a függvénykép fordított „U” alakú. Ennek oka, hogy az előiparosodás korszakában az alacsony hazai keresetek miatt azok, akiknek a legnagyobb hasznuk lett volna a vándorlásból, a „szegénységi csapdába” kerültek, nem tudták finanszírozni utazásaikat. Így hatalmas kereseti szakadék volt az iparosodott, magas keresetű országok és az agrár, alacsony keresetű országok között, ami összhangban van az alacsony kivándorlási rátával. Amint az iparosodás elkezdődött a szegény küldő országokban, növekedtek a reálkeresetek, ami fokozatosan „szabadabbá tette” az embereket. Így több és több potenciális migráns tudta finanszírozni a vándorlás költségeit. Amint a küldő ország bérnövekedési trendje folytatódott, csökkent a nettó hasznosságnövekedés, így a mikroökonómiai humántőke-elmélettel összhangban, a potenciális vándorlók áramlása lassult és visszaszorult a kivándorlás (Hatton T.–Williamson J., 2005).

Ismert, hogy a kivándorlók a keresetük egy részét hazaküldik (Rédei M., 2007b), ami ugyanúgy lehet az otthon maradás ösztönzésének formája, mint a hátramaradt családtagok jövőbeli migrációjának megalapozása (IOM, 2003).

A hazautalások összeg 2017-ben már elérte az 586 milliárd dollárt, a világ GDP-jének a 0,7%-át. A legnagyobb hazautalt összegek volumenben Indiába, a Fülöp-szigetekre és Mexikóba érkeznek. Ugyanakkor ezek a transferek a hazai GDP arányaiban Tongán (34%), Kirgizisztánban (32%), Tadzsisztánban (30%), Nepálban (24%), Leshotoban (24%), Bermudán (21%), Szalvadorban (20%), Hondurasban (19%), Haitin (17%) és Moldovában (17%) a legjelentősebbek.

A gazdasági globalizáció korszakában az országok közötti jövedelmi szakadékok gyorsuló ütemben növekszenek, a fejlődés egyenetlen. Az 1970-es évek elején a legfejlettebb országok egy főre eső jövedelme 14-szer annyi volt, mint a legfejletlenebbeké, az ezredforduló után pedig 26-szoros ez a hányados (Artner A. et al., 2006). A szélesedő életminőségbeli szakadék a harmadik világ és a fejlett országok között ösztönzi a mozgások növekedését (ökonómiai elméletek). *A vándorok pénzügyi lehetőségei folyamatosan javulnak, a közlekedés gyorsan fejlődik, a világ különböző részei ily módon könnyebben elérhetők, olyannyira, hogy a nagy távolságú*

költözések ára – a családok jövedelmének arányaiban – most olyan alacsony, hogy még *a harmadik világbeli emberek egy része is bekapcsolódik a migrációs folyamatokba* (Hatton T.–Williamson J., 2005).

2. táblázat

A hazautalások mértéke a fogadó országok szerint

Országok	Hazaküldött összeg, millió dollár								A 2017-es GDP %-ában
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Európán belül									
Franciaország	19 898	22 942	22 666	24 412	25 358	24 067	24 042	24 885	1,0
Németország	12 789	15 337	14 637	16 396	17 075	15 578	15 198	15 688	0,4
Belgium	10 994	11 729	11 171	11 695	12 161	10 465	10 786	11 435	2,3
Olaszország	7 975	8 731	9 166	9 436	10 099	9 608	9 513	9 742	0,5
Lengyelország	7 712	7 768	7 041	7 457	7 468	6 835	6 763	7 305	1,4
Románia	641	694	733	4 806	5 084	5 391	5 930	6 556	3,1
Európai Unió	89 365	99 077	96 605	110 678	114 844	105 771	106 624	112 621	0,8
Ukrajna	6 535	7 822	8 449	9 667	7 354	8 474	9 472	12 132	10,8
Oroszország	5 250	6 103	5 788	6 751	7 777	6 903	6 689	8 235	0,5
A világ más részein									
India	53 480	62 499	68 821	69 970	70 389	68 910	62 744	68 967	2,6
Fülöp-szigetek	21 557	23 054	24 610	26 717	28 691	29 799	31 142	32 810	10,0
Mexikó	22 080	23 446	23 209	23 189	24 802	26 233	28 691	32 271	2,8
Kína	13 636	16 568	17 066	17 790	29 911	33 105	26 883	28 676	0,2
Egyiptom	12 453	14 324	19 236	17 833	19 570	18 325	18 590	24 737	10,5
Nigéria	19 745	20 617	20 543	20 797	20 999	20 626	19 698	22 037	5,9
Pakisztán	9 690	12 263	14 007	14 629	17 244	19 306	19 819	19 856	5,9
Vietnám	8 260	8 600	10 000	11 000	12 000	13 000	14 000	15 000	5,3
Banglades	10 850	12 071	14 120	13 867	14 988	15 296	13 574	13 502	4,6
Indonézia	6 916	6 924	7 212	7 614	8 551	9 659	8 907	8 990	0,9
Guatemala	4 225	4 533	4 965	5 304	5 751	6 482	7 363	8 394	11,7
Libanon	6 914	6 878	6 671	7 567	7 191	7 481	7 606	7 062	13,3
Alacsony és közepes jövedelmű országok	300 893	337 477	363 809	381 145	411 879	415 670	406 367	441 930	1,5
Világ összesen	418 881	468 494	492 811	524 163	560 863	554 862	546 165	586 480	0,7

Forrás: World Bank, 2018.

A gazdasági globalizációnak azonban korántsem ilyen egyértelmű a migráció volumenére (a migránsok minőségére talán ez még inkább igaz) gyakorolt hatása. Gallup, Sachs és Mellinger (1999) szerint az egy főre eső bevételek, valamint a gazdasági növekedési ráták szignifikánsan magasabbak azoknál az országoknál, melyek a világgazdaság jelenlegi központjaihoz (USA, Japán, Európa) közel helyezkednek el. A jó piaci elérhetőség ezért nagy előnynek látszik a foglalkoztatottak számára a globalizált gazdaságokban. Így a világgazdaság jövőbeli fejlődésének egyik fontos kérdése az, hogy hol fog koncentrálni a gazdasági aktivitás. Ugyanakkor a kereskedelmi liberalizáció, a cégeken belüli áthelyezések és a technikai fejlődés segítik a tevékenységek mobilitását, képessé téve a cégeket, hogy megosszák a termékeiket különböző helyek között, könnyebbé téve a távoli fogyasztók ellátását (Krugman P.–Venables A. J., 1996; Venables A. J., 1998), így befolyásolva a gazdasági aktivitások lokalizációját. Az áru, a tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabad áramlása felgyorsította a vállalati fúziókat, a tőkekoncentrációt, a termelés egy részének kitelepítését alacsony bérű országokba. Ennek oka, hogy a multinacionális vállalatok hamar felismerték: az emberek mobilitása sokkal limitáltabb, mint a tőke vagy a javak mozgása (Kofman E.–Youngs G., 2003). Így a termelés a kedvezőbb szállítási költségek és a fogyasztói piacok irányába mozdul el (Kurtán L., 2005), míg a stratégiai fejlesztést szolgáló tevékenységek leginkább az anyaországokban maradnak. Másrészt a gazdasági globalizáció következményeként a termelés egyes esetekben a tértől függetlenül (informatikai szektor) rugalmasan alkalmazkodó lett a piaci adottságokhoz és a humán erőforráshoz (Krugman P., 1998; Friedman T., 2006). *Így kettő, látszólag ellentétes tendencia veszi kezdetét: egyfelől korábban soha nem tapasztalt (munkavállalói) áramlás valósul meg, másfelől növekszik azoknak a tevékenységeknek és végzőiknek az aránya, akik földrajzilag helyben maradnak* (Rédei M., 2007b).

3.1.3 Politikai vetület

Az elmúlt két században a bevándorlási és a kereskedelmi politikákban paradox módon karakteres különbségek vannak. A kereskedelmi politikák az atlanti gazdaságban sokkal liberálisabbak voltak 1950-től, mint az 1860-at követő ötven évben. Ez éppen fordítottja a migrációs politikáknak. Ennek egyik oka, hogy a politika a kereskedelem kérdéskörét alapvetően a gazdasághoz kapcsolta, míg a migrációt a biztonsági és szociális témákhoz. Pedig a bevándorlás témaköréhez tartozó döntések általában keresztülvágják a politikai teret (Papademetriou D. G., 2006).

Az eredeti, a fogadó vagy a tartózkodási hely társadalmainak célja nem feltétlenül vág egybe. A válogatás nélküli migráció pozitív hatásai megkérdőjeleződnek a fogadó országoknál. Erre utal a svájci drámaírótól, Max Frisch-től származó aforizma is: „We asked for workers; we got people instead” (Mi munkásokat kértünk, emberek kaptunk helyette.). Ezért egyre több nagy befogadó ország fejleszti a már bekövetkezett, vándorlási eseményekre utólag reagáló politikák helyett a proaktív, jövőbeli célokat kitűző migrációs szabályozásokat (Hamilton B.–Whalley J.,

1984). Általában azzal a céllal, hogy a migrációs kínálat legoptimálisabban találkozzon a fogadó ország saját gazdasági (és adott országok esetén demográfiai) szükségleteivel. Az egyik fő kihívás a migráns munkaerőnek a beillesztése a munkaerőpiacra, mindezt a hazai ágazati érdekek figyelembevételével (Rédei M., 2005), valamint a gazdasági növekedés, az egészségügyi és nyugdíjrendszer fenntartása. Ezzel egyidejűleg a másik fő megoldásra váró feladat a migráns népesség integrálása a fogadó társadalomba, a bevándorlási politika logikájának interpretálása a hazai szavazók felé és a biztonság megerősítése (Papademetriou D. G., 2006). A nagy befogadó országokban a migráció irányításának kimondott vagy ki nem mondott célja sokkal inkább a demográfiai, gazdasági előnyök szerzése, a fogyatkozó hazai népesség fogyasztási szintjének fenntartása, mint a migráns népesség jólétének biztosítása.

A globalizált gazdasági tér egyre kevésbé esik egybe az országhatárokkal, a multinacionális társaságok, a nemzetközi szervezetek erősödésével a nemzetállamok cselekvési hatékonysága kihívásokkal néz szembe. A transznacionális tőke éppen az egyes országok sajátosságait, specifikumait fordítja a maga javára. Azaz, a bérkülönbségeket, az adózási és gazdaságösztönző jellegzetességeket (Artner A. et al., 2006). Így a gazdasági globalizáció világában az egymással össze nem hangolt, egyedi, országos szabályozások és politikák már sokszor nem tudják hatékonyan irányítani a világszinten megjelenő nemzetközi migrációt. Mindez sokkal szélesebb horizontális együttműködést követel meg a jövőben a releváns kormányzati szektorok között nemcsak országokon belül, hanem országok között is. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a közelmúltig a küldő országok (kivándorlási) politikája nem játszott jelentős szerepet a fogadó országok bevándorlási politikájában.

Ugyanakkor a befogadott személy konkrét földrajzi helyen él, így célszerű, hogy a migránsokat érintő valódi döntések ott történjenek, ahol azok hatása érvényesül, ezzel egyfajta szubszidiaritás valósulna meg. Így az országok közötti együttműködésekkel párhuzamosan a szubnacionális, helyi kormányzati szintekre is fontos szerep hárul. Kanadában és Ausztráliában a bevándorlási kérelmeket értékelő pontszámokban a területi szemléletet is érvényre juttatják. Ha valaki vállalja azt, hogy kedvezőtlenebb adottságú, „elmaradottabb” régióban telepszik le, akkor kedvezményeket kap. Tehát a jövőben egyszerre lesz szüksége a globális, regionális és szubregionális szabályozásokra, valamint a szintek közötti koordinációra a migráció irányításának fenntartásához. Továbbá a globalizáció erősödésével növekszik az üzleti élet érdeklődése is a migráció iránt, ami részletesebb egyeztetést kíván. A munkaadók maguk is helyet követelnek a migrációs tárgyalóasztalnál, annak érdekében, hogy a számukra szükséges munkaerő minél bővebb körből váljon elérhetővé, a „lehető legjobb” elve alapján (Rédei M., 2007b).

A jövő egyik kulcskérdése tehát az, hogy miként viszonyul a termelés globális üzleti szempontja a munkaerő egyéni migrációs döntéséhez, és mindez milyen országos, és országok közötti bevándorlási, illetve fenntarthatósági stratégia keretében valósul meg (Rédei M., 1998).

Az országos migrációs stratégia céljainak megfogalmazásához tehát szükség van az adott ország népesedési, munkaerőpiaci, regionális jövőképeire és a belső szükségletek folyamatos követésére, ezek regionális stratégiai célokkal történő összekapcsolására, valamint az országok közötti stratégiai irányok harmonizálására.

3.2 Migrációs pillanatképek napjainkig

Amerika felfedezése élénkítette fel a Földön a spontán migrációt. Egyrészt Európából vándoroltak az emberek az „Új Világ” felé. A jelentős közlekedési költségek és a magas kockázatok biztosítékai voltak annak, hogy a tehetősek és a legbátrabbak mozogjanak (önként). A távolság is fontos: a hosszabb mozgás, a nagyobb költségek nagyobb pozitív szelekciót eredményeztek. Bár ezek az önkéntes vándorlások eltörpülnek azok száma mellett, akik kényszerből érkeztek. Körülbelül 11,3 millióan utaztak az Új Világba 1820 előtt, ebből 8,7 millió volt az afrikai rabszolga (Hatton T.–Williamson J., 2005). A másik nagy bevándorló csoport az európai szolgákból és az elítéltekből állt. Így a XIX. század előtt az Új Világ gyér munkaerejének felduzzasztásában a kényszermigráció fontos szerepet játszott.

Fokozatosan kezdődött el az átmenet a szabad vándorlások felé, ami döntő eltolódást jelez az interkontinentális migráció történetében. A szabad migránsok aránya az 1820-as évekre jellemző 20%-ról az 1840-es évekre már 80%-ra nőtt. Az ezt követő első három évtizedben az Amerikába bevándorlók számának éves átlaga 300 000 fő volt, ami megduplázódott a következő két évtizedben, és az évszázad fordulója után évente 1 millió fölé emelkedett.

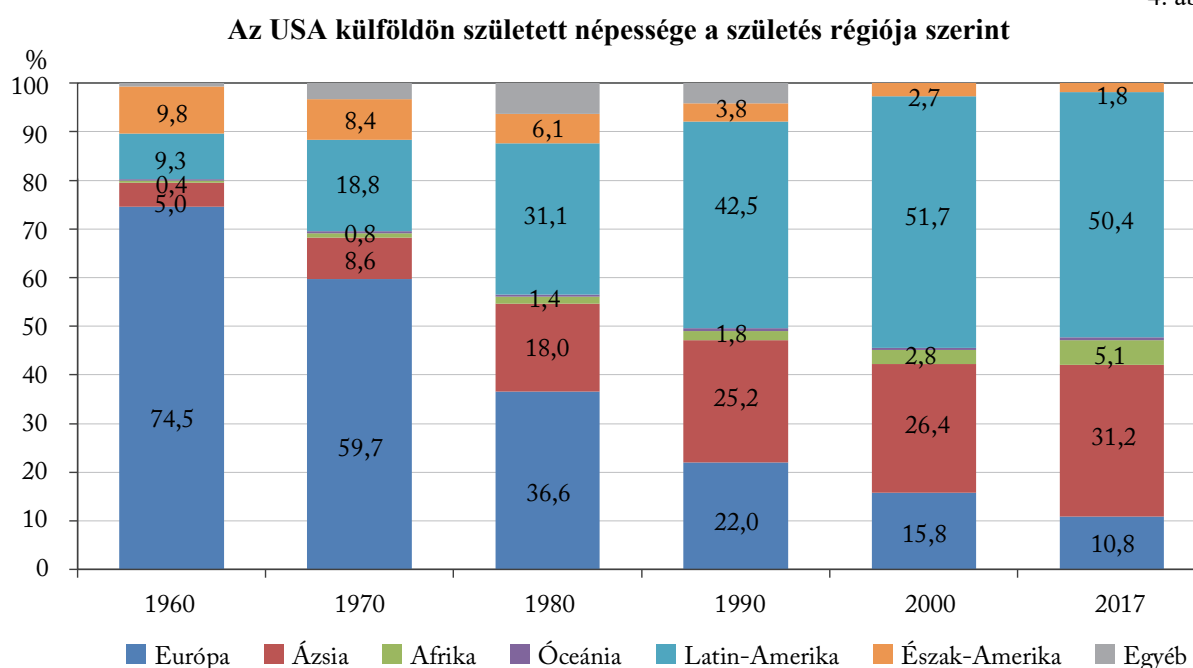
A forrásországok jelentős változáson mentek keresztül a XIX. században. Az évszázad első felében a bevándorlók túlnyomóan Európa gazdagabb feléből jöttek – a Brit szigetekről, majd Németországból. *Az ipari forradalom, a közlekedés fellendülése csökkentette a hosszú távú utazások árát és a migrációs költségeket, ami folyamatosan szélesítette ki a migráció terét.* Az 1880-as években egyre több migráns volt képes nyugat-európai hátszágokból és távolabbról, Kelet- és Dél-Európából elvándorolni. Így a migrációs kiinduló helyek továbbterjedtek azokra az országokra, melyekbe később érkezett meg a gazdasági növekedés, ezzel a szegényebb országokból érkezők aránya megnőtt.

Ezekben az időkben a migránsok többsége Amerikába tartott, főként az USA-ba. Az USA bevándorlási volumene 1846-tól a kvóták bevezetéséig (az 1920-as években) szorosan követi az európai kivándorlási mintázatot. Az 1880-as évek közepétől a kivándorlók jelentős száma ment Dél-Amerikába – elsődlegesen Argentínába és Brazíliába –, valamint Kanadába. Más áramlások az Egyesült Királyságot és Ausztráliát, Új-Zélandot és Dél-Afrikát kötötték össze. Még 1906 és 1910 között is az USA „nyelte el” az összes Amerikába kivándorló 64%-át. A második Argentína volt 17%-kal (Hatton T.–Williamson J., 2005).

Fontosabb vándorlások Európán belül is végbementek. Az első ipari forradalom következtében az ír migránsok Nagy-Britannia népességét duzzasztották, az olasz kivándorlók Franciaországba és Németországba mentek, a kelet-európaiak mozgása szintén Németországba tartott. A migráció költségei fokozatosan tovább csökkentek, a visszavándorlások megemelkedtek. Az USA szakértőinek becslései szerint 1890 és 1914 között a teljes áramlás 30%-át tette ki a visszavándorlás (Williamson J., 2006).

Az I. világháború előtt Auszáliában és Új-Zélandon volt a legmagasabb a külföldön születettek rátája, mintegy 30% körüli, míg 14% volt a népesebb USA-ban. Ezek az arányok magasabbak, mint napjainkban, amikor a migránsok csoportjai sokkal szétterjedtebbek a nagyobb gazdaságokban (Európa, Amerika, Ausztrália, Új-Zéland és Dél-Afrika).

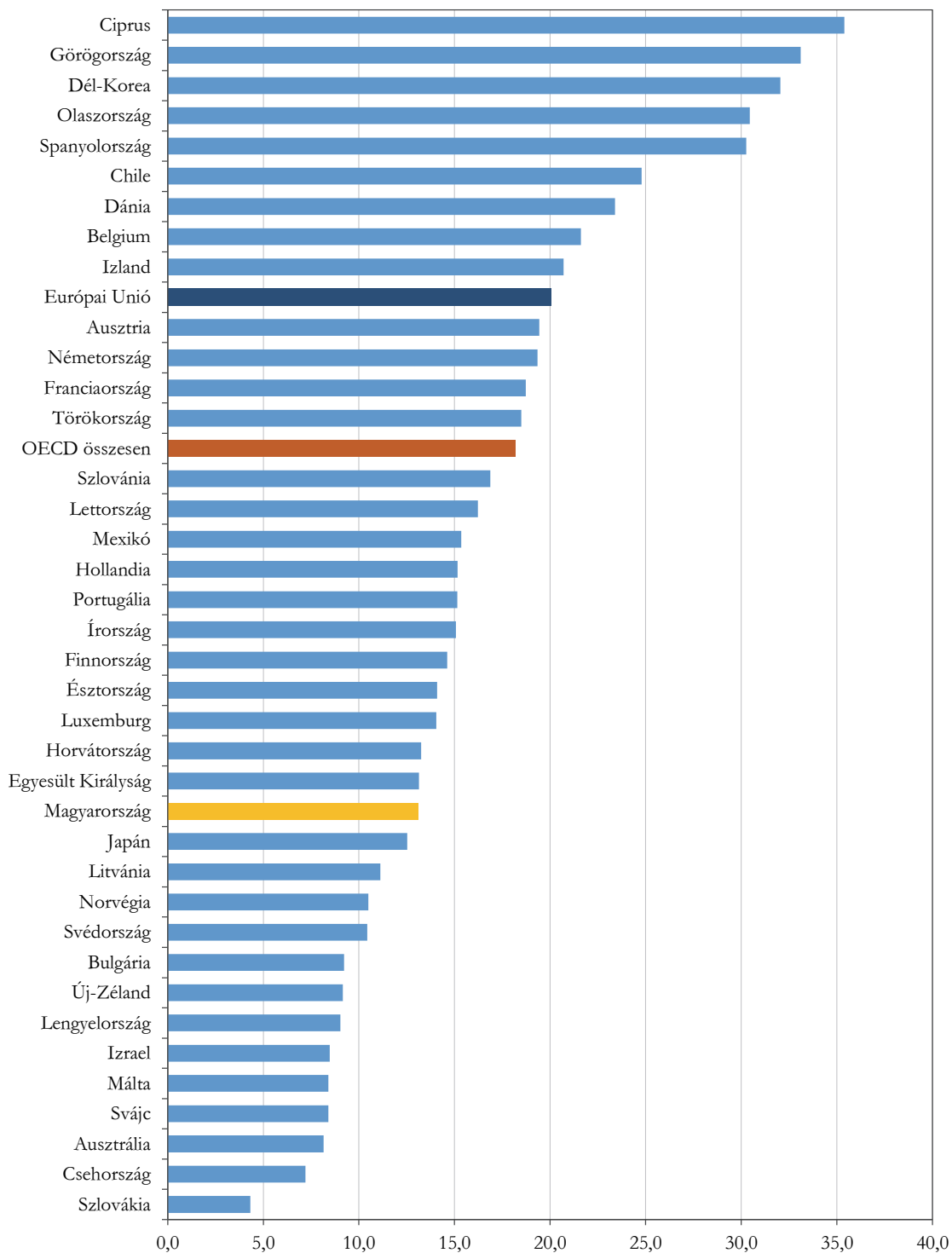
4. ábra

Forrás: <https://www.migrationpolicy.org/>

A forrás országok kelet felé tolódásával, az alacsonyabb utazási költségekkel párhuzamosan az erőteljes pozitív önszelekció, ami a század korai időszakát jellemezte, folyamatosan eltűnt a migrációból, a bevándorlók minőségében hanyatlás ment végbe a fogadó országok munkaerőpiacának ítélete szerint. A bevándorlók átlagosan gyengébb iskolai végzettséggel és kisebb munkahelyi tapasztalattal rendelkeztek, mint a fogadó ország belföldi lakosai, mely helyzetben tovább rontott a gyengébb nyelvtudásuk is. Ez a hanyatlás növelte a bevándorlással kapcsolatos fogadóországbeli negatív véleményeket. A növekvő bevándorlás így megerősítette a bevándorlóellenes érzéseket, szélesedett az etnikai, kulturális szakadék az új és régi bevándorlók között (Pope D.–Withers G., 1994). Így az USA kvóta-törvényeket vezetett be 1921-ben, 1924-ben és 1927-ben („A kivándorlás emberi jog, a befogadás nem”) a szegény országokból érkező bevándorlók, főleg az ázsiaiakkal szemben. Más országok (Argentína, Ausztrália, Brazília és Kanada) is követték ezt a példát, és a korlátozások nélküli migrációnak a XX. század elején vége lett.

A külföldön születettek arányai az alacsony képzettségű munkaerő között egyes országokban, 2017

Forrás: OECD SOPEMI, 2019.

Az éves bevándorlások Észak-Amerikába és Óceániába a II. világháború után így is folyamatosan nőttek. A nemzetközi vándorok éves számai elérték az egy évszázaddal korábbiakat, ellenben kisebbek voltak a fogadó népességhez és munkaerőpiachoz viszonyított súlyuk. Még ez a viszonylagosan lassú növekedés is nagyon gyorsan emelte a külföldön született lakosság arányát. Ugyan ez az arány az USA-ban az 1910-es 14%-os csúcstről egyfolytában csökkenve 1970-ben 3,7% lett, ami 7% fölé emelkedett 1990-ben és 10%-ra nőtt 2000-ben. A külföldön születettek aránya harmadával nőtt Óceániába 1965 és 2000 között (14,4-ről 19,2%-ra), több mint a duplájára Észak-Amerikában (6-ről 13%-ra), és több mint háromszorosára Európában (2,2-ről 7,7%-ra) (Office of Immigration Statistics, 2009).

A világ migrációjának trendjében a II. világháború óta eltelt több, mint fél évszázadban megfigyelhető legkarakteresebb változás a forrásországok további eltolódása a nagy népességű, de alacsony jövedelmű országok felé, valamint a családgyesítés hangsúlyossá válása, mint a kritériumok kulcsa a belépéshez. Az USA-ban, a bevándorláspolitikai szemléletváltozásával (az 1965-ben megszüntették az eredetország-kvótákat), Ausztráliában, Kanadában és más iparosodott országokban is kiszélesedett az eredetországok tere.

Ez az eltolódás magában foglalja ázsiai, afrikai és a közel-keleti latin-amerikai, karibi bevándorlók számának és súlyának növekedését (akik nemcsak a tradicionális nagy befogadó országokba tartanak, hanem például Oroszországba vagy az Arab-öböl térségébe). A migráció „szétterjedésével” a szegényebb vándorlók, akik a magas bérű munkapiacoktól távol élnek, váltak potenciális migránsokká. Az előző évszázadhoz képest a jelenlegi évek migrációja abban tér el, hogy elsősorban azoknak a nagyságrendje, akik mozognak, és olyan országokból jönnek, ahonnan nézve hatalmas szociális, kulturális és gyakran etnikai távolságra vannak azok az országok, melyekbe tartanak. A kivándorlás magában foglalja a bevándorlás szükségszerű következményét: a belföldi születésű népességhez viszonyítva átlagosan a bevándorlók végzettség, képességek, tapasztalat tekintetében alulmaradnak. (Rédei M., 2007b).

Amíg a XIX. századi európai kivándorlás csökkentette az ottani szegénységet, hasonló nem lehet elmondani Ázsia, Latin-Amerika, Afrika és Közel-Kelet esetén a XX. században. Összehasonlítva a fogadó országokat a harmadik világbeli küldőkkel, mérhetetlenül nagyobb a népesség, mint korábban az európai országok esetén volt. Így ugyanaz a fogadó országbeli bevándorlási ráta napjainkban sokkal kisebb küldő országbeli kivándorlási rátákat foglal magában, mint egy évszázaddal ezelőtt.

Ami elgondolkodtató a modern, tömeges migrációban, az az, hogy az I. világháború előtt ez vízumok, kvóták, menekült státuszok nélkül zajlott. Vajon mennyivel nagyobb lenne ez a nemzetközi vándorlás napjainkban, ha még mindig a korlátlan migráció éveiben élnénk, ami a migrációt jellemezte 1914 előtt?

A II. világháború óta Európa szerepe is megváltozott. Ezt részben a vándorlás Európán kívüli újjászületésével van összefüggésben. *Egyre több nyugat- és dél-európai terület válik az Ázsiából, Közel-Keletről és Afrikából érkező bevándorlók célállomásává.* Ennek eredménye, hogy az éves nettó bevándorlás az EU-ba megnövekedett az 1980-as évek óta, ami az utóbbi pár évben már felülmúlja az USA hasonló értékeit.

A gazdasági és politikai integráció elmélyülésével az EU (és a NAFTA is) olyan terület lett, ahol az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabadon, akadályok nélkül áramolhatnak (Rédei M., 1998). A politikai, gazdasági, társadalmi erőterek direkt megváltoztatása végeredményben egy mesterségesen fenntartott gazdasági-demográfiai erőter (vámok, korlátozások) leépülését és az eddig inkább a háttérben meghúzódó, természetes erőter felerősödését jelenti. Így az Európai Unió területén kétféle nemzetközi vándorlás is szimultán megfigyelhető. Az egyik a külső, világméretű, míg a másik az integráció indukálta, az EU szemszögéből belső folyamat. Bár ez utóbbi folyamat korántsem a várt mértékű: „Az EU négy szabadság-elve között a munkaerő szabad vándorlásának következménye magában foglalta a feltételezést, hogy az egységes Európában a különböző országokból az ott nem foglalkoztatott munkaerő átáramlik a többlet-munkaerőt igénylő országokba (Hárs Á., 1998). Az 1980-as, 1990-es években egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a gazdasági folyamatok nem igénylik az ilyen vándorlást (Tóth J., 1991). A vándorlások fő iránya a szomszédos régiók jobbjára határ menti térségeire koncentrálódik, kirajzolva a régió (esetleg ország) határokon átnyúló munkaerőpiaci körzeteket.” (Laky T. et al., 2001).

3. táblázat

A lakosság és a migránsok állománya földrészek szerint, 2017

Földrész	Népesség száma	Külföldön születettek száma	Nemzetközi vándorok aránya, %
	millió fő		
Afrika	1 256	25	2,0
Ázsia	4 504	80	1,8
Európa	742	78	10,5
Latin Amerika és a Karib térség	646	10	1,5
Észak-Amerika	361	58	16,0
Óceánia	41	8	20,5
Világ összesen	7 550	258	3,4

Forrás: <https://www.un.org/development/desa/pd/>

Európán belül Közép-Európa szerepe is jelentősen megváltozott. A tradicionális kelet–nyugati migráció hosszú időre nyúlik vissza, de megállt a szocialista éraban a hidegháborús, izolációs politikák következtében. Míg a világháborúk után a nyugat-európai országokra az önkéntes és főként gazdasági célú bevándorlások voltak a jellemzőek, addig Közép- és Kelet-Európából

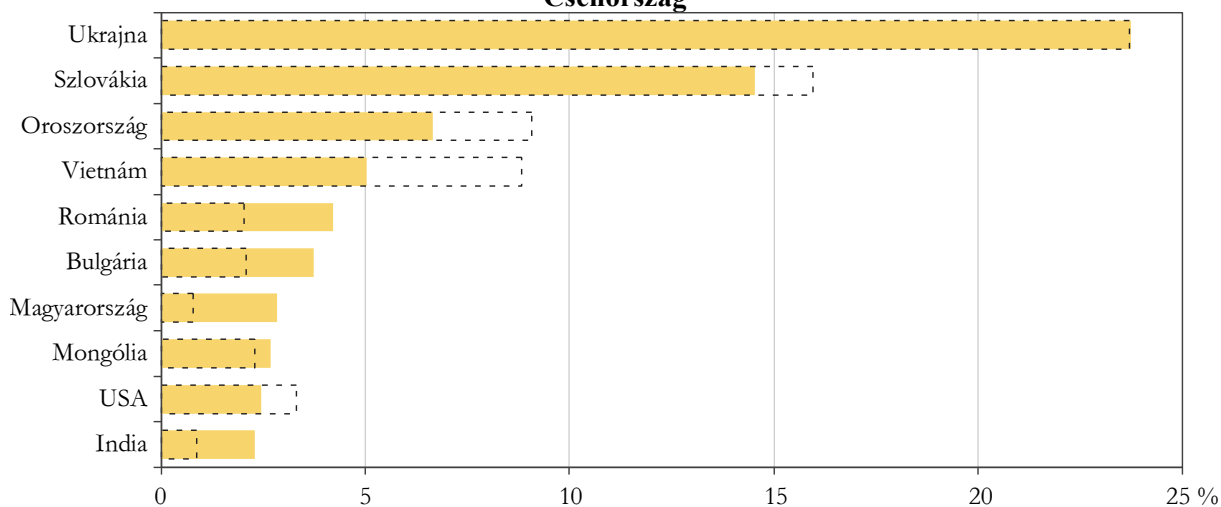
az emigrációra csak a politikai válságok adtak lehetőséget (Tóth Pál P.–Valkovics, E., 2002). A szituáció a Berlini Fal leomlásával megváltozott. 1989-től 1993-ig a kivándorlások ezekből az átalakuló gazdaságokból meghaladták az egymillió főt. Azaz, újra kialakult és stabilizálódott a tradicionális kelet–nyugati vándorlás. Ennek következménye lett a nyugat-európai országok szigorodó bevándorlási politikája. A volt keleti blokk országaiból az elvándorlási lehetőség és hajlandóság megnőtt, a fogadó területek száma viszont lecsökkent.

Több új közép-európai ország a gazdasági felzárkózásnak és az integrációnak köszönhetően az 1990-es évek második felétől befogadó országgá vált. Ebben a közvetlen külföldi beruházásoknak (FDI) döntő szerepe volt. A tíz újonnan csatlakozó EU-országban az 1990-es évek FDI beáramlásának a 2/3-a a régi európai uniós országokból érkezett (Contessi S., 2001), ennek 41%-a Lengyelországba (kumuláltan az 1992–1999-es időszakra), 25%-a Csehországba és 20%-a Magyarországra került (Traistaru I. et al., 2002). A geopolitikai elhelyezkedés és a magyar nemzetiségűek számára a Kárpát-medencei anyaországi szerep mellett részben ennek is köszönhető, hogy Magyarország is migrációs célországgá vált.

Közép-európai országok migránsai leginkább a szomszédos országokból és régiókból jönnek. Szlovéniában több mint 90%-a a külföldi alkalmazottnak és munkavállalóknak a régi Jugoszláviából érkezik. Ukrajnai, német, fehérorosz és orosz munkavállalók a legnagyobb reprezentánsok Lengyelországban, cseh, magyar, román, olasz és ukrán Szlovákiában. Az ukránok száma Csehországban is dominánssá vált a szlovákok arányainak visszaszorulásával, illetve a 2014-es ukrajnai események után. Magyarországon a külföldiek többsége román, ukrán és szerb állampolgár. Mintegy 10% jön az EU15 országokból. Csehországnak és Lengyelországnak jelentős migráns munkavállalói vannak Vietnámból, ugyanakkor Magyarország rendelkezik a legnagyobb kínai diaszpórával a régióban. A visegrádi országok migrációs jelentőségére a következőkben még kitérek.

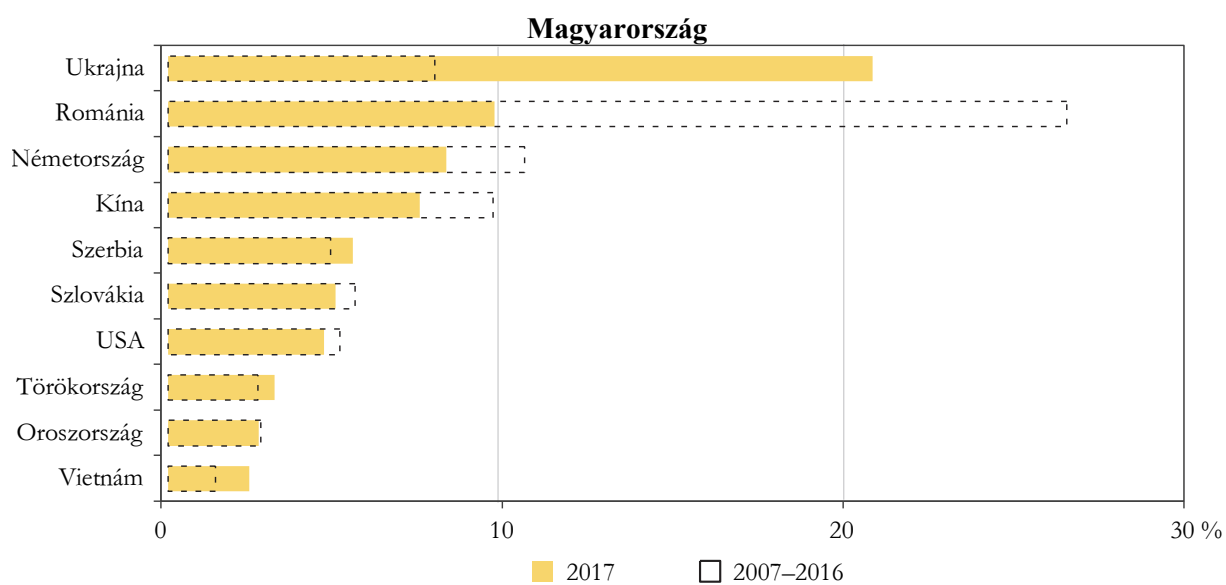
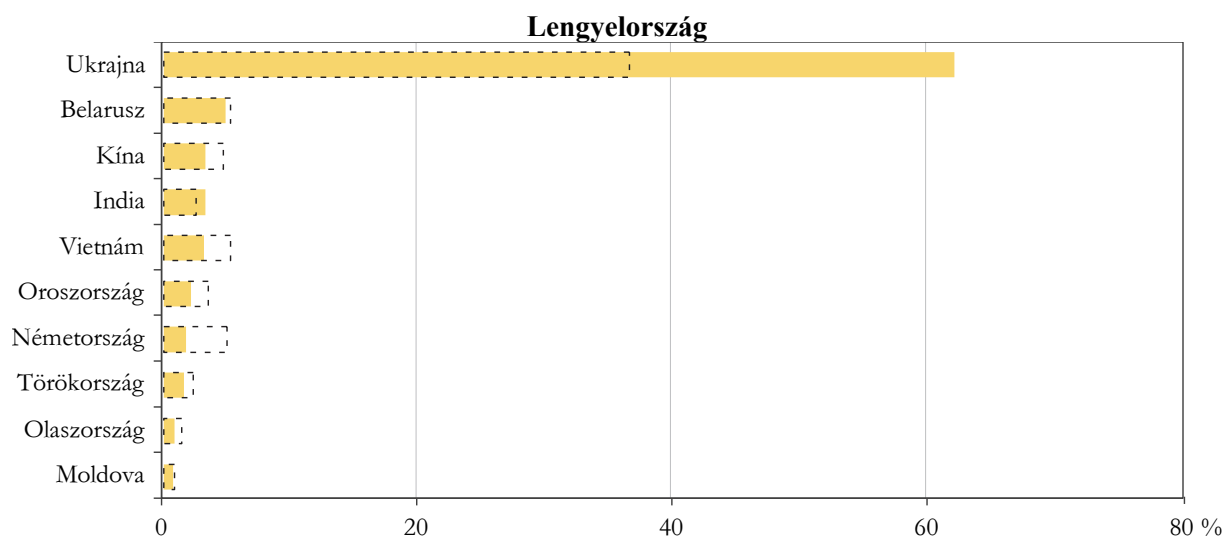
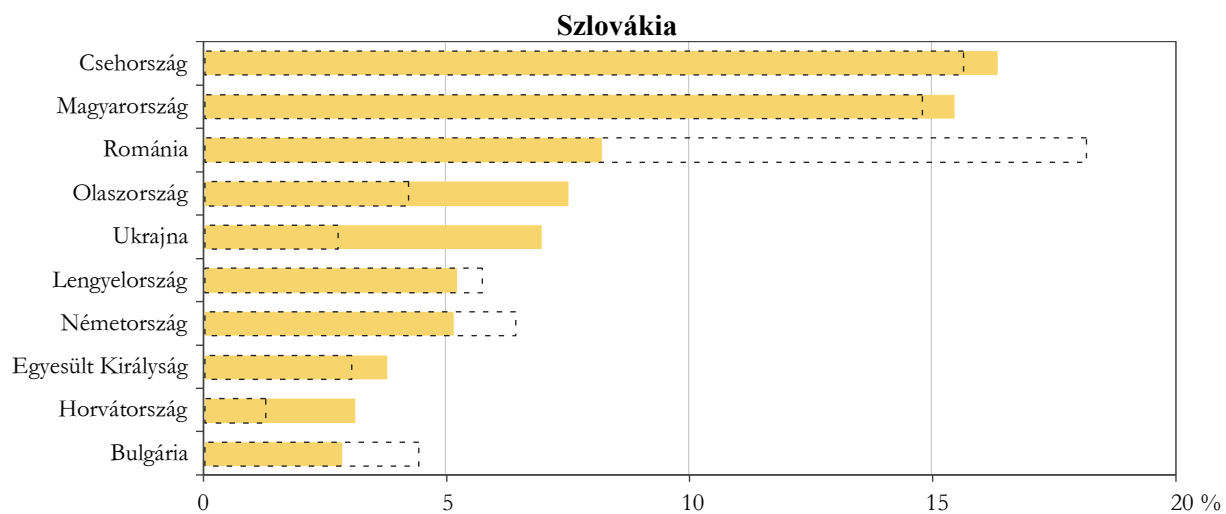
6. ábra

**Bevándorlások Csehországba, Szlovákiába, Lengyelországba és Magyarországra
2007 és 2017 között a tíz legnagyobb küldőország szerint, a teljes külföldi lakosság %-ában
Csehország**

(Az ábrák folytatása a következő oldalon)

(folytatás)

Forrás: OECD SOPEMI, 2019.

3.3 A nemzetközi vándorlás országok közötti kapcsolatai

Az 1880-as népszámlálás alkalmával Magyarországon az emberek háromnegyedét ugyanazon a településen írták össze, ahol született. A belföldi és a nemzetközi mozgások idővel egyre intenzívebbé váltak, a fenti arány természetesen már messze 50% alá csökkent. Hasonló tendencia érvényesül a vándorlások tekintetében más országokra is, ahogy azt előzőleg tárgyaltuk: 2017-ben a világon 258 millió fő élt más országban, mint ahol született (UN, 2017). Többségük a fejlett régiókba vándorolt a fejlődő országokból. 1990-ben a világ népességének 2,9%-a, 2017-ben már 3,4%-a volt nemzetközi vándorló.

Ahogy eddig láttuk, a világban jelenleg tapasztalható migrációs tendenciák az előző évszázadokétól abban különböznek, hogy megállíthatatlan mértékű azoknak a száma, akik vándorolnak, és a migránsok olyan térségekből jönnek, amelyektől hatalmas gazdasági, kulturális távolságra vannak azok az országok, melyekbe tartanak (Hatton T.–Williamson J., 2005).

Világviszonylatban 2017-ben a legtöbb külföldön született állampolgár az USA-ban élt, de Németország, Szaúd-Arábia és Oroszország is 10 millió fölötti külföldi eredetű népességgel bírt (4. táblázat). Amíg az USA-ban, Németországban, Kanadában és Szaúd-Arábiában 1990-hez képest megduplázódott a külföldi kötődésű népesség, addig Oroszországban, Indiában, Iránban, Ukrajnában, Pakisztánban stagnált vagy csökkent a számuk.

A legtöbben a nagy népességgel rendelkező országokból, Indiából, Kínából, Mexikóból, Oroszországból, vagy a krízis-, illetve a háborús övezetek közeléből költöznek el. A migráció egyik XXI. századi jellegzetessége a fejlett országokból (pl.: Egyesült Királyság) származó nyugdíjasok elvándorlásának, az időskori migrációnak a felerősödése. A főbb motivációs tényezők a nyugdíjak vásárlóerejének, a rekreációs lehetőségeknek a jobb kihasználása, vagy a kedvezőbb éghajlat keresése (Warnes T., 2009).

4. táblázat

A tíz legnagyobb befogadó és kibocsátó ország, 2017

(fő)

Befogadó		Kibocsátó	
ország	összesen	ország	összesen
Amerikai Egyesült Államok	47 412 413	India	16 587 720
Németország	12 044 115	Mexikó	12 964 882
Szaúd-Arábia	11 774 584	Oroszország	10 635 994
Oroszország	11 650 842	Kína	9 962 058
Egyesült Királyság	8 799 334	Banglades	7 499 919
Egyesült Arab Emírségek	8 059 782	SzírIA	6 864 445
Franciaország	7 902 783	Pakisztán	5 978 635
Kanada	7 849 479	Ukrajna	5 941 653
Ausztrália	7 008 050	Fülöp-szigetek	5 680 682
Spanyolország	5 931 689	Egyesült Királyság	4 921 309

Forrás: Saját kalkuláció az ENSZ 2017-re vonatkozó adatai alapján.

A vándorlás erős területi koncentrációt mutat: 2017-ben az országok 14%-ában élt a vándorlók 80%-a, és kilenc országban élt a migráns népesség fele. A nemzetközi vándorlásban központok (nagybefogadó országok) vannak jelen, globális migrációs célterületek, melyek nagyobb távolságból is vonzzák a vándorlókat. Az ezekben a centrumokban élő külföldön született népesség születési országok szerint diverzifikált. A volumenek és a migrációs kapcsolatok számossága között azonban ennél összetettebb a kapcsolat.¹⁶

Az országok közül Chilének, mint célországnak a legnagyobb a migrációs kapcsolatrendszere a világon. 2017-ben 210 különböző országban születettek választották ezt az országot új lakóhelyüknek (5. táblázat). Chilében a mapuche indiánokon kívül szinte mindenki bevándorló vagy bevándorlók leszármazottja. A XVI. századi spanyol, a XIX. századi német telepesek, majd a dalmáciai filoxerajárványt követően horvátok tízezrei emigráltak Chilébe¹⁷, a XX. században pedig a világháborúk előtt és után szintén sok európai választotta új otthonául ezt az országot. Ezek a vándorlási hálózatok a mai napig fennmaradtak. Mára Chile Dél-Amerika leggazdagabb országává vált (Aldunate R. et al., 2019), így – a fejlődés következtében – a közelebbi és távolabbi szomszédaiban élők egyre nagyobb számossággal választják Chilét új lakóhelyüknek (Soltész B., 2018).¹⁸

A tíz legtöbb kapcsolattal rendelkező cél- és forrásországok sorrendje sajátos megoszlást mutat. Az USA, mint befogadó ország ismert, erre a centrumterületre 150 különböző országból érkeztek vándorlók, viszont ennél is több, összesen 162 országban élnek olyan emberek, akik az USA-ban születtek. A nagy befogadó országok, ahol változatos a bevándorlók születési országok szerinti összetétele és sok befelé irányú kapcsolattal rendelkeznek, sokszor maguk is széles körben kibocsátók; Németországból, USA-ból, Kanadából, Franciaországból és Nagy-Britanniából sok más országba vándorolnak el. A jelenséget részben a már említett időskori migrációval, vagy az ide bevándorlók leszármazottainak visszavándorlásaival magyarázhatjuk (Gmelch G., 1980). Ugyanakkor ez az adat arra is rávilágít, hogy a migráció a globalizáció korszakában sem egyirányú folyamat (Ravenstein A., 1885).

¹⁶ 1990 és 2017 között a migránsok száma 71,6%-kal növekedett. Az országok közötti migrációs kapcsolatok száma 7,9%-kal, az egy kapcsolaton keresztüli átlagos migránsszám pedig 58,9%-kal emelkedett.

¹⁷ A chilei horvátság a legnagyobb horvát eredetű közösség Európán kívül, számosságuk 700 ezer főre tehető.

¹⁸ Chilében a metrójegyek árának emelkedése miatt 2019. októberében tömegtüntetések kezdődtek. A demonstrációk hátterében az országban tapasztalható nagy egyenlőtlenségek, alacsony nyugdíjak és fizetések, valamint az áram-, a gázszolgáltatás, az egyetemi oktatás és az egészségügyi ellátás magas árai álltak.

A tíz legtöbb kapcsolattal rendelkező cél- és forrásország, 2017

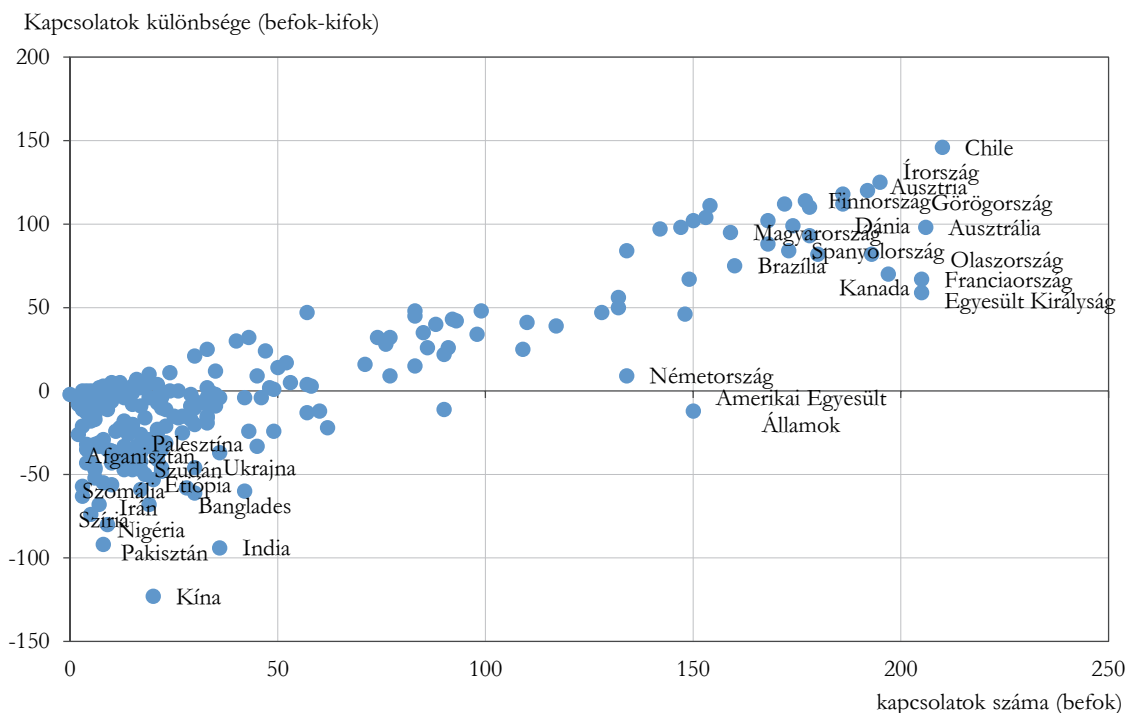
Cél-		Forrás-	
ország	kapcsolatok (kibocsátó országok) száma	ország	kapcsolatok (mennyi országban van adott országban született lakos)
Chile	210	Amerikai Egyesült Államok	162
Ausztrália	206	Egyesült Királyság	146
Egyesült Királyság	205	Kína	143
Franciaország	205	Franciaország	138
Kanada	197	India	130
Írország	195	Kanada	127
Olaszország	193	Németország	125
Ausztria	192	Olaszország	111
Dánia	186	Ausztrália	108
Görögország	186	Oroszország	102

Forrás: Saját kalkuláció az ENSZ 2017-re vonatkozó adatai alapján. (Az ENSZ módszertana alapján a migrációs adatbázisban nemcsak a tagállamok szerepelnek, hanem Palesztina és Tajvan mellett a brit tengerentúli területek, valamint Franciaország tengerentúli területei is, jogi státusztól függetlenül.)

Chile, az Európai Unió országainak többsége, Ausztrália, Brazília, Dél-Afrikai Köztársaság azok az országok, ahová sok helyről érkeznek, de onnan kevés más országba vándorolnak ki az emberek (7. ábra). A nagy népességű (Kína, India) és a krízisövezetekhez közel lévő országokból (Szíria, Ukrajna, Szomália, Afganisztán) sok más országba vándorolnak ki (Sirkeci I. et al., 2015), míg az odavándorlás viszonylag kevés országból történik (például Indiában 36 különböző országban születettek élnek, de Indiában születettek élnek 130 más országban). Magyarország migrációs kapcsolatai is jelentősek, 159 különböző országban születettek élnek hazánkban, míg 64 országban telepedtek le olyanok, akik Magyarországon születtek.¹⁹

¹⁹ A magyar útlevél a Henley-index (<https://www.henleypassportindex.com/passport>) alapján a világ 10. legnagyobb utazási szabadságot biztosító okirata, mely 182 országba biztosít vízummentes belépést.

Az országok közötti migrációs kapcsolatok, 2017

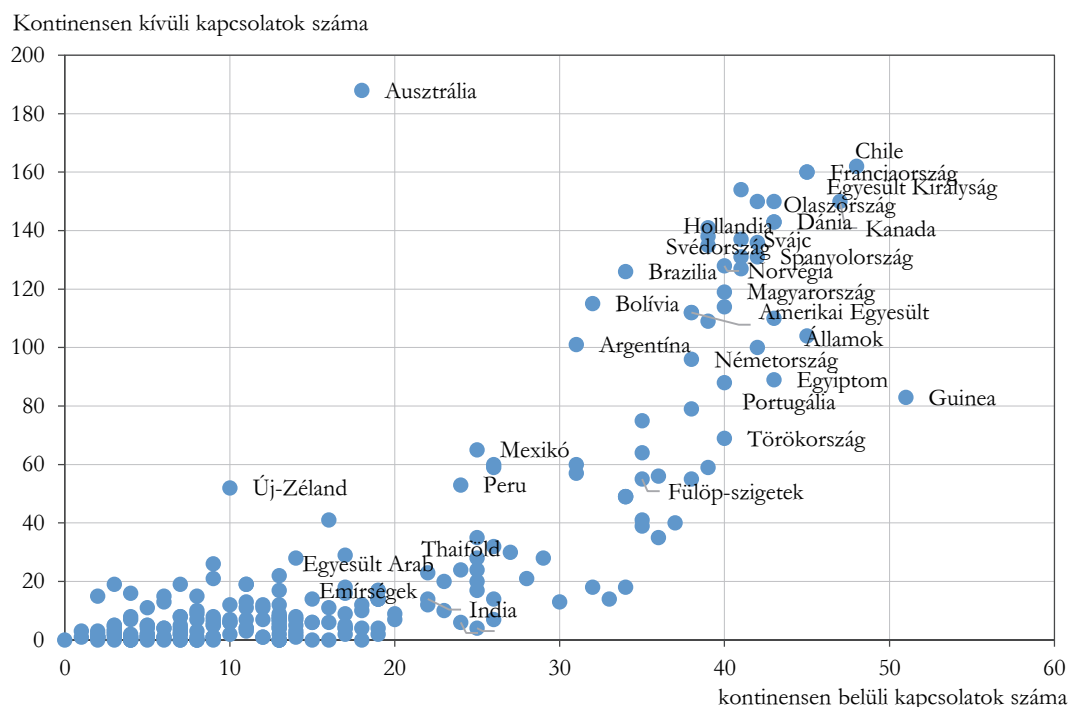

Forrás: Saját kalkuláció az ENSZ 2017-re vonatkozó adatai alapján.

Egyes országok vándorlási kapcsolatainak többségét, a főbb migrációs forrás területeit adott kontinensen belül találhatjuk, míg más országok globálisan vonzzák a migránsokat. A következő, 8. ábrán határozottan látszik, hogy a kontinensen belül nem túl vonzó, nem sok kapcsolattal rendelkező országok globálisan sem azok. A kivételes eseteket a földrajzi adottságok (Ausztrália, Új-Zéland) okozzák. Pontosan azonosíthatóak a lokális célpontok (Thaiföld, India, Egyesült Arab Emírségek), míg a globális migrációs központoknak egyértelműen sok kontinensen belüli és kívüli kapcsolata van – több van kívül, mint belül. Ide sorolható többek között az USA, Chile, Kanada, Dél-Afrikai Köztársaság és Svájc is.

Az előzőekben azt vizsgáltuk, hogy a ki- és bevándorlások által egy-egy ország mennyire van összekötöttségben más országokkal, mely országok tekinthetők forrás- és célterületek szerint központoknak. A nemzetközi vándorlás karakterisztikájának megértéséhez a forrás- és célterületek összekapcsolására van szükség. Az országok közötti honnan-hová vándorlási mátrixokban is jelentős koncentrációk vannak.

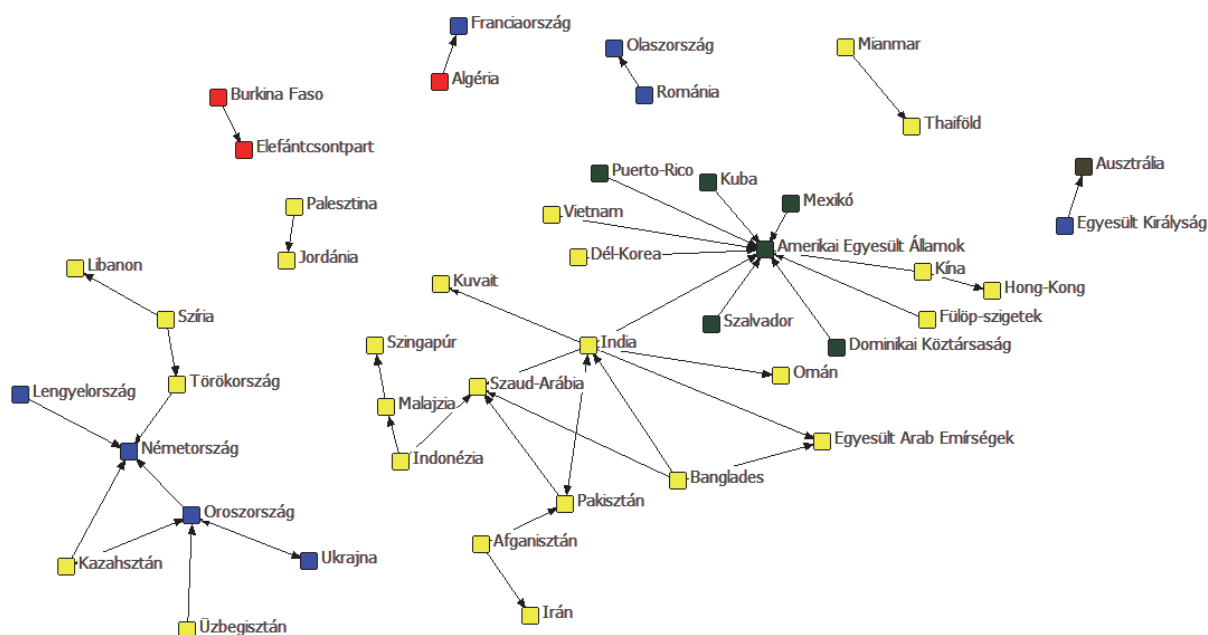
Országok migrációs kapcsolatainak (forrás-országainak) regionális, globális megoszlása, 2017

Forrás: Saját kalkuláció az ENSZ 2017-re vonatkozó adatai alapján.

Az USA központi szerepét mutatja, hogy már 1990-ben is milliós nagyságrendben éltek itt Mexikóban és Puerto Ricóban születettek. 2017-ben pedig a Kínában, Dominikai Köztársaságban, Dél-Koreában, Indiában, Kubában, Fülöp-szigeteken, Salvadorban, Puerto Ricóban, Mexikóban és Vietnámban született lakossága is meghaladta az országonkénti egymillió főt. Németországban is egymillió fölötti a Lengyelországban, Kazahsztánban, Oroszországban és Törökországban születettek száma (Sirkeci I. et al., 2012). India szerepe kettős, egyszerre nagy kibocsátó USA, Omán, Kuvait, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátságok irányába, miközben milliós nagyságrendben érkeznek ide Bangladesből és Pakisztánból. Jelentős áramlások mutatkoznak Romániából Olaszország felé, Mianmarból Thaiföldre, Palesztinából Jordániába, Algériából Franciaországba, Burkina Fasóból Elefántcsontpartra, Afganisztánból Iránba és Pakisztánba, Szíriából Libanonba és Törökországba. Általában a gazdagabb térségek felé irányulnak a mozgások. E kapcsolatok egy része a gyarmati időkre vezethető vissza (Adeyanju C.–Temitope B. O., 2011), más esetben a háborús térségek elhagyása játszik fontos szerepet (Conte A.–Migali S., 2019). Az utóbbi vándorlásokra átlagosan kisebb, míg az előbbiekre nagyobb távolságok jellemzőek.

Főbb* migrációs kapcsolatok a forrás- és a célországok között, 2017

* Az országok közötti egymillió fő feletti vándorlások figyelembevételével (állományi adat).

Forrás: Saját kalkuláció az ENSZ-adatok alapján (sárga színnel az ázsiai, zölddel az amerikai, kékkel az európai, pirossal az afrikai, míg barnával az ausztráliai és óceániai országokat jelöltem).

3.4 A nemzetközi migráció földrajzi hálózata

Az előzőekben a külföldi kötődésű népességet a születési és jelenlegi lakóhely országainak a kapcsolatai szerint vizsgáltuk. A mostani pontban a migráció országok közötti területi hálózatainak belső tulajdonságait elemezzük részletesen.

A hálózatok analízise a XX. század második felében kezdődött el (részletesebben: Erdős P.–Rényi A., 1959, 1960; Bollobás B.–Erdős P., 1976; Buchanan, M., 2003; Barabási A. L., 2008, 2016). A hálózat nem más, mint pontok és az ezeket páronként összekötő kapcsolatok összessége. A pontok fokszáma megmutatja egy adott pont és a hálózat többi csomópontja közötti kapcsolatok számát. A fokszámeloszlás (p_k) központi szerepet játszik a hálózatelméletben. Ennek oka az, hogy a p_k számos hálózati tulajdonságot meghatároz, a hálózat robusztusságától a fejlődési képességéig. Egy hálózat átlagos fokszáma az alábbiak szerint adható meg:

$$\langle k \rangle = \sum_{i=1}^N i * p_i, \text{ ahol } \sum_{i=1}^N p_i = 1 \text{ és } p_i = \frac{N_i}{N} \text{ (} N_i \text{ az } i\text{-edfokú csomópontok száma}^{20})^{21}.$$

Más alakban: $\langle k \rangle = \frac{2L}{N}$, ahol L az összes kapcsolat, N az összes csomópont száma, mivel $L = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^N k_i$, ahol k_i az i -edik pont fokszáma.

²⁰ $N_i = N * p_i$

²¹ Ha az átlagos fok meghaladja a $\langle k \rangle = 1$ értéket, akkor megjelenik egy óriás komponens, amely az összes csomópont véges hányadát tartalmazza. Ezért csak a $\langle k \rangle > 1$ esetén szerveződnek a csomópontok felismerhető hálózatba. A $\langle k \rangle < \ln N$ esetében az összes komponens magába foglalja egy óriás komponens, így egyetlen csatlakoztatott hálózat jön létre.

A fokszámoszlások alapján alapvetően kétfajta hálózatot különíthetünk el: a véletlent és a skálafüggetlent (Barabási A. L., 2010). A véletlenszerű rendszerek fokszáma Poisson-eloszlást követ²²:

$$p_k = e^{-\langle k \rangle} * \frac{\langle k \rangle^k}{k!},$$

melynek a képe ritka hálózatok esetén egy haranggörbéhez hasonlít, más szavakkal a pontok többségének körülbelül ugyanannyi kapcsolata van, a nagy- és a kisszámú kapcsolattal rendelkező pontok létének valószínűsége elenyésző. Véletlen hálózatra hasonlít általában egy ország úthálózata, ahol a pontokat a települések, a kapcsolatokat pedig az országutak közvetlen összeköttetése jelenti (Barabási A. L., 2008).

Az emberek közötti viszonyokat a legtöbb hálózathoz hasonlóan legpontosabban a skálafüggetlen (hatványfüggvény-eloszlású) hálózat írja le:

$$p_k = \frac{k^{-\gamma}}{\zeta(\gamma)},$$

ahol $\zeta(\gamma)$ a Riemann-zéta függvény: $\zeta(\gamma) = \sum_{k=1}^{\infty} k^{-\gamma}$ (Bombieri E., 1992).²³

A hatványfüggvény szerinti fokszámoszlás azt jelzi előre, hogy a hálózatban a legtöbb pontnak csak kevés kapcsolata van, azt néhány, nagy összekötöttséggel rendelkező központ tartja össze (Barabási A. L., 2008). Ez a tulajdonság okozza a „kis világ” természetet. Más megfogalmazás szerint a távolság egy skálafüggetlen hálózatban kisebb, mint egy hasonló, de véletlenszerűen elrendezettben. Tehát minden pont közel van a középpontokhoz. Amint ezek a központok, „hub-ok” megjelennek egy hálózatban, alapvetően megváltoztatják annak viselkedését (Barabási A. L., 2016; Batiston et al., 2017).

A véletlenszerű és a skálafüggetlen hálózatok közötti fő különbségek a Poisson- és a hatványfüggvények különböző formáiban gyökereznek. A véletlen hálózatok belső „skálával” rendelkeznek. Más szavakkal, a véletlenszerű hálózatok pontjainak hasonló a fokszáma, és az átlagos $\langle k \rangle$ foksám a véletlen-szerű hálózat „skálája”. A skálamentes hálózatoknak nincs skálája, mértéke; tehát az átlagos foksám nem ad annyi információt a hálóról. Amikor véletlenszerűen választunk egy csomópontot, nem tudjuk, mire számíthatunk: a kiválasztott csomópont fokszáma lehet kicsi vagy tetszőlegesen nagy is. Ennélfogva a hálózatoknak nincs belső skálájuk, hanem „skálamentesek” (Barabási A. L., 2017). A csomópontok, hubok jelenléte és a kisvilági jelenség a skálamentes hálózat egyetemes jellemzői.

A tankönyv szempontjából a hálózatelmélet a nemzetközi vándorlás által összekötött országok közötti kapcsolatok miatt fontos. A hálózat pontjai az országok. Két ország között akkor van kapcsolat, ha a két ország között létrejött nemzetközi vándorlás; azaz, ha az egyik (születési) helyről elvándorolt valaki, aki a másik (jelenlegi lakóhely) országba költözött – bizonyos megkötésekkel –, függetlenül attól, hogy mennyi ember mozgott. Az alkalmazott súlyozatlan hálózat egy küszöbérték felett veszi figyelembe a mozgásokat. Ennek oka, hogy kevés számú

²² $\langle k \rangle \ll N$ esetén, egyébként binomiális az eloszlás.

²³ Részletesebben információk a zéta függvényről itt érhetők el:
<http://mathworld.wolfram.com/RiemannZetaFunction.html>.

nemzetközi vándor két nagy ország között nem feltétlenül jelent valós migrációs kapcsolatot. Vagyis a hálóban csak akkor van két ország között kapcsolat, ha a migránsok száma a két ország között releváns és aszimmetrikus. Azaz, a

$$q(A, B) = \frac{M[A \rightarrow B] - M[B \rightarrow A]}{N(A) + N(B)}$$

egy μ rögzített küszöbérték felett van. Ahol $M[X \rightarrow Y]$ az X országban született Y országban élő népesség számossága, $N(X)$ pedig az X ország lakónépessége, $\mu \in \{-1; +1\}$, $\mu \in \mathbf{R}$. Ha $q(A, B) > \mu$, akkor A országból B ország felé migrációs kötés jön létre, ha nem, akkor nincs ilyen irányú kapcsolat a két ország között. Ezáltal a μ paraméter függvényében különböző hálók szerkeszthetők.

Az országok kapcsolatrendszerének elemzése mutatja meg, milyen sokrétű a vándorlás, mennyire van „beágyazódva” a folyamat az adott térségben. Az országok közötti kapcsolatok és dinamikájuk pedig magukban hordozzák a jövőbeli vándorlások volumenében bekövetkező változásokat.

A foksám csökkenése (ha kevesebb lesz egy ország összeköttetéseknek a száma más országokkal a vándorlások révén) nagy valószínűséggel arra mutat, hogy az adott küldő területek kimerültek, esetleg a fogadó területek telítődtek, a régebbi migrációs hullámok visszaszorultak, vagy más területek vonzóbbak lettek az újonnan indulók számára. A foksámok növekedése esetén növekszik a kapcsolatok száma, ami további emelkedést vetíthet előre a vándorlók számában a potenciálisan elérhető népesség gyarapodása miatt.

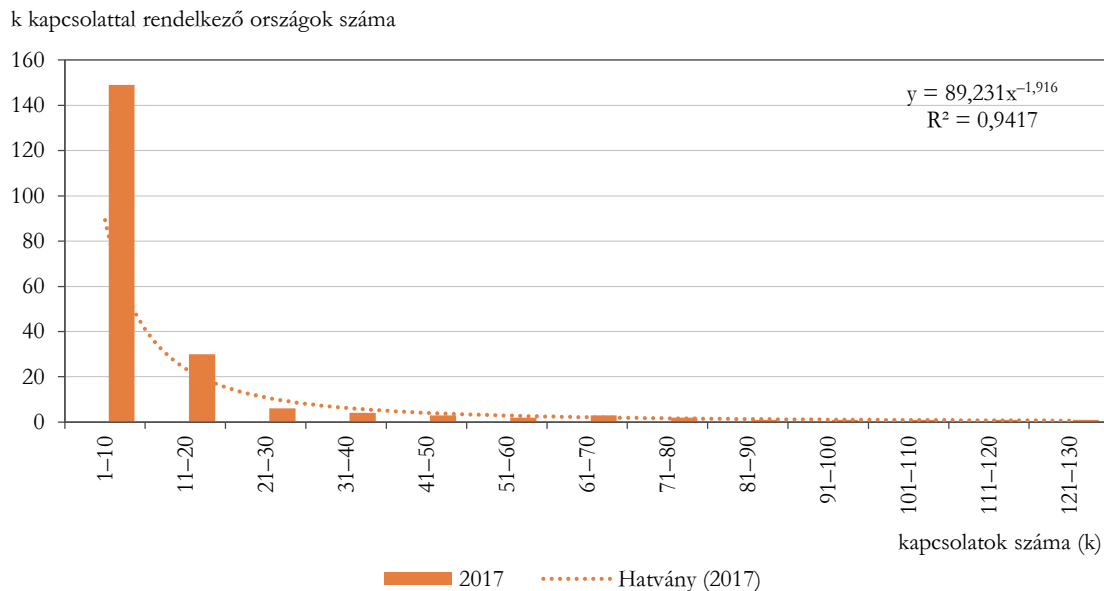
A foksámok meghatározásával vizsgálhatóvá válik, hogy adott foksámmal (kapcsolattal) mennyi ország rendelkezik. Kérdés, hogy véletlen, skálafüggetlen vagy esetleg más topológiát találunk-e.

Az adott kapcsolattal rendelkező országok száma a kapcsolatok számával hatványfüggvény szerint csökken²⁴, a (be)vándorlások hálózata jó közelítéssel skálafüggetlen.²⁵ Az ilyen skála-mentes hálózatokban az átlagos foksám nem ad elegendő információt a hálóról. Egy véletlenszerűen kiválasztott országra az ott élő külföldön született népesség születési országok szerinti száma ugyanis lehet nagyon alacsony vagy magas is. Ez azt jelenti, hogy nincs átlagos migrációban érintett ország.

²⁴ $\mu=0,006$ értékkel számolva, ami azt jelenti, hogy a migrációs hálózatba azok a kapcsolatok lettek figyelembe véve, ahol a migráns népesség különbsége a két adott ország között meghaladja az adott országok lakónépességének 0,006-ed részét.

²⁵ 2017-re $\mu=0,004$ -re $R^2=0,896$; $\mu=0,005$ -re $R^2=0,913$; $\mu=0,006$ -re $R^2=0,942$; $\mu=0,007$ -re $R^2=0,937$. Így a továbbiakban a $\mu=0,006$ -es küszöbértéket alkalmaztam.

Az országok közötti nemzetközi vándorlás hálózatának fokszám eloszlása (célországok szerint)*, 2017

* Az y tengely az x tengelyen feltüntetett kapcsolattal (1–10; 11–20; ...; 121–130) rendelkező országok darabszámát méri. Tehát 1–10 migrációs kapcsolattal 149 ország rendelkezik, míg 11–20 kapcsolattal 30 stb.

Forrás: Saját kalkuláció az ENSZ 2017-es adatai alapján.

A migrációs hálózatban talált skálafüggetlen topológia oka, hogy a több kapcsolattal rendelkező országok sokkal vonzóbbak lesznek a vándorlók számára, mint a kevesebb fokszámúak. A beilleszkedés az új környezetbe ott valósul meg sikeresen, ahol azt korábbi családi, baráti kapcsolatok (Utasi Á., 2011) elősegítik. Az elvándoroltakkal való kapcsolattartás jelentős háttal van a későbbi migrációs döntésekre is (Haug S., 2018; Rédei M., 2007; Kis T., 2007). Ezt támasztja alá, hogy egyrészt egy-egy országba történő bejutás egyik fő „vágánya” a legtöbb országban ma is a családgyesítés, másrészt az újonnan érkezők sokszor a rokonaik, ismerőseik közelében telepednek le. Tehát több kapcsolattal az országokba jóval „beágyazottabb” a vándorlás, nagyobb potenciális vándorló népesség és információ érhető el a családi, baráti, rokoni, ismerősi kapcsolatokon keresztül. Így az országok közötti migrációs hálózatok megjelenése befolyásolhatja leginkább – a jövedelemkülönbségek és a vándorlási távolságok mellett – a legális vándorlások irányát és volumenét. Ez alól kivételt képezhetnek a menekült-hullámok (például a 2015-ös migrációs válság), ezek esetében a migrációs kapcsolatok relevanciája elmaradhat az elvándorlás kényszere mögött.

Az országok közötti migrációs kötelék folyamatosan növekszik (Kincses Á.–Tóth G., 2020a), a migráció révén az országok közötti kapcsolatok bővülnek, az emberek mozgása az országok között erősödik. Olyan térségek között is végbemegy vándorlás, melyek között régebben nem volt kapcsolat.

A világ migrációs hálózatának közepesen erős centralizációs foka mutatja (Kincses Á.–Tóth G., 2020a), hogy egyrészt az országok többségének a vándorlás révén más országokkal kevés kapcsolata van (sok a kis fokszámú pontok száma), míg kevés ország rendelkezik sok kapcsolattal. Nincs átlagos befogadó, kibocsátó ország. A hálózat ugyanakkor nem teljesen centralizált, a hálózat semelyik tagjának nincs korlátlanul növekvő kapcsolatbegyűjtő potenciálja, monopóliuma, több központi eleme is van a hálózatnak, tere van az elemek közötti „kapcsolatnövelő versenynek”. Hiszen a hálózaton belül változik az összekötöttség, egyes országok jobban kapcsolódnak másokhoz, míg mások veszíthetnek vonzó képességeikből. Az ilyen típusú hálózat sokkal ellenállóbb a külső hatásoknak (a több központja miatt), így addig, amíg a migrációnak van hajtóereje, a nemzetközi vándorlás – a jelenlegi globális szabályozási környezetben – erősödni fog, legfeljebb kismértékben, lokálisan lehet annak irányait befolyásolni.

4. A külföldi kötődésű népesség Magyarországon

A vándormozgalom keretében végbemenő folyamatok, mint általában, úgy Kárpát-medencei magyarság népességfejlődésében is jelentős szerepet játszanak. A migráció ugyanis – még ha kellő figyelmet nem is szentelünk napjainkban e jelenségnek – a termékenység és a halálozás mellett a népességváltozások harmadik fő tényezője. Ezért is lényeges a pontos mérése, hatásainak tudományos megismerése.

A 2008-as gazdasági világválságról sokkal többet lehetett olvasni a hazai sajtóban és a tudományos cikkek között, mint arról a demográfiai krízisről, mely Magyarországon jelenleg is érezteti hatását. Ennek egyik oka, hogy az emberek anyagi helyzetére, életkörülményére rövidebb távon sokkal erőteljesebb következményei vannak a gazdasági kérdéseknek, mint a népességszám változásának. A másik ok, hogy amíg a gazdasági krízisek többnyire általánosak, nagyobb térségekre terjednek ki, addig a népesség fogyása mindenekelőtt inkább országos, regionális, lokális problémákat jelent (Dányi D., 2000).

További lényeges indok, hogy a demográfiai válságok sokkal hosszabb időhorizonton éreztetik hatásukat, mint a gazdaságiak. Hiszen globalizáció révén a gazdaságok közötti kapcsolatok erősek, a beszállítói láncokon, a gazdasági egymásra utaltságon keresztül szinte azonnal érződnek a negatív, vagy pozitív hatások, míg az egyes országok társadalmi jelenségei, termékenységi, halálozási mintázatai között egyrészt gyengébb kapcsolat van, másrészt csak lassabban képesek változni. Talán ez az oka, hogy sokat beszélünk a 2008-as gazdasági válságról, de nem sokat hallunk az 1981-ben megkezdődött demográfiai krízisről, noha Magyarországon 1981-től kezdődően – immár négy évtizede – a lakónépesség száma folyamatosan csökken.

Így a Kárpát-medencében még ma is tetten érhetőek Trianon társadalmi, demográfiai következményei. A nemzetközi vándorlás és Trianon öröksége közötti kapcsolat mind a közbeszédben, mind a tudományos diskurzusban hosszú ideje jelen van.

4.1 A téma kutatásának társadalomföldrajzi előzményei

A termékenység és a halandóság meghatározó funkciója (Cseh-Szombathy L. et al., 1984; Kincses Á., 2019a) mellett a vándormozgalom keretében végbemenő folyamatok is jelentős szerepet játszanak a magyarság népességszerkezetének alakulásában, fejlődésében. Az 1800-as évek második felétől az 1918-ig tartó időszakban a vándormozgalmaknak a magyar népességfejlődésben betöltött szerepével részletesen foglalkozott Thirring G. (1904), Beluszky P. (2005), Dövényi Z. (2012) és Faragó T. (2017).

A harmadik demográfiai katasztrófa²⁶ fordulópont volt a Kárpát-medencei magyarság népességfejlődésében. 1918-at követően az ország kétharmad részének elcsatolásával ugyanis lényegében megszűnt az addig működő (belföldi és külföldi) mozgás, amely során a nem magyar vagy kevert nemzetiségűek a többségében magyarok által lakott területekre vándorolva, az ott élőkhez asszimilálódva a magyarok számát növelték (Tóth Pál P., 2010, 2018.). Már önmagában ez a változás is indokolja, hogy az azóta eltelt száz év után megvizsgáljuk a vándorlások Kárpát-medencei magyar népességfejlődésben játszott szerepének változását.

A történelmi Magyarország területén élő lakosság számosságára és nemzetiség szerinti hovatartozására vonatkozó elemzések a trianoni békediktátum (1920) utáni időszakban már csak az utódállamok különböző időpontokban, eltérő elvek szerint végrehajtott népszámlálási adatai alapján lehetségesek.

Az utódállamok az elmúlt száz évben a trianoni békeszerződésben nekik ítélt területeken aktív szerepet játszottak a népesség etnikai szerkezetének konkrét és statisztikai jellegű megváltoztatásában. A nem is titkolt cél az volt, hogy a megkapott területeken minél inkább csökkentsék a magyar nemzetiségűek arányát. Ennek egyik szegmensét a betelepítési politikák alkották. A két világháború közötti időszakban ezt főleg a földreform (mely legalább annyira szolgált nemzeti, mint szociális célokat) végrehajtásával tudták elérni. Az 1970-es, 1980-as évektől pedig a gazdasági átalakulás, az ipartelepítés és a lakásépítési programok tették lehetővé a nagyarányú betelepítéseket a főként magyarok lakta területekre. A másik pillért a magyar elit ellehetetlenítése, a magyar jellegű kulturális és oktatási intézmények elsorvasztása, a tisztviselői-kar leváltása jelentette.

Az adott területek, közigazgatási egységek etnikai összetételének megváltoztatását elősegítő törekvések nem elhanyagolható eleme adminisztratív, statisztikai jellegű volt. A szándék a népszámlálások során a magyar nemzetiséghez tartozók arányának mesterségesen minél kisebb szintre szorítása volt, hiszen a békeszerződésben meghatározott nyelvi jogokat azokon a közigazgatási területeken kellett volna biztosítani, amelyeken a nemzeti kisebbségek elérik vagy meghaladják a lakosság 20%-át (Hoóz I., 1996). Így azzal a paradox helyzettel szembesülhetünk, hogy a Kárpát-medencei külhoni²⁷ magyarság számosságára, etnikai, demográfiai összetételére a legmegbízhatóbb adatokkal az I. világháború előtti időkből rendelkezünk.

A történelmi Magyarország területén élő lakosság számára és nemzetiségi struktúrájára vonatkozó adatok előállításával az I. világháború után Hollós István (1932) próbálkozott először, aki a régi magyar államterület népességének 1910 és 1930 közötti változását elemezte. A következő korszak elismert hazai statisztikusai közül többen (Földes Béla, Kovács Alajos, Elekes Dezső

²⁶ Az első demográfiai katasztrófát a tatárjárás, a másodikat a török hódoltság, a harmadikat a trianoni békeszerződés, a „Nagy Háború”, a negyediket pedig a II. világháború elvesztése okozta. Az 1956-os forradalom után szintén jelentős népességvesztés történt, de ez nem mérhető a fenti négy demográfiai katasztrófához.

²⁷ A tankönyvben a külhoni magyarság fogalmát szűken értelmezem. A külhoni magyarság alatt a Magyarország határain kívül, a Kárpát-medence országaiban élő magyarságot értem, noha természetes módon ennél sokkal több országban élnek magyarok.

stb.) követték példáját, és kritikailag elemezték ezeknek a censusoknak az eredményeit. Ezzel az idősakkal foglalkozó társadalomföldrajzi kutatások közül megközelítésüket, szemléletmódjukat tekintve kiemelendők Dövényi Z. (2012), Kocsis K. (2002, 2003²⁸, 2015), Hajdú Z. (2020), valamint Kovacsics J. (1963) munkái.

Európában a II. világháború utáni években került sor az újabb, minden országot felölelő népszámlálásra (Magyarországon 1941-ben is volt census), azonban a Kárpát-medencére kiterjedő társadalmi folyamatok publikálására csak a rendszerváltás után nyílt lehetőség. Kivételt szinte egyedül Bulla B. és Mendöl T. (1947) „A Kárpát-medence földrajza” címmel megjelent könyve jelentette. A rendszerváltás utáni időszakban az adatsorok továbbvezetésével kapcsolatos legfontosabb tanulmányok Klinger A. (1994), Hoóz I. (1996), Kocsis K. (1989), Kapitány B. (2015) és Tóth Pál P. (2018) munkái.

1990-től a Magyarországot érintő migráció geográfiai, közgazdaságtani, szociológiai és demográfiai szempontú kutatásában a legtöbb szerző a bevándorlás (Gödri I., 2011; Tóth Pál P., 2005; Illés S., 2008 stb.), illetve az innen elvándorlás (Blaskó Zs.–Gödri I., 2016; Siskáné et al., 2017; Egedy T., 2017) hatásaival foglalkozik. Részletes tudományos munkák foglalkoznak Erdély, Kárpátalja, Vajdaság, Szlovákia társadalmi viszonyaival és az ott élő magyar kisebbség helyzetével (Varga E. A., 1992; Veres V., 2002, 2015; Benedek J., 2020; Fedinec Cs., 2015; Kapitány B., 2015; Gyémánt R.–Szondi I., 2005; Gyurgyík L. et al., 2010; Karácsonyi D.–Kincses Á., 2010; Karácsonyi D., 2018; Kiss T.–Barna G., 2012; Kovály K. et al., 2017; Molnár J.–Molnár D., 2005; Spéder Zs., 2009; Tátrai P., 2003; Tóth Pál P., 1999; Gábrity Molnár I., 2006, Kovács Z., 2013), valamint újra megjelennek a Kárpát-medence társadalomföldrajzával, etnikai térfolyamataival (Kocsis K., 1989; 2021; Kocsis K. et al., 2006; Tóth Pál P., 2018) kapcsolatos kutatások.

A vándorlási folyamatok hatásainak vizsgálata az elvándorlási térségekre azonban csak szóróványosan, egy-egy ország és Magyarország viszonylatában jelenik meg (Tátrai P. et al., 2018; Karácsonyi D.–Kincses Á., 2010). Az eddigi eredmények ugyanakkor megteremtették a szilárd alapjait, a tudományos környezetét a Kárpát-medencei vándorlások XXI. századra vonatkozó, társadalomföldrajzi szempontú, komplex vizsgálatának.

Hiszen a magyarországi és a szomszédos országokban élő magyar nyelvű közösségekhez tartozók létszámának, korstruktúrájának alakulása (Dövényi Z.–Tóth Pál P., 2008) csak látszólag

²⁸ A Kárpát-medencében a honfoglalás óta a magyar etnikai térszerkezet átalakulása alapvetően négy fő korszakra osztható. Az alábbi tipizálás a fő tendenciákat jelöli: Az elsőt (X–XV. század közötti időszak) nagyrészt a nem lakott területek benépesítése és a már itt lakók rovására történt magyar expanzió; a másodikat (XVI–XVIII. század) a török hódoltság, a felszabadító harcok és az azokat követő betelepítési folyamatok eredményeként jelentős magyar etnikai visszaszorulás és azzal párhuzamos nemzetiségi térnyerés jellemezte. A harmadikban (a XIX. századtól a XX. század elejéig) a túlnyomórészt önkéntes magyarosodás eredményeként a középkori magyar etnikai terület regenerálását segítő, magyar etnikai terjeszkedés és nemzetiségi térvesztés bontakozott ki és gyorsult fel, melyet csak a trianoni békeszerződés tudott feltartóztatni. A máig tartó negyedik időszakban a trianoni ország területén belül fokozódó magyar etnikai előretörés, a trianoni határokon túl a szlovák, ruszin, román, szerb, horvát, szlovén előrenyomulással szembeni általános magyar etnikai-területi visszaszorulás volt megfigyelhető (Kocsis K., 2002, 2003, 2015).

független egymástól. Közöttük a mai napig erős hasonlóságok, kölcsön- és egymásra hatások mutathatók ki, melyben a vándorlásnak meghatározó szerepe van.

4.2 Nemzetközi vándorlás Magyarországon

A XXI. századi magyar migrációs folyamatok tanulmányozása előtt szükségesnek tartok egy rövid kitérőt tenni a nemzetközi vándorlás múltbéli jelenségeire, hiszen az előzmények segítenek kontextusba helyezni a jelenlegi nemzetközi vándorlási folyamatokat.

Magyarországon a hivatalos nemzetközi vándorlási statisztika gyűjtése az 1898-ban kiadott belügyminiszteri rendelettel vette kezdetét (A m. kir. belügyminister 1898. évi 171.121. számú rendelete az útlevél-, illetve a határszéli szolgálat szabályozása tárgyában²⁹). Az adatokat a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal összesítette, melyek az I. világháború kitöréséig havi rendszerességgel rendelkezésre állnak (KSH, 2014). A régebbi adatokról a kikötői hajóutas nyilvántartások, hajózási statisztikák adnak számot.

A fenti adatforrások szerint 1880 és 1910 között több, mint egymillió fő vándorolt ki a történelmi Magyarország területéről, körülbelül 70%-uk az Egyesült Államokba (Thirring G., 1904). A kivándorlás nem csak a magyar népeiséget érintette. Magyarország mai területének vándorlási egyenlege csak az 1901-től 1910-ig tartó időszakban volt negatív (Őri P.–Spéder Zs., 2020). Az adott időszak kivándorlási veszteségét egy 200 ezer fős bevándorlás mérsékelte (Faragó T., 2011, 2017; Őri P.–Spéder Zs., 2020).

Az I. világháború kitörése előtt – más országokhoz hasonlóan – Magyarország is korlátozta a kivándorlást, főként a haderő elvándorlásának megakadályozása miatt. 1914 júliusában az adatszolgáltatás is teljesen megszűnt. *„A hadi állapottal járó forgalmi zavarok ugyanis a statisztikai adatok beszolgáltatását nagyon késleltették; az adatok teljessége is sokat szenvedett, egyes adatközlések fontossága pedig csökkent, sőt – mint a kivándorlási és útlevélstatisztikáé a kivándorlási tilalom kibocsátása óta – hosszabb időre egészen jelentéktelenné vált”* – olvasható a KSH akkori értesítőjében (Bencsik P., 2009; KSH, 2014).

1920-ban, az I. világháborút lezáró trianoni békediktátum következtében Magyarország elvesztette területének kétharmad részét, népességének pedig 60%-át. Így, már nem a Magyar Királyság volt soknemzetiségű, hanem a környező utódállamok (Kocsis K., 2021; Őri P.–Spéder Zs., 2020; Kovács Z., 2013).

A *harmadik demográfiai katasztrófa* fordulóponthoz jelentett a Kárpát-medencei magyarság népességfejlődésében (Kocsis K., 2002; Tóth Pál. P., 2018). A magyarság egy része már 1918 második felében a megmaradt állam területére menekült. 1924-ig 350-430 ezer közötti intervallumban adják meg a különböző források az utódállamokból a trianoni Magyarországra áttelepültek számát (Faragó T., 2011; Püski L. et al., 1997; Kocsis K., 2021; Őri P.–Spéder Zs.,

²⁹ Magy. Rend. Tára 1898. évf., II. k. 1188 és 1189. o.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1899/?pg=98&layout=s (letöltés: 2021. 07. 11.)

2020), azaz minden 10. magyar elhagyta azt az utódállamot, ahová az új határok kijelölése következtében került. Főként az államapparátus tagjai, értelmiségiek és a középosztály különböző csoportjai vándoroltak el, családjukkal együtt (Püski L. et al., 1997). A korábbi belső vándorlások jelentős részét nemzetközi vándorlásokká alakultak, innentől értelmezhető a magyar-magyar nemzetközi vándorlás.

Az 1920-as évek végén a magyar kormány korlátozta a menekültek befogadását (Faragó T., 2011). A következő nagyobb népességmozgások *1938 után, a bécsi döntések hatására* következtek be. Az I. világháború utáni időszakhoz hasonlóan a kényszervándorlások, menekülthullámok voltak a meghatározók. 1938–1941 között a Magyarországhoz visszacsatolt területekről a cseh, szlovák, román és szerb tisztviselők és a trianoni döntés után betelepítettek tízezrei menekültek vissza az anyaországukba, illetve a visszacsatolt területekre nagy tömegekben áramlottak be Magyarországról a régebben elvándorolt magyarok a régi-új országrészek működtetésének biztosítása érdekében (Faragó T., 2011).

A menekülteknek, visszatelepülteknek kevés nyugodt évük volt. A *frontvonalak* nyugatra húzódásával *1944* nyarán előbb Erdélyből, majd délvidékről kellett menekülniük a magyaroknak az érkező szovjet hadsereg elől. 1944 és 1947 között összességében 400 ezer fő körül volt a Magyarország mai területére vándorlók, illetve menekültek, kitelepítettek száma: 100-100 ezer magyar menekült Romániából, illetve Jugoszláviából, 120 ezer fő menekült el Csehszlovákiából (ebből 70 ezer főt a lakosságcsere-egyezmény keretében telepítettek ki) (Stark T., 2001; Faragó T., 2011).

Ebben az időszakban Magyarországot elhagyni kényszerültek közé tartoznak a végleges kivándorlók (köztük a koncentrációs táborokból szabadult és onnan haza nem tért zsidók, a nyugatra menekültek, összesen 150 ezer fő 1954-ig), valamint 200 ezer 1946 és 1948 között kitelepített magyarországi német és 70 ezer Magyarországról Csehszlovákiába települő szlovák lakos (Stark T., 2001; Faragó T., 2011; Öri P.–Spéder Zs., 2020).

Magyarország lakónépessége 1949-ben összesen 111 ezer fővel volt kevesebb, mint 1941-ben. A háborús és a kivándorlási veszteségeket a szomszédos országokból menekülő magyarok jelentősen mérsékeltek. Ez – hasonlóan az I. világháború utáni folyamatokhoz – azonban lényegesen csökkentette a magyarok által lakott területeket, illetve magyar többséggel rendelkező településeket a Kárpát-medencében. Így a magyarság népességfejlődésének jövőbeli lehetőségeit a negyedik demográfiai katasztrófa jelentősen tovább csökkentette (Tóth Pál P., 2018).

A II. világháborút követően a kommunista párt 1949-es hatalomra jutása után az országhatáron kiépített „vasfüggöny” szinte teljesen elzárta Magyarországot. A rendszerváltásig ugyan létezett legális ki- és bevándorlás, a nemzetközi vándorlások karakterisztikáját az illegális kivándorlás határozta meg. Amikor azonban 1956 őszén átmenetileg megnyílt a határ, rövid idő alatt az ország népességének 2%-a, mintegy 200 ezer fő hagyta el az országot. Főként fiatal

férfiak vándoroltak ki Budapestről és az osztrák határhoz közeli megyékből (Tóth Pál P., 2001; Őri P.–Spéder Zs., 2020; Püski et al., 1997).

1957 tavaszán ismét lezárták a határt Ausztria és Jugoszlávia felé, így újra minimálisra csökkent a kivándorlók száma. A magyar állampolgárok kivándorlási lehetőségei idővel némileg javultak, de az 1961–1989 közötti külső vándorlás így is elhanyagolható mértékű volt (Faragó T., 2011).

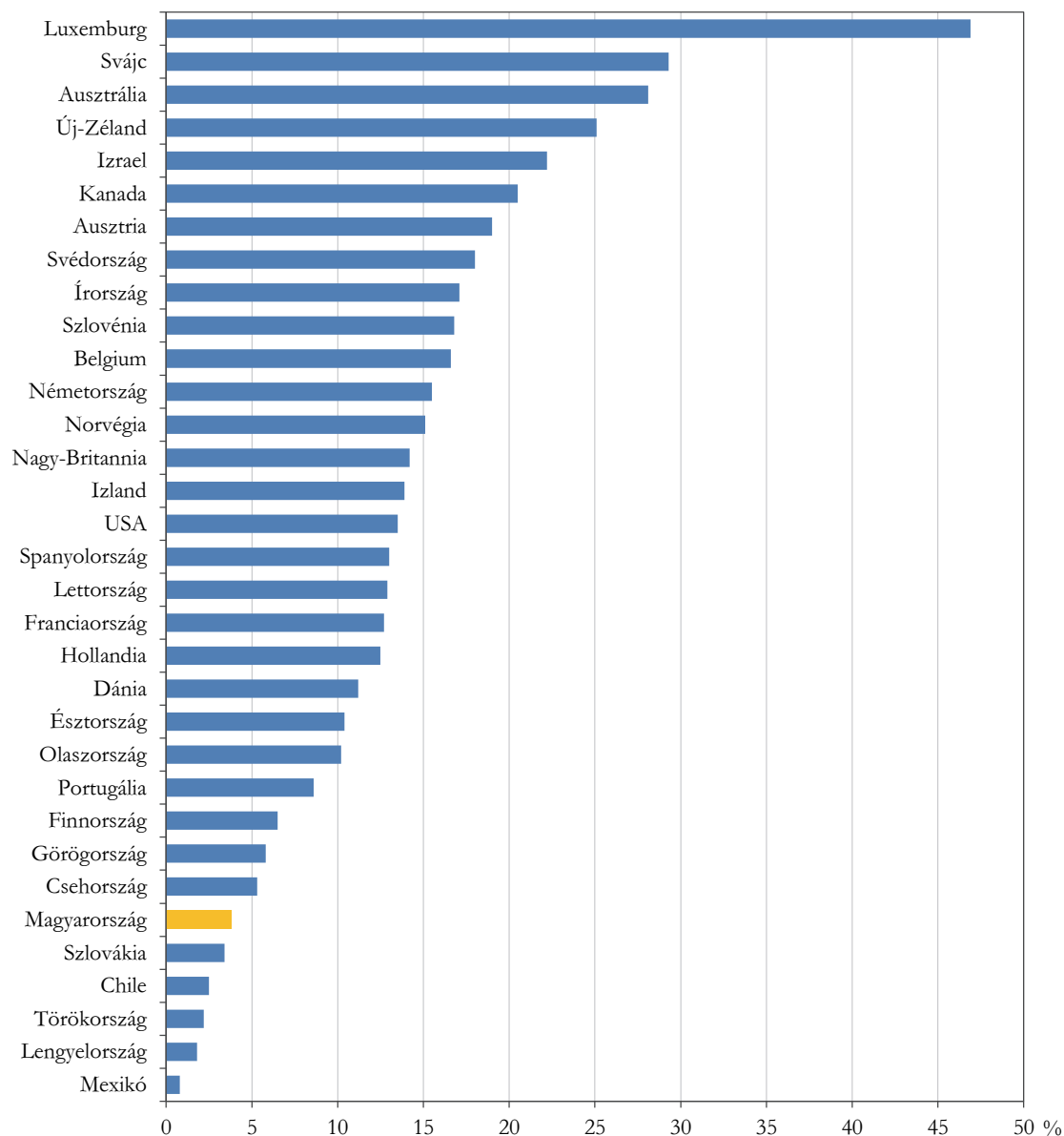
Összességében az ország vándorlási vesztesége az 1940-es évek végétől 1989-ig negyedmillió főt érhetett el (Tóth Pál P., 2001; Őri P.–Spéder Zs., 2020; Faragó T., 2011). A rendszerváltás után azonban az előző évtizedekhez képest teljesen megváltozott Magyarország nemzetközi vándorlása.

A közép-európai országokban, ahogy azt a harmadik fejezetben már tárgyaltuk, az 1990-es évek rendszerváltozásai után, a gazdasági felzárkózás és az európai integráció következtében jelent meg nagyobb volumenű külföldi népesség. Magyarország és a szomszéd országok életében ez a jelenség merőben új helyzetet teremtett, mivel addig inkább az elvándorlások voltak a jellemzők. Így a migráció magyarországi kutatása, a befogadó helyzet biztonsági, haszonelvű továbbgondolása nem tekint, nem is tekinthet vissza hosszú múltra. 1990-et követően az Európai Unióhoz való csatlakozás adott új lendületet a jelenségnek. Hazánk nemzetközi migrációs tere folyamatosan szélesedik, Magyarországon is tapasztalhatók a globális migrációs tendenciák (Hatton T.–Williamson J., 2005): a jelenleg itt élő külföldi állampolgárok 159 különböző országból érkeztek, tehát szinte nincs a világnak olyan része, ahonnan ne jöttek volna külföldiek. Az Európán kívülről érkezettek döntő többsége nem magyar anyanyelvű. Az Európából érkezők aránya folyamatosan csökken: míg 1995-ben a külföldiek 89%-a kontinensünkről érkezett, addig ez az arány 2017-re 65%-ra mérséklődött.

Ugyanakkor Magyarország globális értelemben (Hatton T.–Williamson J., 2005; Krugman P.–Venables A. J., 1996; Tóth G. et al., 2014) nem tekinthető jelentős befogadó országnak. Egyrészt a migráció volumene, a lakónépességhez viszonyított aránya jelentősen kisebb, mint a nagy befogadó országokban (11. ábra), másrészt a világ migrációjában érvényesülő globális tendenciák csak kisebb mértékben éreztetik hatásukat. Hazánk bár csökkenő mértékben, de továbbra is az európaiak, azon belül is a magyar nemzetiségűek számára jelent célpontot, inkább a kis távolságú nemzetközi vándorlások a jellemzők.

Hasonló megállapítás igaz a többi közép-európai országra is. 2017-ben Lengyelországban a lakosság 1,8, Szlovákiában 3,4, Csehországban 5,3%-a született külföldön. Csehországban 1990-ben a külföldön született népesség 93%-a volt európai, 73%-uk a szomszédos országokból származott, 2017-re 76%-ra mérséklődött az európaiak és 26%-ra csökkent a szomszédos országok aránya. Szlovákiában az európaiak aránya 1990 és 2017 között 97%-ról 93%-ra változott, míg a szomszédos országban született népességé 88%-ról 71%-ra csökkent a teljes külföldön született népességhez képest. Lengyelországban mindkét időpontban 92% volt az európai országok súlya, míg a szomszédok aránya 66%-ról 59%-ra redukálódott.

A külföldön született állampolgárok népességaránya egyes országokban, 2017

Forrás: OECD, SOPEMI, 2018, UN 2017.

A Magyarországon élő nemzetközi vándorokat sokszor leegyszerűsítve a Magyarországon élő külföldi állampolgárokra szűkítve vizsgálják. Ugyanakkor a migrációban érintett csoport ennél sokkal nagyobb számosságú, struktúrája pedig sokkal árnyaltabb, ahogy azt az első fejezetben tárgyaltuk.

Ha pusztán az előbb említett populációt vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a külföldi állampolgárok 2011-es 143 197-es száma mindössze 5,5%-kal növekedett 2017-re, amikor is 151 132-en

éltek Magyarországon. A globális migrációs tendenciáknak következtében 2017-ben például már több kínai állampolgár tartózkodott Budapesten, mint román. Azonban ez az adat további magyarázatra szorul.

A bevándorlás hatásainak, mértékének vizsgálata során nem feledkezhetünk meg a honosítások hatásaitól: a külföldön született, de már Magyarországon élő magyar állampolgárokról³⁰. Az ő számuk jelentősen meghaladja a külföldi állampolgárokét. *A két említett csoport együttesen fedi le a vizsgálni kívánt célsokaságot, a Magyarországon élő, külföldi kötődésű népességet (a 2. fejezetben megadott definíció szerint a külföldi állampolgárok és a külföldön született magyar állampolgárok diszjunkt halmazai együttesen alkotják ezt a csoportot).* Hiszen nem minden külföldön született Magyarországon élő személy külföldi állampolgár, és viszont, nem minden külföldi állampolgár született Magyarországon kívül. E csoporton belül a külföldi állampolgárok súlya folyamatosan csökken: a 2011-es 37%-ról 2017-re 29%-ra.

2017-ben a Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség 521 258 fő volt (számuk 2011 óta 33%-ot emelkedett), a lakónépesség 5%-ánál is magasabb volt az arányuk (6. táblázat). Nem számolva bele a vizsgált célsokaságba azokat a kivándorló magyarokat, akik visszatértek Magyarországra (127 ezer fő). Ezek a számok árnyalják azt a kijelentést, hogy Magyarország nemzetközi vándorlási egyenlege negatív (Juhász A. et al., 2017) lenne.

Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a honosítottak többsége a szomszédos országokból érkező, magyar kisebbséghez tartozó személy, mely egy egyedi, sajátos magyar helyzet. Ez főként egy egyirányú mozgás, azaz a szomszédos országokból nagyszámúval többen érkeznek hazánkba, mint fordítva. 2011-ben 288 024 fő élt Magyarországon, akik a szomszédos országaiból érkeztek, számuk 2017-re 22%-kal emelkedett (352 506 fő, közülük 313 ezer magyar nemzetiségű érkezett a Trianon előtti országterületről). Ma a Romániában született, Magyarországon élő személyek száma magasabb, mint Debrecen (az ország második legnagyobb városa) teljes lakossága.³¹ A vizsgált időszak alatt a Szlovákiából érkezők száma csökkent egyedül, a többi szomszédos országban születetteké dinamikusan emelkedett, az Ukrajnából bevándorlók esetén a legnagyobb arányban, 81%-kal. Európán belül a szomszédos országok kiemelt súlya összefügg a határokon túl nyúló nyelvi, kulturális kapcsolatokkal. Tehát az I. és a II. világháborút lezáró békeszerződések következményei ma is meghatározók a Kárpát-medence migrációs folyamataiban (Tóth Pál P., 2005).

³⁰ Az egyszerűsített honosítás keretében magyarországi lakcímmel nem rendelkező személyek vizsgálata nem része a tankönyvnek. Az eljárás bevezetésével mintegy tízszer annyian szereztek meg a magyar állampolgárságot, mint ahányan Magyarországon élnek, számuk 2011 és 2015 között közel már 650 ezer fő volt (KSH, 2017). Ez a szám 987 ezerre emelkedett 2019 végére.

³¹ 204 156 fő.

A külföldön született magyar állampolgárok és a külföldi állampolgárok főbb országok szerint

(fő)

Állampolgárság országa/születési hely	2011			2017		
	külföldi állampolgár	külföldön született magyar állam- polgárok	külföldi kötődésű népesség összesen	külföldi állampolgár	külföldön született magyar állam- polgárok	külföldi kötődésű népesség összesen
Románia	38 574	139 093	177 667	24 040	182 387	206 427
Németország	16 987	7 294	24 281	18 627	16 039	34 666
Szlovákia	8 246	25 195	33 441	9 519	17 376	26 895
Ausztria	3 936	2 897	6 833	4 021	7 102	11 123
Egyesült Királyság	2 602	1 184	3 786	3 081	8 578	11 659
Franciaország	2 201	1 123	3 324	2 523	2 156	4 679
Hollandia	2 058	461	2 519	2 814	1 208	4 022
EU28	85 414	186 514	271 928	76 270	248 813	325 083
Ukrajna	11 820	23 953	35 773	5 774	59 272	65 046
Szerbia	7 752	21 306	29 058	2 312	37 497	39 809
Európa egyéb	7 536	5 931	13 467	14 838	5 648	20 486
Európa összesen	112 522	237 704	350 226	99 194	351 230	450 424
Kína	8852	939	9791	19 111	404	19 515
Vietnám	2358	728	3086	3 256	825	4 081
Irán	1 523	163	1 686	2 444	248	2 692
Ázsia egyéb	9 571	2 930	12 501	15 126	4 577	19 703
Ázsia összesen	22 304	4 760	27 064	39 937	6 054	45 991
Amerikai Egyesült Államok	3 022	1 924	4 946	3 198	5 294	8 492
Kanada	484	807	1 291	513	2218	2 731
Amerika egyéb	1 237	1 054	2 291	1 686	1 679	3 365
Amerika összesen	4 743	3 785	8 528	5 397	9 191	14 588
Nigéria	1 015	105	1 120	1 475	192	1 667
Egyiptom	472	176	648	1 182	567	1 749
Afrika egyéb	1 366	909	2 275	3 328	1 609	4 937
Afrika összesen	2 853	1 190	4 043	5 985	2 368	8 353
Ausztrália és Óceánia	775	356	1 131	619	1 283	1 902
Összesen	143 197	247 795	390 992	151 132	370 126	521 258

Forrás: KSH.

Magyarország esetében így nemcsak a magyarországi viszonyok a döntőek a nemzetközi vándorlás vizsgálatában, hanem a szomszédos országok magyar népességének az általános helyzete is. A környező országok gazdasági helyzete, kisebbséggel kapcsolatos politikája, és nem csak Magyarország vonzó hatása a meghatározó abban, hogy milyen mértékű legális nemzetközi vándorlással lehet és szükséges számolnia az országnak jelenleg és az elkövetkező évtizedekben is (Tóth Pál P., 1997).

A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás két szintje aszimmetrikusan különül el markánsan egymástól: a globális migrációs hatás, valamint a környező országok és hazánk közötti dinamikusabb folyamatok (6. táblázat). A nemzetközi migráció magyar jellegzetessége, hogy a bevándorló népesség nagy része magyar nemzetiségű, ami döntően az I. és a II. világháborút lezáró békeszerződések következménye.

A 2011 és 2017 közötti növekedés az egyszerűsített honosítások (2011) hatására strukturális átrendeződésekkel is járt: csökkent a Magyarországon élő szomszédos országokból érkezett, nem magyar állampolgárok száma (–34%, –24 ezer fő), ugyanakkor a szomszédos országban született, Magyarországon élő honosítottak száma ennél jóval nagyobb mértékben, 41%-kal emelkedett (89 ezer fős növekedés). Az egyszerűsített honosítások hatása különösen látványos a nem EU-tag Ukrajnában és Szerbiában született magyarországi népesség esetén.

4.3 A Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség demográfiai, iskolázottsági és munkaerőpiaci jellemzői

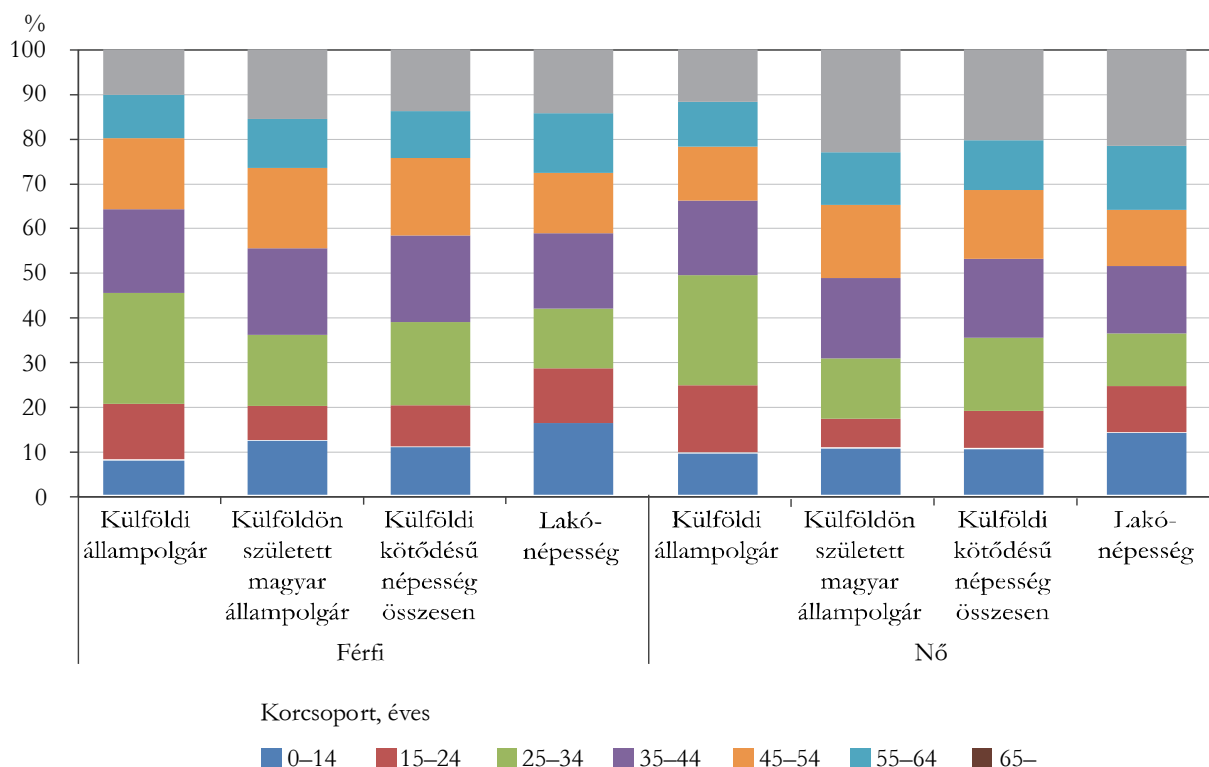
A legtöbb vizsgálat kiemeli, hogy Magyarországon a külföldi népesség fiatalabb az autochton populációnál (Gödri I., 2012; Péti Márton et al., 2017), így a vándorlásnak fiatalító hatása van az össznépesség tekintetében. Ez az állítás a külföldi állampolgárokra (38,8 év volt az átlagéletkor 2017-ben), főként a nőkre igaz. A külföldön született magyar állampolgárok azonban idősebbek (43,9 év) a lakónépességnél (41,7 év) is. A vizsgált évek során a külföldi kötődésű népesség átlagéletkora jelentősen csökkent (a 2011-es 47,1 évről 42,6 évre). Ennek hátterében a rendszerváltás után hazánkba bevándorló, mára időskorú népesség halálózása áll (Kincses Á., 2019b). A nem Magyarországon születettek között kevesebb a gyerek, és összességében magasabb az aktív korúak aránya. Nagyjórészt igaz ez a külföldi állampolgárokra.

2011-ben a *lakónépesség* Budapesten volt a legidősebb, 41,7 év átlaggal, ami 2017-re tovább növekedett 42,1 évre. Ennek elsődleges oka, hogy arányaiban itt a legkevesebb a 0–14 éves népesség. 2011-ben a községekben élők átlagos életkora 1,3 évvel, 2017-ben pedig 0,9 évvel volt alacsonyabb, mint a fővárosiaké. Ez elsősorban a szub- és reurbanizációs hatások (fiatalok kiköltözése Budapestről, az idősebbek visszaköltözése) indukálta belföldi vándorlásokkal (Kincses Á.–Langerné Rédei M., 2012), a születésszámok területi különbségeivel és az elöregedő falvak kistelepülések közötti kis súlyával (KSH, 2011) magyarázható.

A külföldi állampolgároknak Budapesten és a nagyvárosokban – a lakónépességgel ellentétben – a legkisebb az átlagos életkora, míg a községekben (a határ menti járásokban, Balaton környékén) a legmagasabb. A kistelepüléseken élő nem magyar állampolgárok negyede 60 év feletti, míg Budapesten a külföldiek 69%-a 25–64 év közötti. A külföldön született magyar állampolgárok minden településtípusban idősebbek a lakónépességnél (44,2 év az átlagéletkor), így a külföldi kötődésű népesség Budapesten és a megyei jogú városokban fiatalabb, a kisebb településeken idősebb, mint a lakónépesség.

12. ábra

A lakónépesség és a külföldi kötődésű népesség korcsoportok szerint, 2017. január 1.

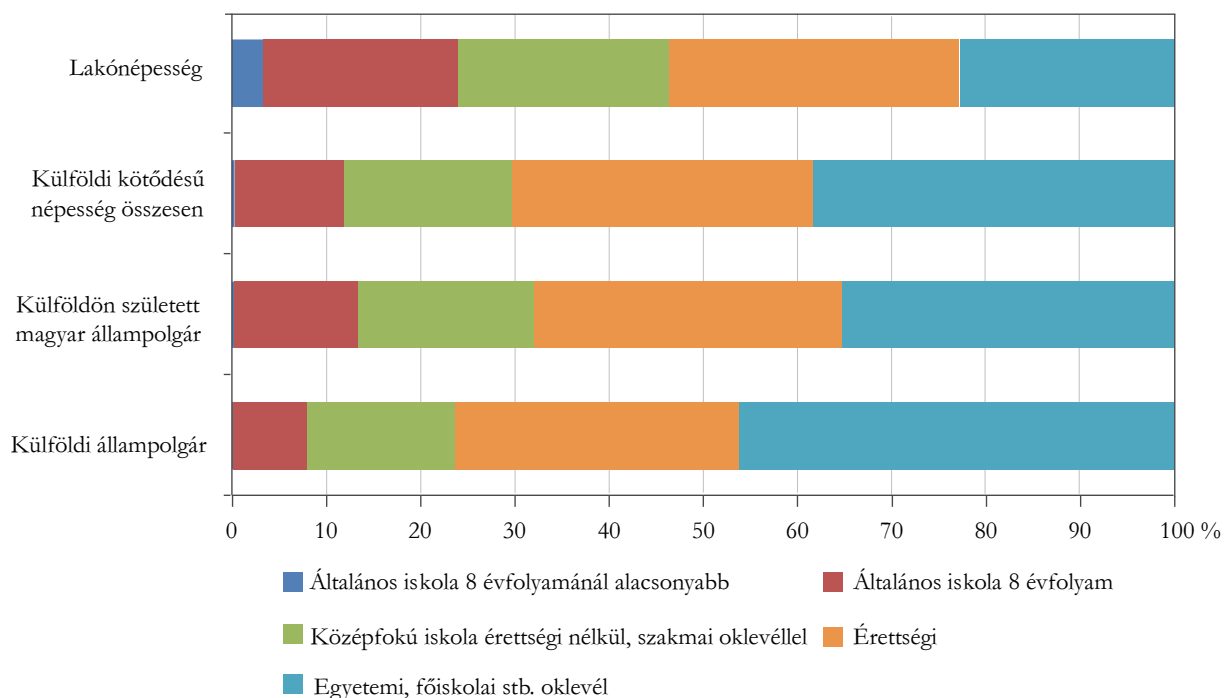

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

Összességében a külföldi kötődésű populáció átlagéletkora közel egy évvel magasabb az autochton népességnél. Ennek elsődleges oka az, hogy körükben kevesebb (mindössze 10%-uk 14 év alatti, míg a lakónépesség 15%-a) a fiatal, viszont 8 százalékponttal magasabb az aktív korúak aránya. A korcsoportok szerinti különbségek a vándorlás motivációival hozhatók összefüggésbe, ahogy ez a későbbiekben részletesebben kifejtem.

A külföldi kötődésű népesség iskolai végzettsége magasabb a Magyarországon születetteké-nél: 2017-ben a Magyarországon élő külföldi, 24 év feletti népesség csaknem 46%-a, a külföldön született magyar állampolgárok több mint harmada felsőfokú végzettséggel rendelkezett (13. ábra). Az iskolai végzettségekben tapasztalható jelentős eltérések nagyrészt a korszerkezet különbségeire vezethetők vissza.

A lakónépesség és a külföldi kötődésű (25 éves és idősebb) népesség iskolai végzettségei szerint, 2017. január 1.

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

Esetükben is a települési hierarchiát követik az iskolai végzettségek szerinti megoszlások, ugyanúgy, mint a lakónépesség esetében. Azaz, a nagyobb városokban átlagosan magasabbak az iskolai végzettségek, mint a kisebb településeken. A horizontális eloszlások szerint a járásek döntő többségében emelkedtek az iskolai végzettségek 2011 és 2017 között. Ez az emelkedés Fejér megyében, Budapesten, Pest megye északi részén és Győr-Moson-Sopron megyében a legmarkánsabb. Ezek a gazdasági centrumterületek nagyobb távolságról is vonzó hatást fejtenek ki a képzett munkaerőre.

Magyarországon nemcsak nem érződik a nagy befogadó országok esetén tapasztalt tendencia (Samers M., 2002), mely szerint a legálisan érkező nemzetközi vándorok iskolai végzettség tekintetében elmaradnának az adott ország állampolgárai mögött, hanem ennek az ellentettje igaz. Melynek következtében pozitívan befolyásolják a regionális társadalmi-gazdasági folyamatokat.

Az iskolai végzettséggel hozható összefüggésbe, hogy a nemzetközi vándorok Magyarországon a rendszerváltás óta magasabb foglalkoztatottsági rátával rendelkeznek, mint az autochton lakosság (7. táblázat). Az utóbbi évek tendenciája, hogy a lakónépesség gazdasági aktivitása megközelíti a külföldi kötődésű népességét, a munkanélküliségi rátája pedig már kedvezőbb. Az inaktív keresők nagy része nyugdíjas, illetve gyermekgondozás (nevelés) címén ellátásban részesülő. Mindkét jogcím jobban jellemzi az autochton populációt, mint a külföldi kötődésű

népességet. Az eltartottak csoportján belül a lakónépesség tizede nappali tagozatos tanuló, míg a nemzetközi vándorok esetében a ráta jóval magasabb, 14 és 23% között mozog, a tanulási célú migráció markáns jelenléte miatt.

7. táblázat

A 25–64 éves nemzetközi vándorok és a lakónépesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2017

Gazdasági aktivitás	(%)			
	Külföldi állampolgár	Külföldön született magyar állampolgárok	Külföldi kötődésű népesség összesen	Lakónépesség
Foglalkoztatott	81,3	80,2	80,5	75,1
Munkanélküli	3,8	3,7	3,8	3,5
Gazdaságilag aktív népesség együtt	85,1	83,9	84,3	78,6
Inaktív kereső	7,6	11,0	10,0	17,3
Eltartott	7,3	5,1	5,7	4,1
Gazdaságilag nem aktív népesség együtt	14,9	16,1	15,7	21,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

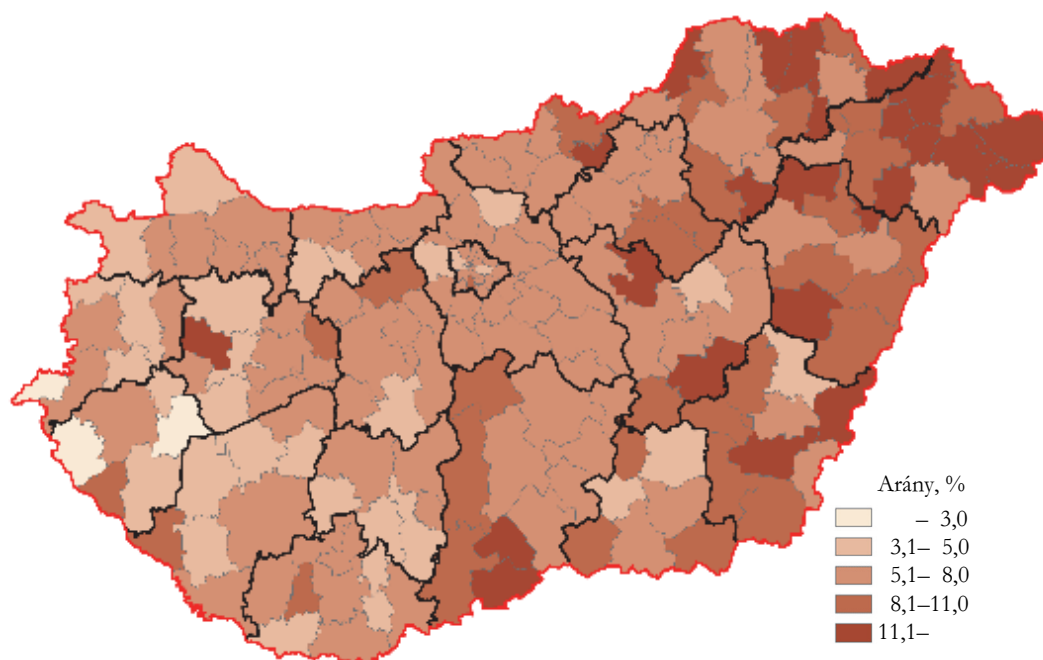
A 2011-es népszámlálás adatai szerint a lakónépességen belül a 25–64 éves korosztály 64,4%-a volt foglalkoztatott; ez az arány a külföldi kötődésű népességre 71,4% volt. 2017-re a magyar és a külföldi kötődésű népességben is mintegy 10 százalékpontos javulás következett be, így a lakónépesség 75,1%-a, a külföldi állampolgárok 81,3%-a, a külföldön született magyar állampolgárok 80,2%-a volt foglalkoztatva.

A foglalkoztatottak megoszlása a lakónépesség körében követi a települési hierarchiát: a nagyobb településeken általában magasabb az arányuk. A külföldi kötődésű népességre ez a megállapítás nem mindig igaz: esetükben ugyanis a kisebb városokban az aktivitási arány magasabb, mint a megyei jogúakban.

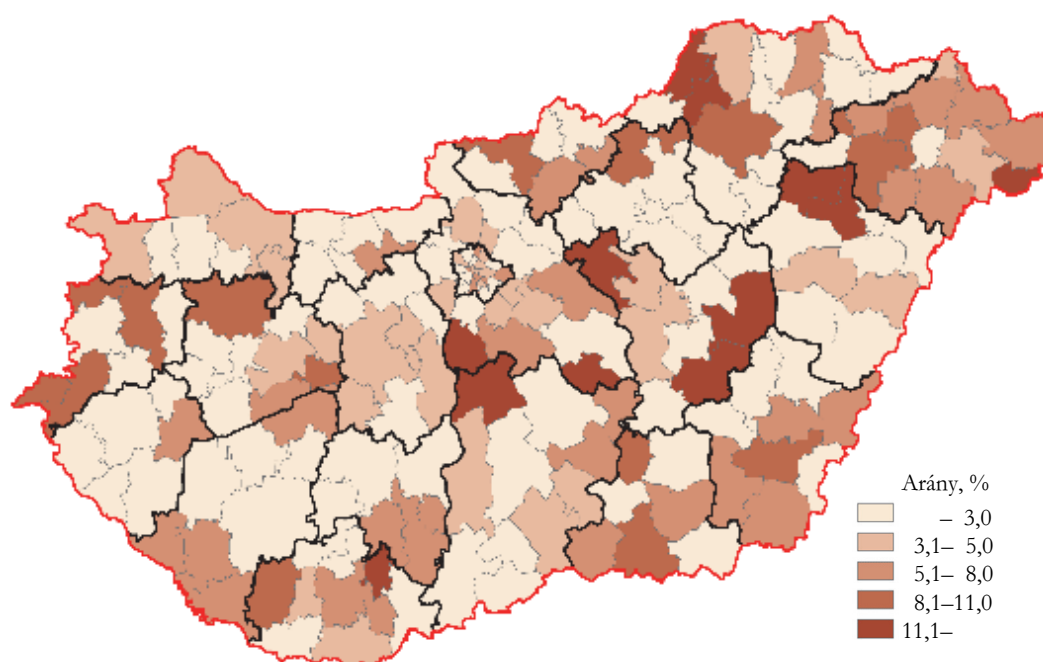
A munkanélküliség területi különbségeit 2011-ben egyértelmű kelet-nyugati tagozódás jellemezte a külföldi állampolgárok és a külföldön született magyar állampolgárok esetén is. 2017-re a kép számottevően megváltozott. A munkanélküliek arányai drasztikusan lecsökkentek, a magyar gazdaság növekvő munkaerőszükséglete a külföldi kötődésű népességet is dinamizálta.

A 25–64 éves külföldi kötődésű népesség munkanélküliségi rátája

2011

2017

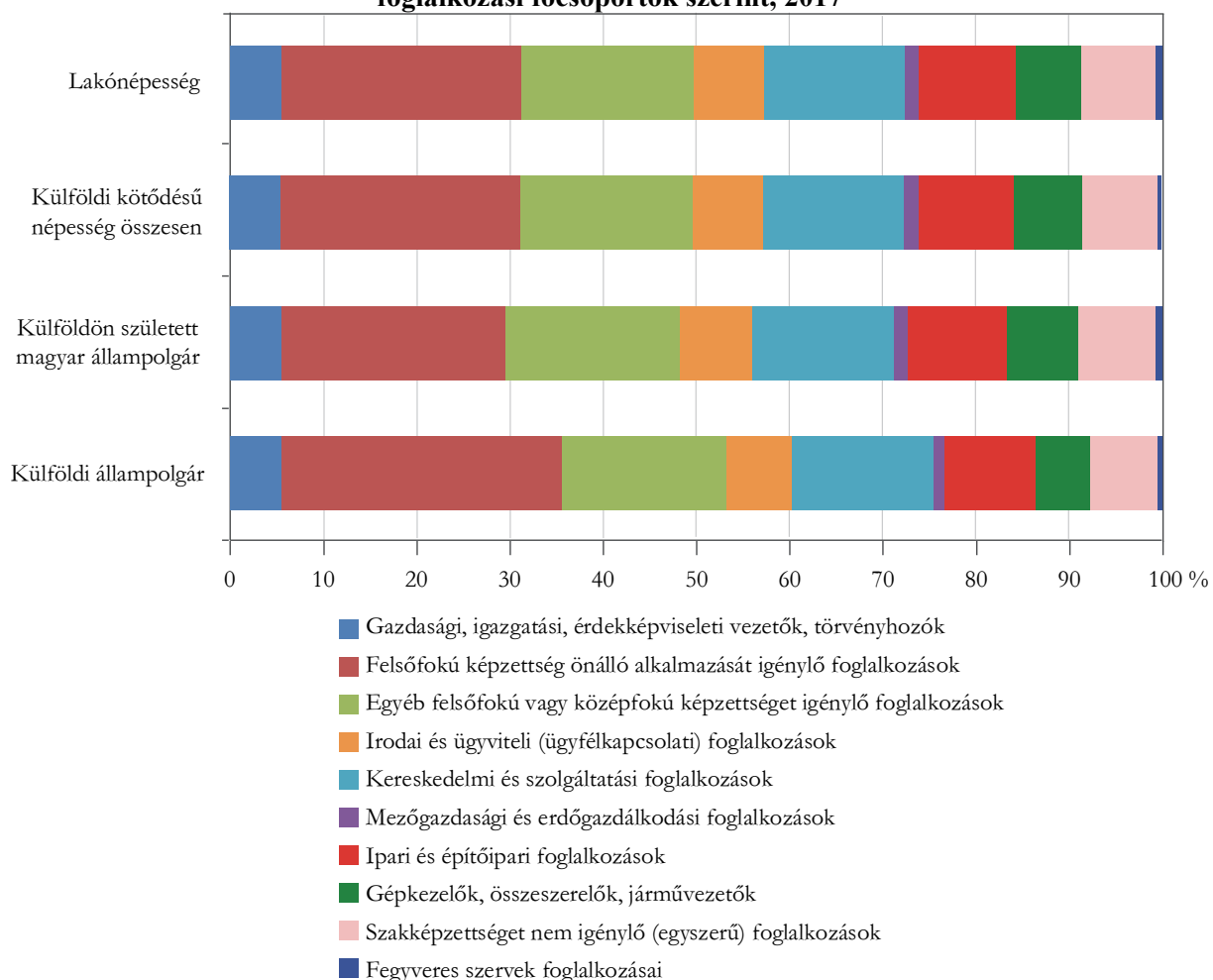
Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

Magyarországon a gazdasági teljesítőképesség regionális különbségei az ország térbeli társadalomszerkezetének átrendeződésére is hatással vannak. 2011 és 2017 között az aktív korú külföldi kötődésű népesség növekvő mértékben a hazai területi gazdasági struktúra szerint telepedett le Magyarországon (Kincses Á., 2014b).

A jelenlegi, illetve az utolsó foglalkozásokat, illetve munkaköröket tekintve a külföldi állampolgárok enyhén felülreprezentáltak a *felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásokban* a lakónépességhez képest, amit predesztinált a felsőfokú végzettséggel rendelkezők magas aránya. Összességében a külföldi kötődésű népesség foglalkozások szerinti eloszlása jelentősen nem különbözik a lakónépességétől, ami azt jelzi, hogy a piaci igények váltak meghatározóvá Magyarországon az elmúlt időszakban, amihez alkalmazkodik a munkaerő kínálata. A vándorok egyéni képességei válnak meghatározóvá (Borjas G. J., 1996) összhangban a mikroökonómiai humántőke elmélettel.

15. ábra

A 25–64 éves nemzetközi vándorok és a lakónépesség megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint, 2017

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

4.4 A Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség területi jellegzetességei

A külföldiek területi elhelyezkedésére, mint már említettem, általánosságban a nagyvárosok felülreprezentáltsága jellemző (Rédei M., 2007). A világban, általánosságban a nemzetközi vándorlás elsődleges célterületei a fővárosi, nagyvárosi centrumtérsegek (Samers M., 2002; Dövényi Z., 2011), ahol megfigyelhető a kulturális-etnikai sokszínűség, és a munkalehetőségek széles spektruma áll rendelkezésre. Magyarországon is részben hasonló tendencia érvényesül.

8. táblázat

Magyarországon tartózkodó népesség megoszlása településtípusok szerint

Népességcsoport	Településtípus				Összesen
	Budapest kerületei	megye-székhely, megyei jogú város	többi város	nagyközség, község	
	2011				
Külföldi állampolgárok	39,5	17,3	20,5	22,7	100,0
Külföldön született magyar állampolgárok	28,9	20,1	29,4	21,6	100,0
Külföldi kötődésű népesség összesen	32,9	19,1	26,1	21,9	100,0
Lakónépesség	17,4	20,4	32,6	29,6	100,0
	2017				
Külföldi állampolgárok	48,3	17,1	16,3	18,3	100,0
Külföldön született magyar állampolgárok	26,9	19,1	28,9	25,1	100,0
Külföldi kötődésű népesség összesen	33,1	18,5	25,3	23,2	100,0
Lakónépesség	17,9	20,0	32,5	29,5	100,0

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

Amíg 2011-ben a lakónépesség 17,4%-a élt a fővárosban, addig a külföldi állampolgárokra vonatkoztatva ez az arány 39,5% volt. A lakónépesség esetén a ráta 2011 és 2017 között nem változott számottevően, míg Budapesten él már a külföldiek közel fele. Az emelkedés hátterében részben a külföldi nők fővárosi koncentrációja áll, ami a családgyejesítéssel kapcsolatos motivációkra, illetve a vándorlás feminizálásának erősödésére (Pető A., 2008) vezethető vissza. A migráció új gazdaságtana által hangsúlyozott módon, Budapesten a család szerepe növekvő mértékben válik meghatározóvá a vándorlási folyamatokban. A többi településtípusra nézve a külföldi kötődésű népesség alulreprezentált a lakónépességhez képest.

Ugyanakkor azt figyelhetjük meg, hogy a községekben jelentős a külföldön született magyar állampolgárok aránynövekedése, míg a közepes városokban visszaszorulást tapasztalhatunk. A községekbe, nagyközségekbe költözőknek teljesen mások a demográfiai, munkaerőpiaci tu-

lajdonságaik, mint a nagyobb városokba letelepedőknek. Ennek az az oka, hogy a nagyvárosokba érkezők elsődleges motivációja a munkavállalás, így az átlagnál fiatalabbak és magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, míg a falvakban letelepedő külföldiek idősebbek, számukra a rekreációs lehetőségek és a természeti értékek, a szülőföld közelsége a vonzó.

A belföldi vándorlásokra igaz, hogy a jobb munkaerőpiaci pozíciókkal rendelkező társadalmi csoportok inkább a jobb gazdasági mutatókkal, jobb imázssal rendelkező, a települési hierarchia magasabb fokán lévő, nagyobb településekre vándorolnak (Bálint L., Obádovics Cs., 2017), ezzel is erősítve a térbeli társadalomszerkezet különbségeit, a különböző presztízsű társadalmi csoportok területi elkülönülését.

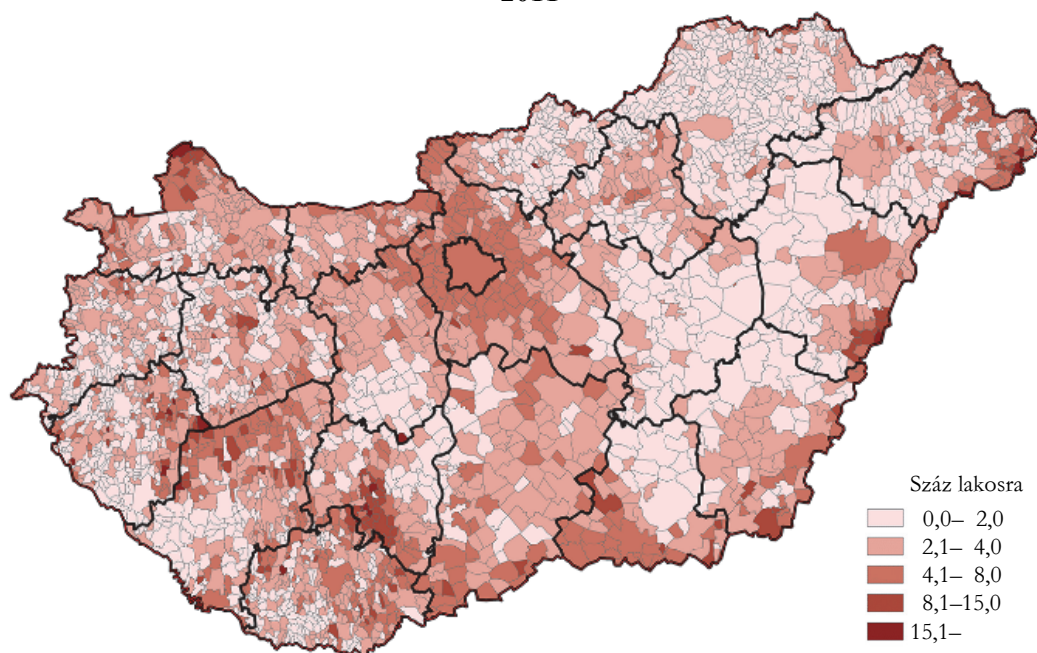
A nemzetközi vándorlásra ezek a megállapítások csak részben jellemzők. Itt a jövedelmi lehetőségek mellett fontos szerep jut a desztinációk területi elhelyezkedésének és a természeti környezetnek (például a Balaton vonzó hatása a nyugat-európai nyugdíjasok számára) is (Dövényi Z., 2011). Ezért a külföldi kötődésű népesség területi eloszlása különbözik a Magyarországon születettektől, az országos hatásokat így jelentősen felülmúlhatják az általuk preferált térségekben érezhető befolyásuk. Mindezek mellett markáns különbségeket fedezhetünk fel a külföldi kötődésű népesség állampolgárságok, születési országok szerinti magyarországi területi eloszlásában.

Három térséget emelhetünk ki migrációs szempontból, amelyben általánosan és tartósan nagyobb számban és arányban vannak jelen a vizsgált vándorlási csoportok Magyarországon: Közép-Magyarországot, a határ menti járásokat és a Balaton térségét.

16. ábra

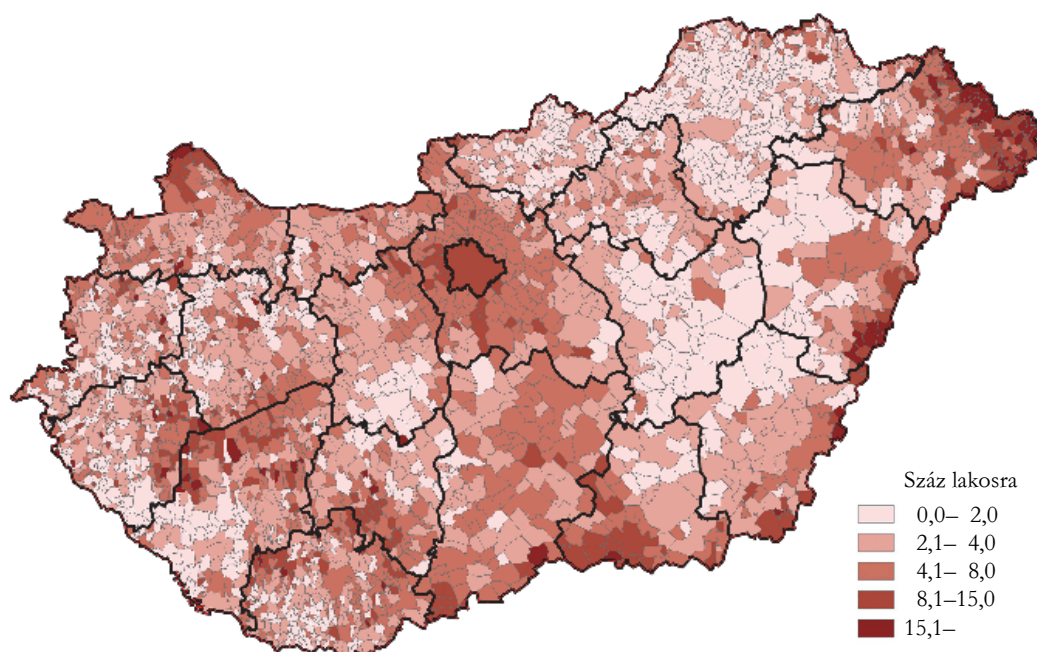
Külföldi kötődésű népesség száz lakosra jutó száma

2011

(Az ábra folytatása a következő oldalon)

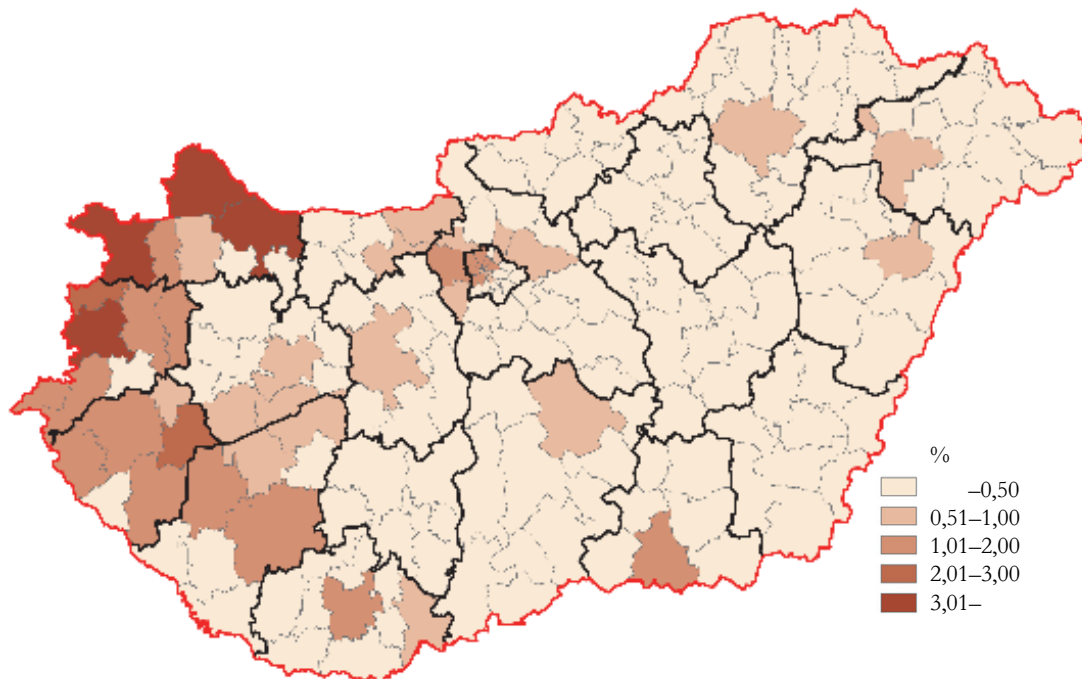
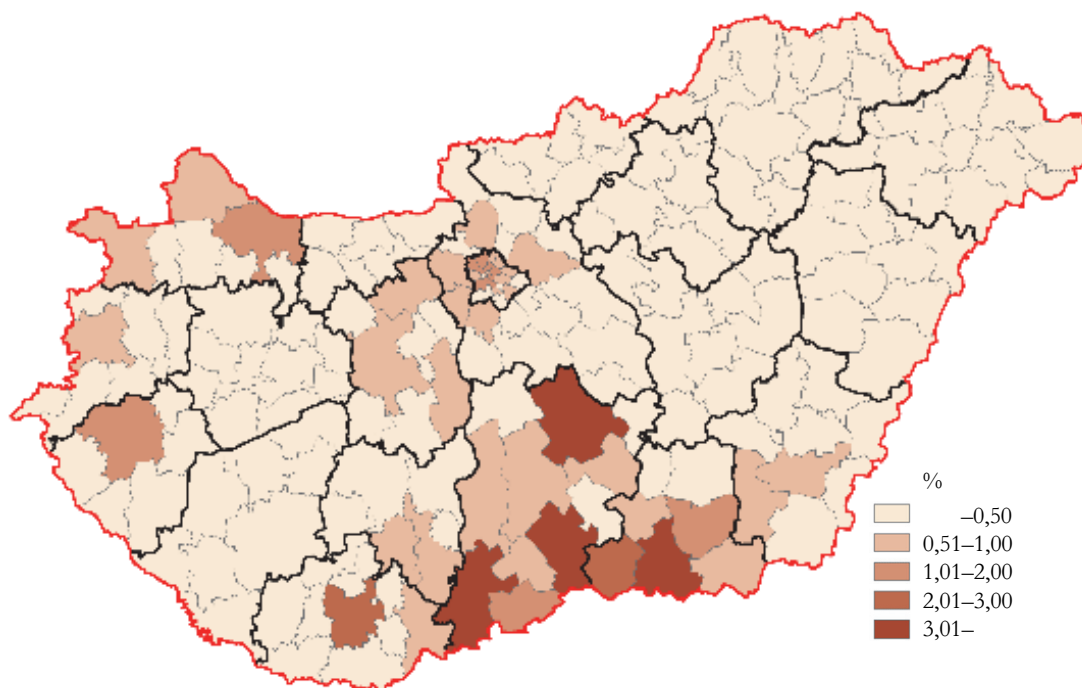
2017

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

Budapest és Pest megye nagyobb távolságból vonzza az embereket, itt él a legtöbb nem európai vándorló. Erre a térségre jellemző nemzetközi vándorlásokat magyarázzák leginkább a jövedelmi különbségekre alapozó migrációs elméletek. Minél messzebből érkeznek a nemzetközi vándorok, annál inkább a főváros válik elsődleges célterületükké (Rédei M., 2007). Sok a foglalkoztatott, alacsonyabb az átlagéletkor, magasabb az iskolai végzettség. Itt elsősorban a gazdaságilag aktív, magasabban kvalifikált külföldi kötődésű népesség telepedik le. Az elmúlt tíz év során Budapest globálisan is migrációs célterületté vált. A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) adatai alapján a személyi jövedelembevallást készítő külföldi állampolgárok (a külföldön született magyar állampolgárokra nem áll rendelkezésre adat) aránya a teljes lakónépességhez képest közel 2%. Ők adják a jövedelemadó több mint 3%-át. Közép-Magyarországon ezek az arányok 5%-nál is magasabbak.

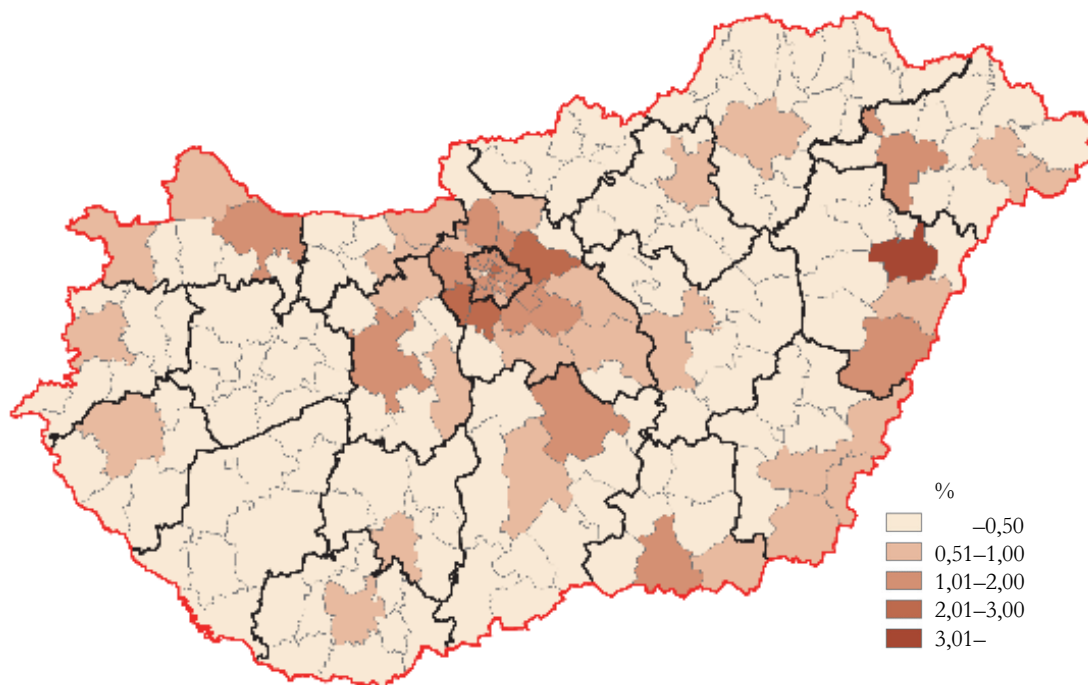
Magyarországon, ahol a nemzetközi vándorok legnagyobb része még mindig a szomszédos országokból érkezik, a külföldi kötődésű népesség területi megoszlásában meghatározó szerepe van a célterületek elhelyezkedésének is. Az új lakóhely választásában tehát a gazdasági centrumterületek mellett a *határ menti térségek* is fontos szerepet játszanak. Ezeken a településeken nem olyan sokszínű az állampolgárságok szerinti összetétel, leginkább a határ másik oldaláról érkezők telepednek le. Általánosan igaz, hogy a határ menti területeken él a szomszédos országokból áttelepülő népesség fele.

A külföldi kötődésű népesség járásonkénti megoszlása főbb forrásországok szerint, 2017***Ausztria****Szerbia**

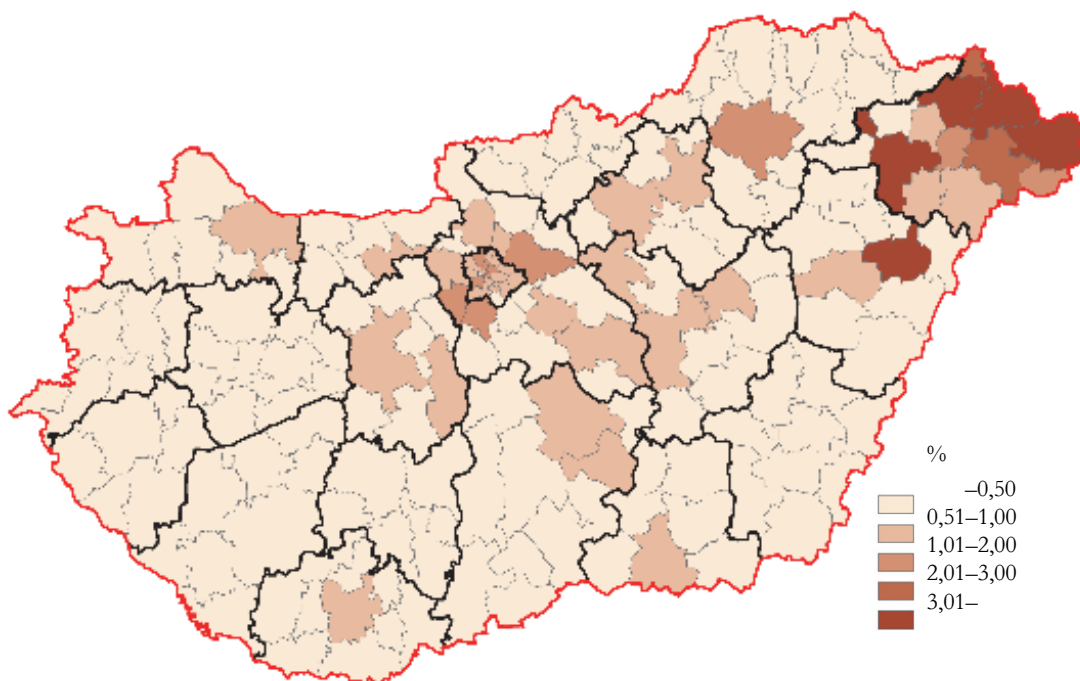
(Az ábrák folytatása a következő oldalon)

(folytatás)

Románia

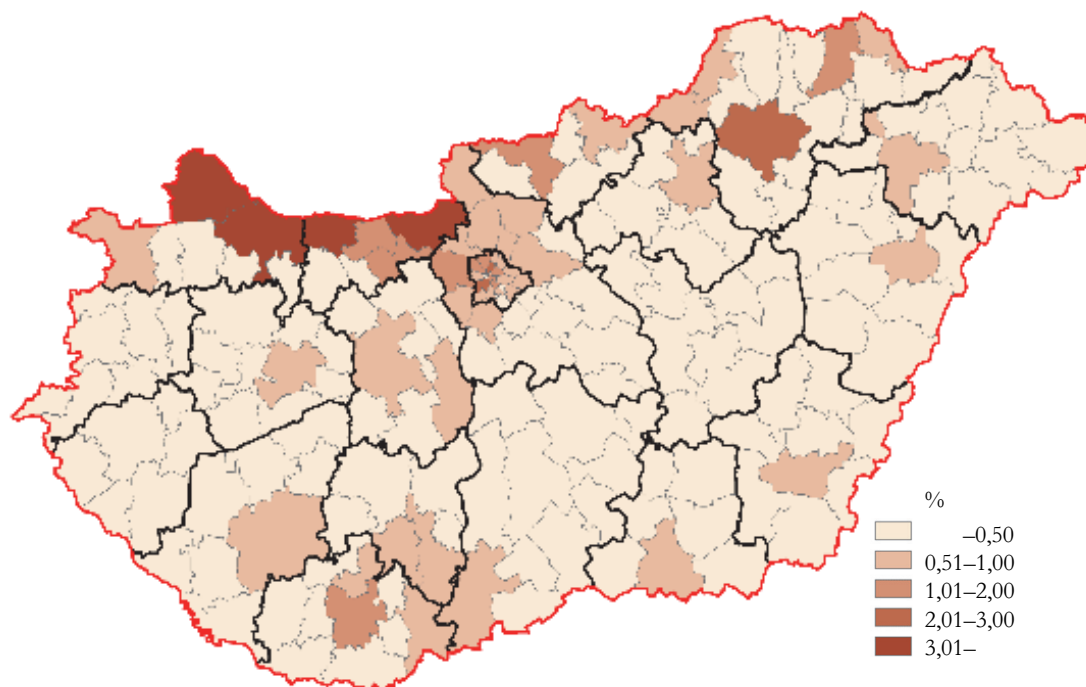

Ukrajna

(Az ábrák folytatása a következő oldalon)

Szlovákia

* Járások összesen=100.

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

A romániai kötődésű népesség helyezkedik el Magyarországon a legkevésbé koncentrált módon (17. ábra), így is mintegy ötödük él a magyar-román határ közelében fekvő járásokban. Az új lakóhely választásában tehát a gazdasági centrumterületek mellett a szomszédos fekvésű – ez esetben periferikus – térségek is fontos szerepet játszanak, azaz ezekben az esetekben a vándorlási hajlandóság a gazdasági különbségekkel egyenes, míg a földrajzi távolsággal fordított arányban áll (Karácsonyi D., Kincses Á., 2010).

A határrégiókat (Hoóz I., 1992) a telephelyelméletek tradicionálisan hátrányos területként szemlélték, a vámhatárok vagy a potenciális katonai fenyegetés miatt (Anderson J.–O’Down L., 1999). E kedvezőtlen kép a globálissá váló piaci folyamatok és a nagy nemzetközi gazdasági integrációk, egyezmények korában megváltozott. A határrégiók egyre inkább aktív kontakttérré (Nemes Nagy J., 1998; Nijkamp P., 1998; Van Geenhuizen M.–Ratti R., 2001), a vándorlók számára vonzó területekké alakulnak át. Azaz, az elvándorlási térségek meghatározó szereppel bírnak az új desztinációk kiválasztásában; a kisebb távolságú nemzetközi vándorlásokban a szülőföldön maradókval történő kapcsolattartás, a szülőföld közelsége is jelentős magyarázó tényező, főleg az idősebb vándorlók körében.

Az időskorúak nemzetközi vándorlásának volumene jelentősen növekedett a *Balaton* térségében a vizsgált időszakban. A Balatont főképpen a német, osztrák, holland, svájci nyugdíjasok, magasabb életkorúak választják új lakóhelyül a nyugdíjak jobb vásárlóerejének kihasználása,

illetve a rekreációs lehetőségek és a természeti értékek miatt. Sok esetben a költözést megelőzően turistaként (Michalkó G. et al., 2003; Illés S., 2013; Kincses Á., 2014a) már részletes információval rendelkeznek a célterületről.

4.5 A külföldi kötődésű és a lakónépesség magyarországi területi elhelyezkedésének különbségei

A települések két időpont közötti adott népességszám szerinti sorrendjeiben bekövetkezett változásokat például a rangkorrelációs együtthatóval (Hunyadi L.–Vita L., 2008) mérhetjük:

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum (x_i - y_i)^2}{n(n^2 - 1)}$$

(ahol x az adott népességcsoport 2011-es, y a 2017-es települési sorrendjének mérőszáma, n a települések száma.) A sorrendek teljes egyezése esetén (tehát ha nincs semmilyen változás) 1, a teljesen fordított sorrendben pedig -1 az együttható értéke.

A lakónépességre és a magyar népességre a mutató értéke egyaránt 0,998. Ez azt jelenti, hogy a települések népességsorrendjei között hét év alatt szinte semmilyen átalakulás nem történt. Külföldi állampolgárokra a mutató értéke 0,82, ami sokkal nagyobb dinamikát, átrendeződéseket jelent, noha az alapstruktúra kevésbé alakult át. A külföldi kötődésű népességre 0,94-os érték a külföldi és a magyar népesség eredményei között helyezkedik el.

A rangkorrelációs együtthatót nem csak két időpontra vonatkozó arányskálán mért mennyiségi ismérv kapcsolatának mérésére használhatjuk fel. A Pearson-féle keresztkorrelációs együttható mintájára értelmezhető a kereszt-rangkorrelációs együttható is. A fenti képletben ekkor x a 2011-es magyar népesség települési sorrendjének mérőszáma, y pedig a 2017-es külföldi népesség települési sorrendjét jelentheti. A keresztkorreláció értéke itt mindössze 0,63. Ez azt mutatja, hogy nincs nagyon erős kapcsolat a magyar és a külföldi állampolgárok települési sorrendjében, a mutató értéke a külföldi kötődésű és a nem külföldi kötődésű népesség között már 0,8, mutatva a meglévő szorosabb kötődést.

A keresztkorrelációval adódó értékek úgy is értelmezhetjük, hogy 2017-ben a külföldiek számának települések közötti szóródását 39%-ban ($0,63 \times 0,63 = 0,39$) magyarázza a magyar népesség 2011-es települések közötti elhelyezkedése. A külföldi kötődésű népesség szóródását pedig 64%-ban magyarázza a Magyarországon születettek területi eloszlása.

Ez összességében azt jelenti, hogy *a preferenciákban a közös területek mellett vannak inkább a külföldiek, illetve inkább a magyarok által kedvelt térségek is.* A jelenség hátterében fontos magyarázó tényező, hogy a magyar népesség korlátosabban dönt lakóhelyéről, mint a külföldi populáció, hiszen az előbbi csoport esetén a költözések aktivitását, távolságát és irányát a családi és kulturális kötődések, a lakásárak, a lokálpatriotizmus erősebben korlátozhatják. A nemzetközi vándorok esetében a magyarországi településállomány imázsa, elhelyezkedése fontosabb magyarázó tényező lehet. Az eltérések feltárásához visz közelebb a következő analízis.

A 2011 és 2017 közötti időszakban az autochton és a külföldi kötődésű népesség különböző mértékű területi átrendeződésen ment keresztül. A településeket a külföldi állampolgárok, a lakó- és a külföldi kötődésű népesség számának változása alapján három-három csoportba oszthatjuk.

Elméletileg indokolt lenne páros számú csoport képzése, de a települések egy meghatározó részében érdemben nem változott az adott népesség, így mindenképp szükségesnek tartottam egy középső, stagnálást jelző csoport kialakítását is. Az első csoportba azok a települések tartoznak, ahol a megfelelő népesség száma a vizsgált hét év alatt több mint 1%-kal növekedett, a második csoportba tartozók esetén a változás -1 és $+1\%$ között volt, míg a harmadik osztályba azok a településeket soroltam, ahol a külföldi, a külföldi kötődésű, illetve a lakónépesség csökkenése meghaladta az 1%-ot.

9. táblázat

A magyar települések csoportosítása a megfelelő népesség változása szerint 2011 és 2017 között

Csoportok	Külföldi állam- polgárok	Külföldi kötődésű népesség	Lakó- népesség	Külföldi állam- polgárok	Külföldi kötődésű népesség	Lakó- népesség
	darab			%		
Növekedés ($>1\%$)	906	2 283	585	28,7	72,4	18,6
Stagnálás ($<1\%$ és $>-1\%$)	501	133	127	15,9	4,2	4,0
Csökkenés ($<-1\%$)	1 747	738	2 442	55,4	23,4	77,4
Összesen	3 154	3 154	3 154	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

Azt tapasztaljuk, hogy a magyar települések 77%-ában csökkent a lakónépesség 2011 és 2017 között, és mintegy 19%-ában növekedett, míg a külföldi kötődésű népességre fordított a helyzet, a települések negyedében szorult vissza a számuk, de a magyar települések 72%-ában többen élnek, mint 2011-ben. A külföldi állampolgárok számossága úgy csökkent a települések 55%-ában, hogy közben többen élnek Magyarországon. Ez is mutatja az erősödő területi koncentrációjukat.

Kérdés, hogy a népességváltozások mennyire azonosak vagy különbözőek a vizsgált csoportokban. A kérdés megválaszolásához Magyarország településeit a fenti három-három csoport szerint a következő osztályokba sorolhatjuk (Kincses Á., 2019b):

1. osztály: a külföldi és a magyar népesség is 1%-nál nagyobb mértékben gyarapodott: *Jelentősebb hazai és külföldi népességnövekedés.*³²
2. osztály: a magyar népesség is 1%-nál nagyobb mértékben gyarapodott, a külföldi népesség változása -1 és $+1\%$ közötti volt: *Jelentősebb hazai és stagnáló külföldi népességváltozás.*

³² Analóg osztályozásokkal végeztem el a vizsgálatot a külföldi kötődésű népességre is.

3. osztály: a magyar népesség 1%-nál nagyobb mértékben gyarapodott, a külföldi népesség 1%-nál nagyobb mértékben csökkent: *Jelentősebb hazai növekedés és jelentős külföldi népességcsökkenés.*
4. osztály: a magyar népesség változása –1 és +1% közötti, a külföldiek száma 1%-nál nagyobb mértékben növekedett: *Stagnáló hazai és jelentős külföldi népességnövekedés.*
5. osztály: a magyar és a külföldi népesség változása is –1 és +1% közötti: *Stagnáló hazai és külföldi népességváltozás.*
6. osztály: a magyar népesség változása –1 és +1% közötti, a külföldi népesség csökkenése meghaladja az 1%-ot: *Stagnáló hazai és jelentősen csökkenő külföldi népesség.*
7. osztály: a magyar népesség csökkenése 1%-nál nagyobb, a külföldi népesség növekedése meghaladja az 1%-ot: *Jelentősen csökkenő hazai és jelentősen növekvő külföldi népesség.*
8. osztály: a magyar népesség csökkenése 1%-nál nagyobb, a külföldi népesség változása –1 és +1% közötti: *Jelentősen csökkenő hazai és stagnáló külföldi népesség.*
9. osztály: a magyar és a külföldi népesség csökkenése egyaránt 1%-nál nagyobb: *Jelentősen csökkenő hazai és külföldi népesség.*

10. táblázat

Magyarország településeinek száma és aránya a különböző osztályokban, 2011–2017

Osztályok	Külföldi-magyar állampolgár		Külföldi kötődésű – nem külföldi kötődésű népesség	
	darab	%	darab	%
1	224	7,1	304	9,6
2	151	4,8	88	2,8
3	474	15,0	419	13,3
4	97	3,1	137	4,3
5	53	1,7	27	0,9
6	229	7,3	200	6,3
7	585	18,5	834	26,4
8	297	9,4	189	6,0
9	1044	33,1	956	30,4
Összesen	3 154	100,0	3 154	100,0

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

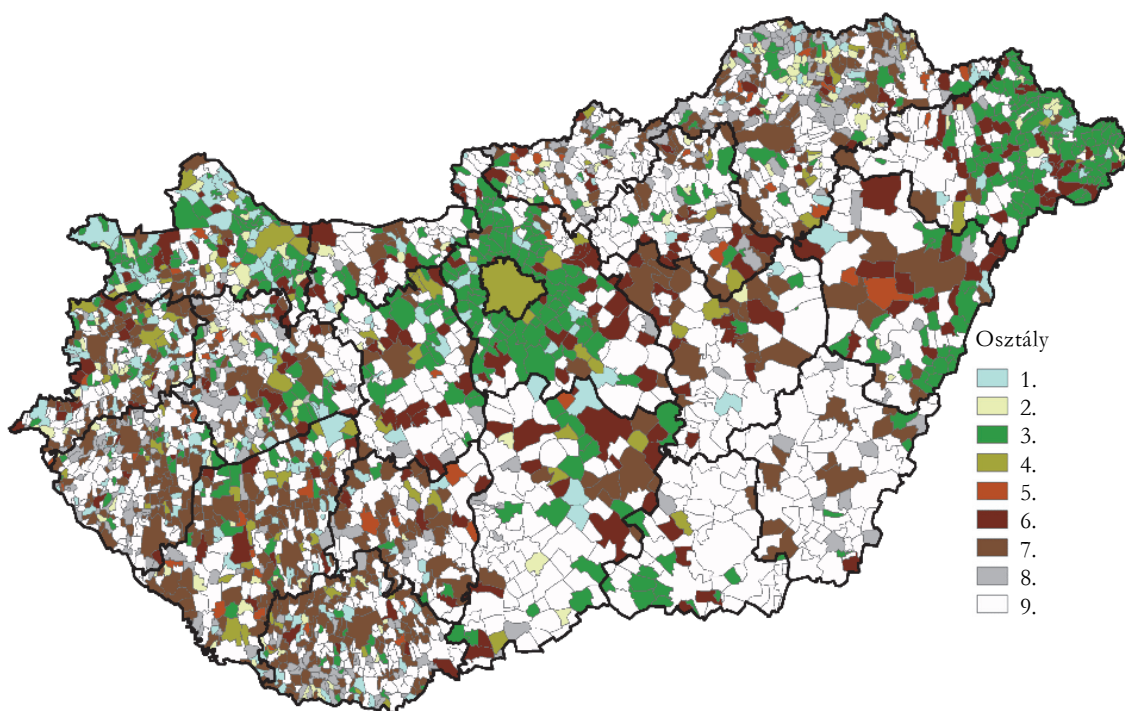
Magyarország településeinek 42%-ában változott hasonlóan a hazai és a külföldi népesség dinamikája, 7%-ban ugyanott növekedett és 33%-ban ugyanazokon a helyeken (Dél-Alföld és Észak-Magyarország) csökkent a populáció. *A települések közel kétharmadában viszont ellentétes folyamatok zajlottak le a külföldi és a magyar lakosság körében.* Budapesten a magyar népesség stagnálása a külföldiek számának növekedésével járt együtt. A magyar népesség Pest megyei növekedésében jelentős szerepe volt a szuburbanizációnak (Schuchman J., 2013), míg a külföldiek reurbanizációs folyamatok révén is növelték számosságukat a fővárosban.

A települések 20%-ában úgy növekedett a külföldiek száma, hogy közben a magyar népesség csökkent. Ez főként a kisebb dunántúli, balatoni településekre és több határközeli nagyvárosban (Miskolc, Debrecen) jellemző.

Magyarország településeinek 41%-ában változott hasonlóan a külföldi kötődésű (külföldi állampolgárok és külföldön született magyar állampolgárok) és a nem külföldi kötődésű népesség: közel 10%-ban ugyanott növekedett (Budapest körüli szuburbanizációs gyűrűben) és 30%-ban ugyanazokon a helyeken (Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl) csökkent a populáció. Miközben a külföldi állampolgárok elhagyják a Pest megyei településeket, addig a külföldön született magyar állampolgárok száma éppen ezeken a helyeken növekedett. A két térkép összevetéséből az is látható, hogy Budapesten, Debrecenben és Miskolcon jelentős a külföldi állampolgárok növekedése, miközben stagnál, vagy csökken a külföldön született magyar állampolgárok és a Magyarországon született magyar állampolgárok száma.

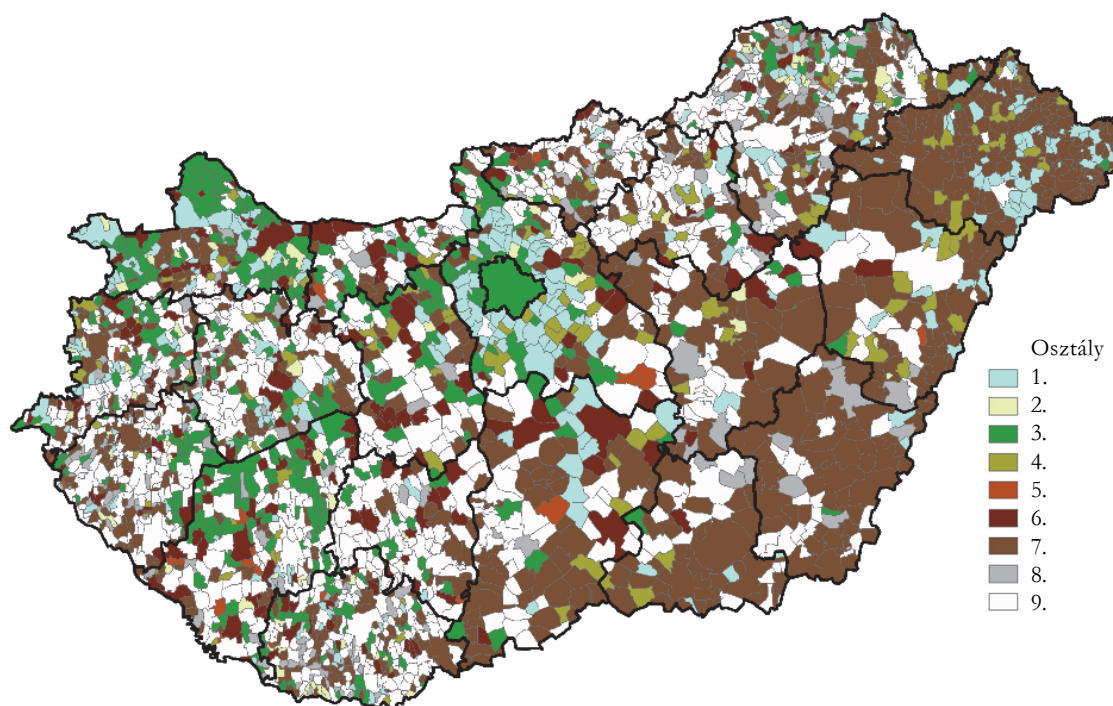
18. ábra

**A külföldi és a magyar népesség változása 2011 és 2017 között
a települések osztályokba sorolása szerint**

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

**A külföldi kötődésű és az autochton népesség változása 2011 és 2017 között
a települések osztályokba sorolása szerint**

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

A külföldi kötődésűek és a magyarok részben más preferenciák alapján választanak lakóhelyet maguknak. A lakóhely választásában általában a megélhetési, anyagi körülményeknek fontos szerepe lehet. Az elhelyezkedésbeli különbségek okaira a Robin Hood-index adhat pontosabb választ.

A Robin Hood-index olyan speciális Hoover-függvény, mely a jövedelmek (x_i) és a népesség (f_i) területi eloszlásainak egyenlőtlenségeihez egy skalárt rendel (Major K.–Nemes Nagy J., 1999):

$$H = \frac{1}{2} \cdot \sum_{i=1}^n |x_i - f_i|$$

ahol $\sum f_i = \sum x_i = 100$.

Az index elnevezése arra utal, hogy a konkrét érték megmutatja, a (személyi jövedelemadó alapot képező) jövedelem mekkora százalékát kellene átcsoportosítani a területegységek között (a gazdagabb területeken élőknek elvenni és a szegényebb területeken élőknek adni) elméletileg ahhoz, hogy a jövedelem ugyanolyan eloszlású legyen, mint a népesség. A számítások alapadatait a külföldi állampolgárok, a külföldi kötődésű és a lakónépesség 2011-es és 2017-es területi eloszlásai, valamint a 2011-es és 2017-es települési személyijövedelemadó-alap megoszlásai szolgáltatták.

A Robin Hood-index értékei a 2017-es jövedelmi és teljes magyarországi lakónépesség eloszlására 9,6%, míg a külföldi állampolgárokra ennek négyszerese, a külföldi kötődésű népességre pedig több mint duplája. A mutató értéke a lakónépességre 2011 óta csökkent, míg a másik két csoportra folyamatosan növekszik. A külföldön született magyar állampolgárok értékei a másik két csoport arányai között helyezkednek el, közelebb a magyar népességéhez. Azaz, a *külföldi állampolgárok nagyobb arányban koncentrálnak a „gazdagabb”, nagyobb személyijövedelemadó-alappal rendelkező településeken*, mint a lakónépesség. A *külföldiek területi eloszlását egyre jobban meghatározzák a gazdasági okok*, sokkal jobban, mint a magyar népesség esetén. Az index értékeiből arra következtethetünk, hogy a külföldiek országon belüli elhelyezkedése *általában* megélhetési, gazdasági okokra vezethető vissza (Illés S.–Lukács É., 2002), míg a külföldön született magyar állampolgárokra ez kisebb mértékben jellemző.

11. táblázat

A Robin Hood-index az egyes népességcsoportokban

Megnevezés	Külföldi állampolgárok		Külföldi kötődésű népesség		Lakónépesség	
	2011	2017	2011	2017	2011	2017
Érték, %	31,0	40,1	20,6	23,8	10,8	9,6

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a külföldi kötődésű népesség magyarországi területi eloszlásában a legfőbb társadalmi-gazdasági motiváló tényezők mellett fontos szerep jut a fővárosi térségnek, mint jelentős migrációs centrumnak. A Kárpát-medencei, kis távolságú vándorlások jelentős súlya miatt a főváros mellett a határ menti térségek is meghatározók a vándorlóknak a forrás-országok közelsége miatt. További magyarázó tényező a már Magyarországon letelepedett, megfelelő országból származó népesség területi eloszlása is.

A társadalmi-gazdasági tényezőknek és a célterületek földrajzi helyzetének a migráció kezdeti fázisaiban, első hullámaiban, a hálózatok kialakulásáig van meghatározó szerepe. Ezután a migráció hálózatelméleti szerepe erősödik meg, a többi tényező inkább közvetett módon fejt ki hatását a vándorlási irányokra és volumenekre. Az újonnan érkezők többnyire a régebben érkezett vándorok területi mintázatát követik, a már meglévő területi struktúra szerinti telepednek le.

5. A Magyarországon élő, külföldi kötődésű népesség Kárpát-medencei migrációs forrásterületei és földrajzi kapcsolatuk a célterületekkel

5.1 A migrációs forrásterületek meghatározása

Földrajzi, demográfiai, közgazdaságtani és szociológiai szempontból az egyes országokat érintő migráció kutatásában inkább a fogadó területeken keletkező hatások vizsgálatán van a hangsúly. Ez alapvetően két okra vezethető vissza. Egyrészt a vándorlás következményeinek célországi elemzése ezt a megközelítési módot kívánja meg, másrészt az elvándorlási (országon belüli) térségek többnyire nehezen azonosíthatók be. Az 1. fejezetben részletezett hivatalos statisztikai adatforrások felhasználásával és az adat-összekapcsolásokkal van lehetőség Magyarország esetében e hiátus megszüntetésére és a vándorlási jelenségek átfogóbb vizsgálatára.

Mivel az elvándorlások hatásainak vizsgálatában kevésbé releváns, hogy valaki külföldi vagy már magyar állampolgárként él Magyarországon, így a továbbiakban együttesen kezelem a külföldi kötődésű népességet. A migrációs folyamatokat az eredeti (romániai, ukrainai, szerbiai stb.), születéskori lakóhely szerint vizsgálom a következőkben. A tanulmányozott területi szint a települési és a megyei (NUTS3). Ez utóbbi területi osztályozás a legtöbb szomszédos országra rendelkezésre áll, de Ukrajna kivételt képez. Ott nem létezik ilyen osztályozás. Az oblaszty szint integráltabb, a rajon pedig részletesebb ennél (Mezencev K., 2010). Mivel Ukráján belül leginkább Kárpátalja bír kitüntetett szereppel (hiszen az Ukrájából érkezők döntő többsége innen származik), a finomabb beosztást alkalmaztam.

5.2 A Magyarországra vándorlások romániai forrástérségei

A legnagyobb volumenű Magyarországon kívüli magyar nemzetiségű népesség Romániában él. 1992-ben Románia lakosságának 7,1%-a, 2002-ben 6,6%-a, míg 2011-ben 6,5%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A magyarok aránya Erdélyben, Partiumban és Bánátban 19%. A romániai magyarok több mint fele Székelyföldön él. Romániában Erdélyen kívül magyarok jelentős számban Csángóföldön és Bukarestben élnek (Kapitány B., 2015; Kincses Á., 2015; Benedek J., 2020). A nemzetiségi hovatartozás régóta fontos szerepet játszik a két ország közötti nemzetközi vándorlások karakterisztikájában. A nemzetközi migráció magyar jellegzetessége, hogy a Magyarországon élő külföldön született népesség nagy része magyar nemzetiségű, illetve anyanyelvű. A határon túl nyúló nyelvi, kulturális kapcsolatok erőssége elsősorban az I. és a II. világháborút lezáró békeszerződések következménye. Ez a migrációs determinizmus folyamatosan csökken, de így is meghatározó.

Az erdélyi magyarok jelentősebb migrációja – a szászok és a zsidók többségének elvándorlása (Kocsis K., et al., 2015) után – a nyolcvanas évek közepén kezdődött el (Gyurgyík L. et al., 2010), a fő kiváltó okok az életszínvonal folyamatos romlása (Spéder Zs., 2009, Horváth I., 2005), a Ceaușescu-rezsim magyarellenes politikája, a falurombolások és a magyar jellegű kulturális és oktatási intézmények megszüntetése voltak (Gyurgyík L. et al., 2010).

A folyamat kezdetén a romániai magyarok Ausztriában, Németországban és Svédországban kértek politikai menedékjogot. Majd miután a különböző befogadó országok korlátozták a belépést, Magyarország lett a menekülők fő célpontja. A tömeges áttelepedések egészen 1992-ig folytatódtak. Néhány év alatt (1987–1991) mintegy 85 ezer magyar hagyta el Erdélyt (Gyurgyík L. et al., 2010).

Gyurgyík és munkatársai (2010) szerint a harmadik hullám a migráció célországainak a változását és a román etnikumúak nagyarányú kiáramlását hozta magával. A legnagyobb részben ortodox felekezetű románság az 1990 előtti vándorlási folyamatokban alulreprezentált volt (Brubaker R., 1998). A romániai migrációsociológia és demográfia megállapításai alapján mára már a Romániából kivándorló népesség legalább 90%-ban a többségi románság soraiból kerül ki (Sandu D., 2000). A kilencvenes évektől kezdődően a többségi románság elsősorban Spanyolországot, Olaszországot, Németországot és Franciaországot tekintette az emigráció célországának, mivel ezekben az országokban magasabb jövedelmek érhetőek el, mint Magyarországon. Tehát Románia, mint migrációs forrásország egészére a migráció Nyugat-Európa felé való eltolódása jellemző.

Az etnicitásnak csökkenő szerepe van a migrációs hálózatok kialakulásában (Gödri I., 2007), a vándorlás nemcsak a nemzetiségi hovatartozás, hanem az ismeretségek alapján is szerveződik. Ez érintette a romániai magyarok külföldi munkavállalási stratégiáját is, és az ezredfordulót követően, amikor az EU legtöbb tagállamában vízummentessé vált a román állampolgárok belépése, az erdélyi magyarok egy részének a migrációja Magyarországról Nyugat-Európa irányába toldott el (Gyurgyík L. et al., 2010; Benedek J., 2020).

2017-ben 3,579 millió Romániában született ember élt más országokban. Közülük 3,143 millióan Európában, ezen belül 1,04 millióan Olaszországban, 652 ezren Spanyolországban, 592 ezren Németországban, 231 ezren Nagy-Britanniában (UN, 2017), 206 ezren Magyarországon és 91 ezren Franciaországban telepedtek le.

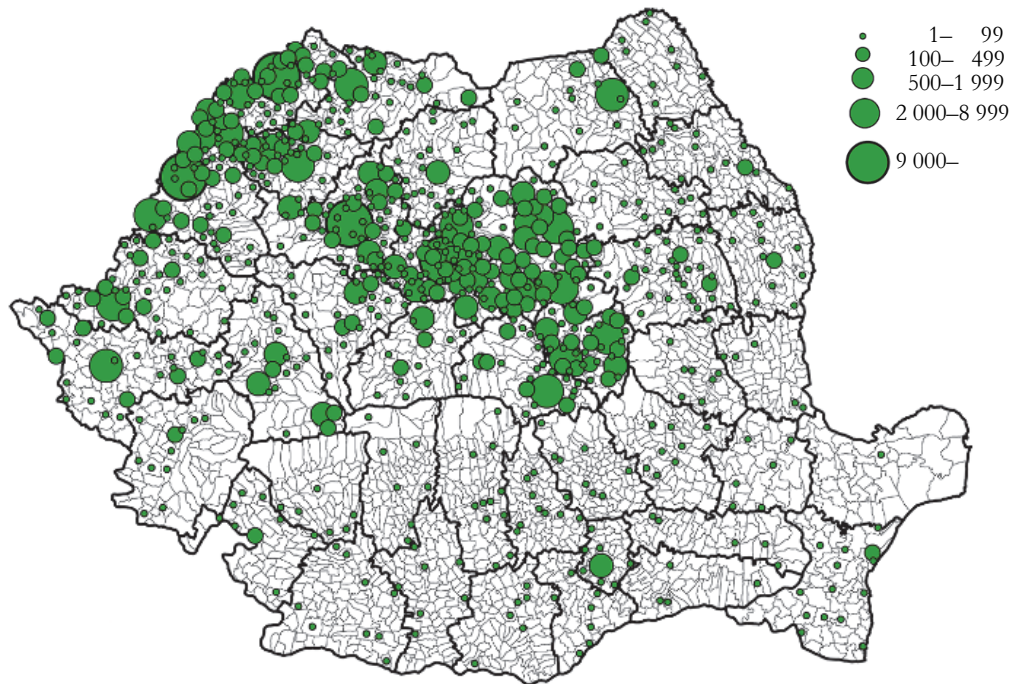
A Románia és Magyarország közötti migrációs kapcsolatok tradicionálisan erősek. A 2017-es adatok szerint összesen 206 ezren telepedtek át Magyarországra, 2011 óta 16%-kal emelkedett a számuk. Közülük 182 ezren már magyar állampolgárságot szereztek. A romániai települések 30%-ról vándoroltak emberek Magyarországra, a magyar települések 84%-ában élnek Romániában születettek. Így erős regionális hatásokat figyelhetünk meg.

A Magyarországra vándorlás leginkább érintett romániai települései Marosvásárhely (2017-ben 19 758 állampolgár élt Magyarországon, akik Romániában, Marosvásárhelyen születtek), Nagyvárad (17 760 fő), Kolozsvár (14 052 fő), Szatmárnémeti (11 444 fő), Székelyudvarhely (9 509 fő), Csíkszereda (8584 fő), Sepsiszentgyörgy (7376 fő), Gyergyószentmiklós (5551 fő), Kézdivásárhely (4649 fő) és Arad (4486 fő) voltak. A leginkább érintett megyék pedig Hargita (35 613 fő), Maros (32 433 fő), Bihar (31 587 fő), Szatmár (20 075 fő), Kolozs (19 540 fő), Kovászna (17 021 fő). Ezeken a területeken jelentős számú magyar kisebbség él.

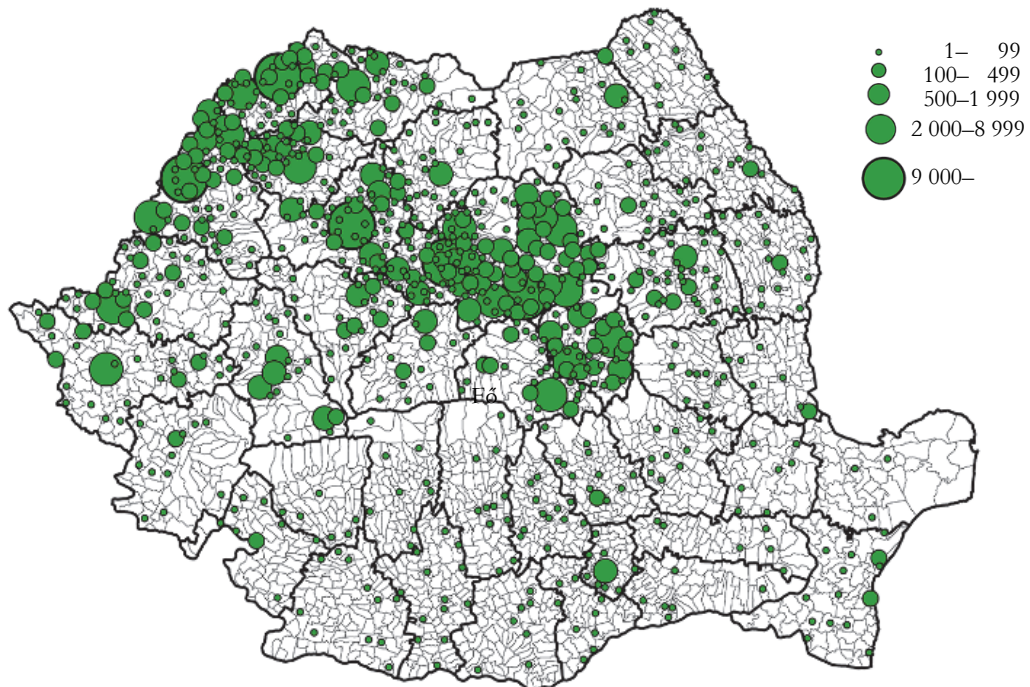
Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a fenti adatok állományi jellegűek, egy-egy pillanat-képet tükröznek, azonban a vándorlások sok esetben nem egyirányú folyamatok, felerősödik a cirkuláris migráció jelensége (Illés S.–Kincses Á., 2009).

20. ábra

**Magyarországon élő romániai kötődésű népesség az elvándorlás települése szerint
2011**

2017

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

A mai határokon átnyúló vándorlások egyre kevésbé jelentenek végleges letelepedési szándékot, sokkal inkább az életpálya egy-egy állomásaként (Hatton T.–Williamson J., 2005) foghatók fel. Azaz időbeli késéssel az esetek egy részében ellenirányú mozgások (szülőföldre történő visszavándorlások) detektálhatók. 2012 és 2017 között a Romániából Magyarországra vándorló román állampolgárok száma 21 475 fő volt, szinte ugyanannyi (21 313 fő), mint ahányan ugyanezen időszak alatt elhagyták hazánkat. Többségük visszavándorolt Romániába, kisebb részük más országokban telepedett le.

5.3 A Magyarországra vándorlások ukrainai forrástérségei

A Kárpátalján élő magyar nemzetiségűek száma a legutóbbi, 2001-es ukrainai népszámlálás alapján mintegy 150 ezerre tehető (Gyémánt R.–Szondi I., 2005). A Magyarországra érkező ukrainai vándorok döntő része Kárpátalján született. A határváltozások miatt a Kárpátalján élő lakosok öt állam polgárai voltak a XX. század folyamán anélkül, hogy kimozdultak volna a szülőföldjükéről: az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után a versailles-i békeszerződések következtében Csehszlovákia, a II. világháború alatt Magyarország, a párizsi békét követően a Szovjetunió, 1991 után pedig Ukrajna állampolgárai lettek.

A politikai és társadalmi közbeszédet Ukrajna függetlenné válása óta az igen eltúlzott gazdasági várokozások jellemezték (Fedinec Cs. et al., 2016). Bár ez a megállapítás az egész poszt-szocialista régióra igaz, Ukrajnában volt a legnagyobb a szakadék a valós lehetőségei és a túlzott elvárások között, amit a politikai populizmus is gerjesztett (Kuzio T., 2010, 2018). Mindez társadalmi krízishez, forradalmakhoz vezetett (2004–2005 narancsos forradalom, 2013–2014 méltóság forradalma). A 2013 utolsó hónapjaiban kibontakozó tiltakozások közvetlen kiváltó oka az EU-s társulási szerződés aláírásának elutasításából fakadó csalódottság és társadalmi frusztráció volt. 2014-től a nyugati nagyhatalmak és Oroszország között Ukrajnáért folyó geopolitikai versengés (Karácsonyi D. et al., 2014; Karácsonyi D., 2018) tovább bonyolította az ország helyzetét.

A poszt-szocialista térség egyetlen országaként Ukrajna még mindig nem érte el az 1991-es GDP-szintet, annak kb. 60-65%-án stagnál (Karácsonyi D., 2018). Az egy főre jutó GDP tekintetében nem csak Magyarország legszegényebb szomszédja, de immár az egész kontinens legszegényebb országa.³³ Ugyanakkor az ország regionális sokszínűségét az 1996-ban elfogadott ukrán alkotmány semmilyen módon nem tükrözi vissza (Fedinec Cs., 2013). Sőt, az ukrán állam a nemzetállami konszolidációt akadályozó tényezőként tekint a regionalizációra, illetve a regionális heterogenitást tükröző nyelvi sokszínűségekre is (Fedinec Cs., 2018; Fedinec Cs.–Csernicskó I., 2017).

³³ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=UA-MD-AL-GE-AM>

Ennek egyik következménye, hogy a visegrádi országok az ukrán állampolgárok kiemelt migrációs célterületévé váltak (Hormel L.–Southworth C., 2006). A másik ok, hogy az ukrainaiak vándorlási döntéseiben sokkal fontosabb a társadalmi és kulturális kapcsolati tőke, az ebből származó előnyök szerepe (Sushko I. et al., 2016; Kovály K.–Čermáková D., 2016; Kovály K., 2018; Szanyi-F. et al., 2017), mint a külföldi munkavállalásból fakadó profitmaximalizálás.

A visegrádi négyek 2014 óta fokozták nemzetpolitikai, humanitárius és munkaerő-toborzó jelenlétüket Ukrajnában, de aktivitásuk jóval 2014 előtt kezdődött (Tátrai P. et al. 2016, 2017; Eröss Á. et al., 2016, 2018). Az egyre bővülő adminisztratív és anyagi kedvezmények egyik első formája volt a 2001-es státustörvény kapcsán 2002-től bevezetett magyar igazolvány (Fediniec Cs., 2015), illetve 2008-ban a *karta polaka*, azaz lengyel igazolvány (Górny A.–Sleszynski P., 2019).

A 2003-ban – az Európai Unió csatlakozás (2004) feltételeként – Magyarország által bevezetett vízumkötelezettség ugyan akadályt jelentett, de a határ menti 30–50 km-es sáv lakói a schengeni csatlakozás (2007) után is könnyített feltételekkel utazhattak Magyarországra (Çağlar A., 2013). Hasonló kedvezmény érvényes 2009 óta a lengyel határ mentén élőkre is, illetve 2012 óta az ukrán állampolgárok számára ingyenes a lengyel nemzeti vízum (Brunarska Z., et al., 2016), 2017 nyarától pedig az ukrán állampolgárok immáron vízummentesen utazhatnak a schengeni övezet minden országába. Magyarország emellett 2011-től az egyszerűsített honosítás keretében az EU-s (magyar) állampolgárság megszerzésének lehetőségét, ezáltal az EU-ban való szabad munkavállalást is fel tudta kínálni a kárpátaljai magyarok számára.

A nyugati irányú migráció adminisztratív könnyítésével párhuzamosan a visegrádi országokban a 2008–2012-es globális gazdasági válságból való kilábalás jeleként újra felgyorsult a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás bővülése, ami a 2010-es évek második felére munkaerőhiányhoz vezetett.

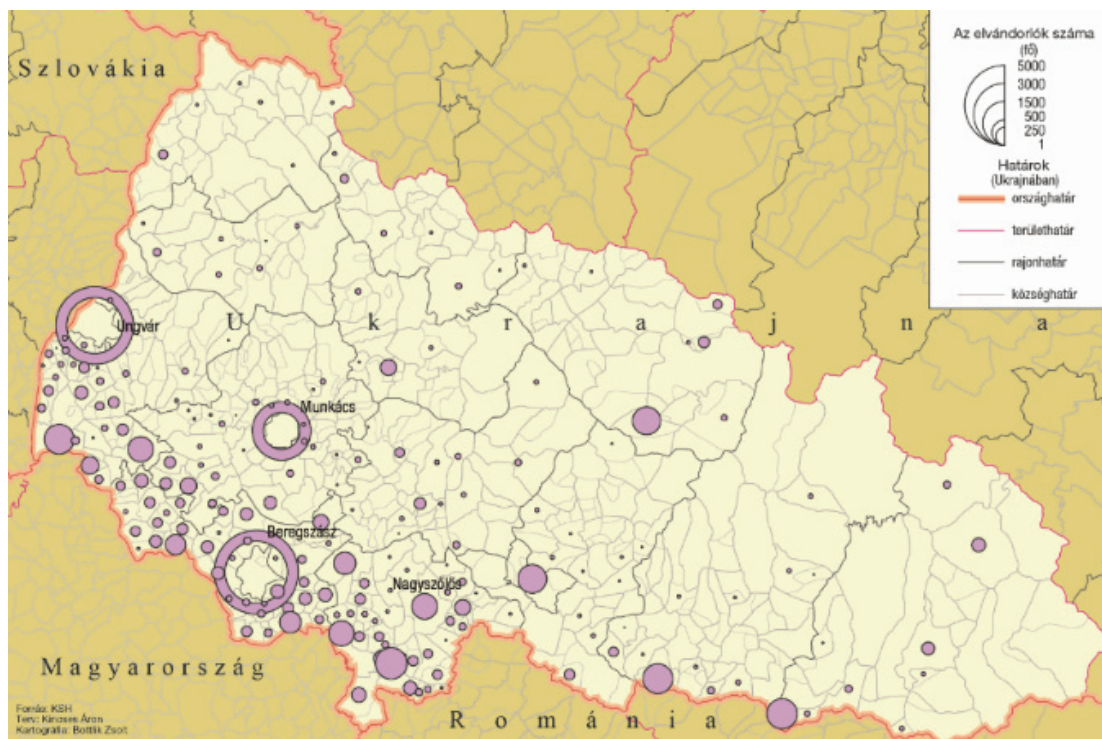
Az Ukrajnából a visegrádi országokba irányuló migráció volumenére a 2014-ben kirobbanó kelet-ukrajnai konfliktus (a magyarok körében pánikot okozó katonai behívókon túl – lásd Ferenc V., 2017) csak közvetetten hatott. Meghatározó szerepe valójában a hrvnya 2008-as, majd 2015 eleji forinttal (és euróval) szembeni tartós értékvesztésének van, ami társult a permanens ukrajnai gazdasági krízissel. A 2011 utáni egyszerűsített honosítás pedig az adminisztratív akadályokat hátrította el.

Összességében az orosz-ukrán konfliktus inkább csupán hivatkozási alapul szolgált mind az ukrán állam ukránosító, nemzetépítő törekvéseiben, mind a kárpátaljai magyarok elvándorlást, a magyar állampolgárság felvételét érintő döntéseiben (Karácsonyi D., Kincses Á., 2020).³⁴

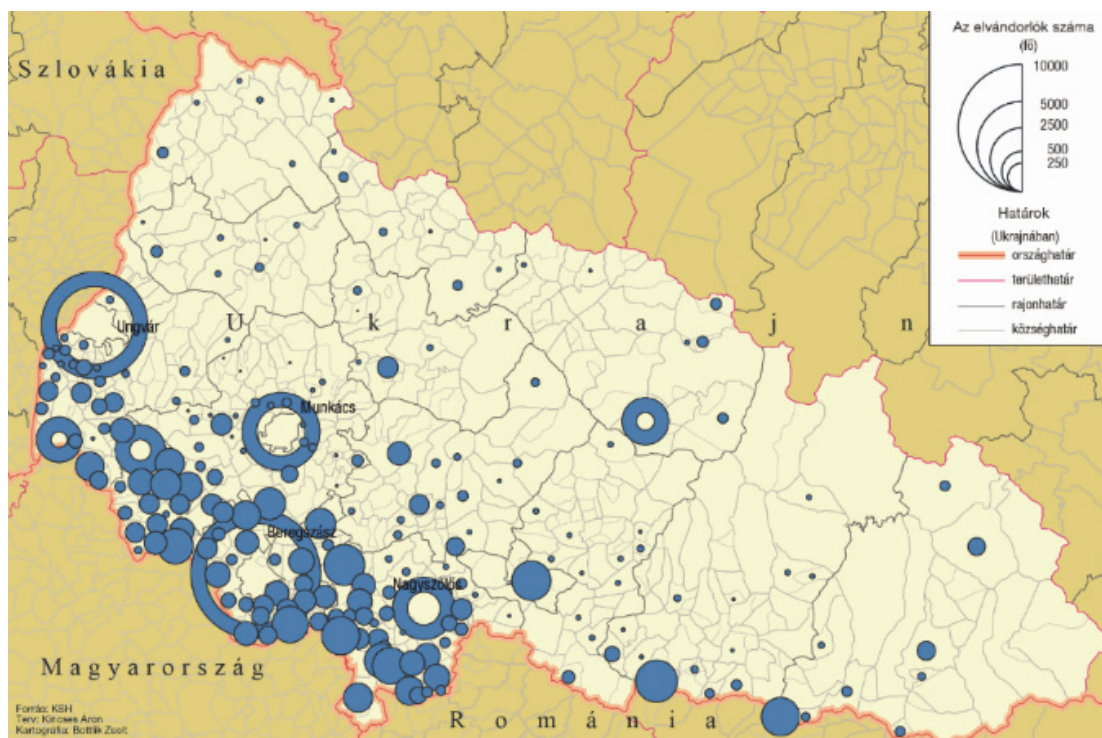
³⁴ Természetesen a 2022-ben kezdődő orosz–ukrán háború ezt a helyzetet azóta megváltoztatta.

Magyarországon élő kárpátaljai kötődésű népesség az elvándorlás települése szerint (fő)

2011

2017

Kartográfia: Bottlik Zsolt. Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

Az Ukrajnából Magyarországra történő vándorlás mértéke kisebb a lengyelországi (2017-ben 1,8 millió fő) vagy a csehországi értékekhez képest (Leontiyeva Y., 2016; Fedyuk O.–Kindler M., 2016; Drbohlav D.–Jaroszewicz M., 2016). Magyarországon 2017. január 1-jén 65 046 ukrajnai kötődésű (ukrán állampolgár vagy Ukrajnában született magyar állampolgár) személy élt, számuk 81%-kal emelkedett 2011 óta.

A Magyarországon élő ukrajnai kötődésű népesség 80%-a származott Kárpátalja négy alföldi járásából 2017-ben (Beregszászi: 19 429 fő, Ungvári: 12 410 fő, Nagyszőlősi: 11 628 fő, Munkácsi: 7287 fő). E népesség legnagyobb kibocsátói a nagyobb települések, Beregszász (10 048 fő), Ungvár (6787 fő), Munkács (3641 fő) és Nagyszőlős (2322 fő) voltak. 2011–2017 között Kárpátalja alföldi, magyarlakta területein növekedett leggyorsabban az elvándorlás sebessége; az onnan érkezők száma megduplázódott. Ráadásul Nagyszőlős kivételével ezek immár mind falvak voltak, amelyek korábban alacsonyabb migrációs aktivitást mutattak (Karácsnyi D.–Kincses Á., 2020).

5.4 A Magyarországra vándorlások szerbiai forrástérségei

A Vajdaság Autonóm Tartomány lakossága már kétmillió fő alá süllyedt (1,9 millió), miközben Szerbia teljes lakossága 7 millió fő volt 2017-ben. A Vajdaságban élő magyar nemzetiségű lakosság száma mintegy 264 ezer fő volt, Szerbia Vajdaságon kívüli területein viszont alig néhány ezer polgár vallotta magát magyarnak az utolsó népszámlálás alkalmával; így az országban összességében 277 ezer fő volt a magyarok száma. A magyar nemzetiségűek aránya a Vajdaságon belül 13,7%, míg a teljes Szerbián belül 3,9% (Kapitány B., 2015; Kincses Á., 2019a).

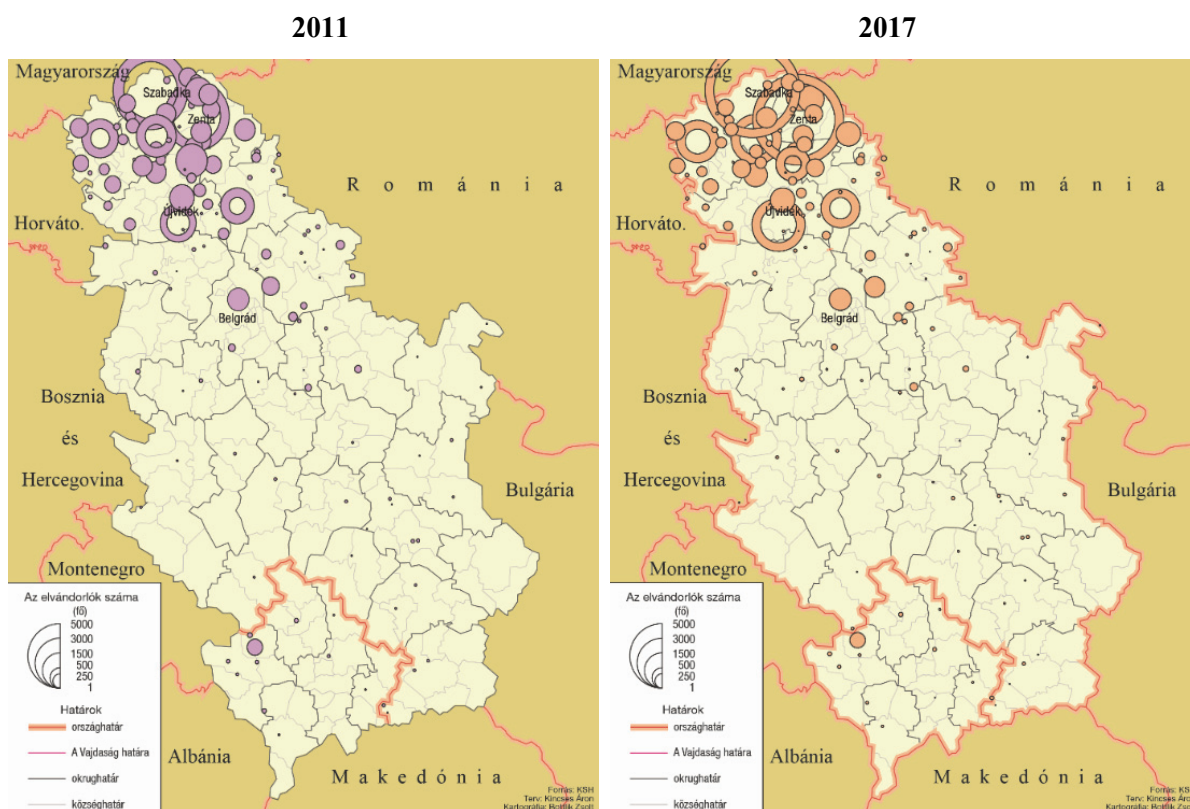
A Vajdaság demográfiai folyamataiban ellentétes tendenciák érvényesülnek: a régióra jellemző az elnéptelenedés, a lakosság gyorsuló elöregedése, a mortalitás növekedése, illetve a születések csökkenése (a természetes szaporulat $-4,7\%$), ugyanakkor a jelentős bevándorlási folyamatok (Marinović I., Bugarin R., 2006), a menekültek betelepítése a lakosság abszolút növekedését eredményezték (Golubović P., Marković K. S., 2006). Ennek következménye, hogy etnikai összetételben a régió minden nemzetisége lakosságcsökkenést jegyez, két nemzetiség, a szerb és a roma kivételével. Úgy tűnik, hogy a kilencvenes években a jugoszláv polgárháború idején a Vajdaság területére menekült szerbek közül a vártnál kevesebben vándoroltak el, vagy tovább a tartományból (Kapitány B., 2015).

A Vajdaság etnodemográfiai képének alakulását a volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság egészének területéről betelepülő szerbek és az elvándorló magyarok ellentétes mozgása határozza meg, mely etnikailag egyre homogénebb területi egységeket hoz létre (Golubović P.–Marković K. S., 2006). Ennek következménye, hogy 2002-ben az itt született lakosság már a régió népességének csupán 53,1%-át adta, míg a maradék 46,9% betelepülő volt (Kapitány B., 2015).

A szerbiai népességmozgást egészében vizsgálva fontos megemlíteni Koszovót (Hajnal B., 2011), ahol a Vajdaságéval ellentétes folyamatok zajlottak (Gábrity M. I., 2006). A '60-as évektől a koszovói albánok (Európában egyedi jelenségként) demográfiai „robbanásának” lehetünk a szemtanúi, aminek következményeként a szerb és montenegrói lakosság tömeges kivándorlása (Koszovó és Metóhia „elszerbetlenedése” és „albanizálódása”) következett be a térségből (Radovanović M., 1998).

22. ábra

Magyarországon élő szerbiai kötődésű népesség az eredeti szerb települések szerint (fő)

Kartográfia: Bottlik Zsolt. Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

A Vajdaságban élő magyar nemzetiségűek kétharmada többen él, leginkább Észak-Bácskában, a Tisza mentén és Észak-Bánátban, viszonylag erős és stabil intézményrendszerrel. Ugyanakkor nagy problémát jelent, hogy a vajdasági magyarság (ahogy a tartomány összlakosságának nagy része is) fokozatosan előregszik (Plausek E.–Trombitás T., 2017), illetve elvándorlás is csökkenti számosságukat.

2011-ben 7752 szerb állampolgár élt hazánkban, és 21 306 olyan személy, aki Szerbiában született, de már magyar állampolgár. Így a szerbiai kötődésű népesség száma Magyarországon 29 058 fő volt. 2017-re 37%-kal magasabb értéket, 39 809 főt számlál a magyar statisztika.

2017-ben a szerbiai kötődésű népesség migrációja (Toplica körzet kivételével) az összes szerb³⁵ (és koszovói), valamint magyar megyét érinti. Azaz, Magyarországra mindegyik szerbiai megyéből érkeztek vándorlók, akik mindegyik magyar megyében megtalálhatók. A folyamat a szerb települések 2,8%-ára, míg a magyarok 44%-ára terjed ki.

A Magyarországra vándorlás által leginkább érintett szerbiai települések (2017-es állapot szerint) Szabadka (8944 fő), Zenta (8149 fő), Újvidék (2923 fő) és Topolya (2466 fő), a leginkább érintett körzetek pedig Észak-Bácska (12 769 fő), Észak-Bánát (11 687 fő), Dél-Bácska (6222 fő) és Nyugat-Bácska (3313 fő). A Magyarországon élő szerbiai születésű lakosság 95%-a a Vajdaság területéről vándorolt el.

5.5 A Magyarországra vándorlások szlovákiai forrástérségei

A II. világháború győztes hatalmainak nyomására a magyar kormány 1946. februárban lakosságcsere-egyezményre kényszerült Csehszlovákiával. A hivatalos statisztikák szerint 73 273 magyarországi szlovák volt hajlandó áttelepülni Csehszlovákiába, így ugyanennyi magyarnak kellett otthont változtatnia. Így a németek kitelepítése mellett ez volt a legjelentősebb csoportos kényszeremigrációs áramlás a Kárpát-medencében a II. világháború óta (Kincses Á., 2015).

A szlovákiai magyar nyelvterület természetes folytatódása az észak-magyarországi tájegységeknek. A 2011. évi szlovák népszámlálás alapján közel félmillióan vallották magukat magyar nemzetiségűnek, ami az ország lakónépességén belül 9,1%-os részaránynak felelt meg, azaz a szomszédos országok közül Szlovákiában a legmagasabb a magyar nemzetiségűek aránya (Kapitány B., 2015). A magyar kisebbség által lakott településeknek több mint felében a magyarok részaránya 75%-nál magasabb volt a legutolsó népszámlálás alapján (Tátrai P., 2003). A települések, körzetek közigazgatási beosztás szerinti bontása azonban elfedi, hogy Szlovákiában a magyar közösség egy egységes tömböt alkotva, szinte teljes egészében az ország déli határai mentén él, ahol az összlakosság többségét teszi ki. A magyar kisebbség többsége tehát a szlovák-magyar határ mentén elterülő 16 járásban, valamint Pozsony és Kassa városokban él (Kapitány B., 2013; Gyémánt R.–Szondi I., 2005).

A környező országok közül Szlovákiának migrációs szempontból egyedülálló szerepe van Magyarországon. A határ menti régiókban nyelvi akadályok nélkül bővültek a lakosság munkavállalási lehetőségei (a schengeni határokon belül) a migráció szükségessége nélkül is (Estélyi K. et al., 2006), így a vándorlások helyett inkább az országhatárt átszelő ingázások a jellemzőek. Azaz, a munkaerő térbeli mozgása az esetek egy részében elválik a lakóhely megváltoztatásának és a napi szabadidő eltöltésének aktusától.

Nagyrészt ezzel magyarázható, hogy a szlovákiai kötődésű népesség jelenléte 2011-ről 2017-re csökkent Magyarországon. 2011. október 1-jén 33 441 szlovákiai születésű ember tar-

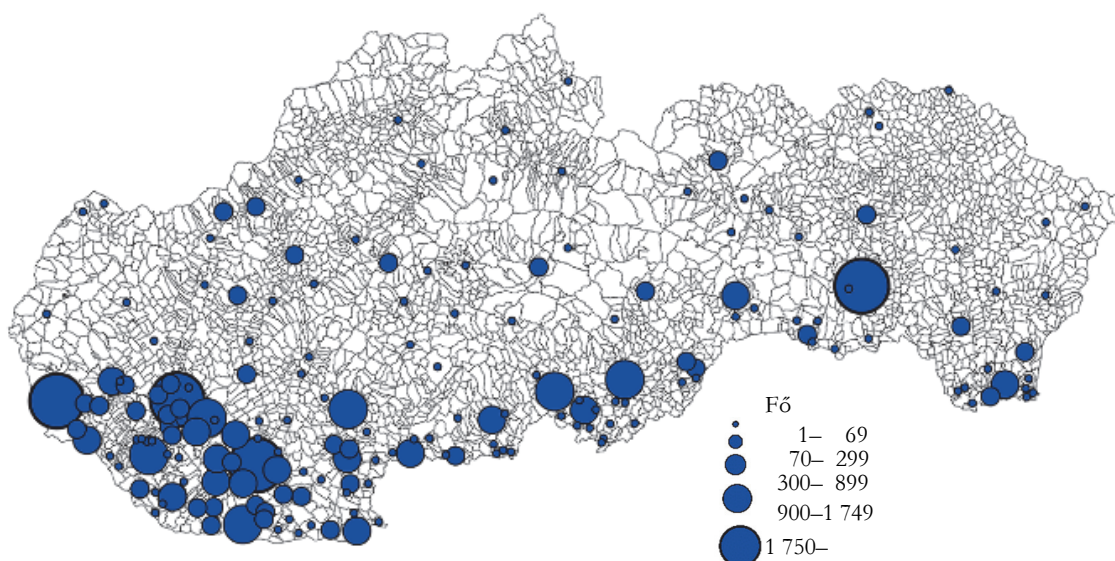
³⁵ A vizsgált időszak miatt a szerbiai vizsgálat kiterjed a mai Koszovó területére is.

tózkodott Magyarországon, 2017-re számuk 26 895-re mérséklődött. A többség a vizsgált időszak alatt Dél-Szlovákiából (Besztercebányai, Kassai, Nyitrai körzetekből), főleg városokból érkezett. A délnyugat-szlovákiai forrásterületekhez folyamatosan csatlakoztak a délkeleti vidékek is, itt főként Kassa emelhető ki.

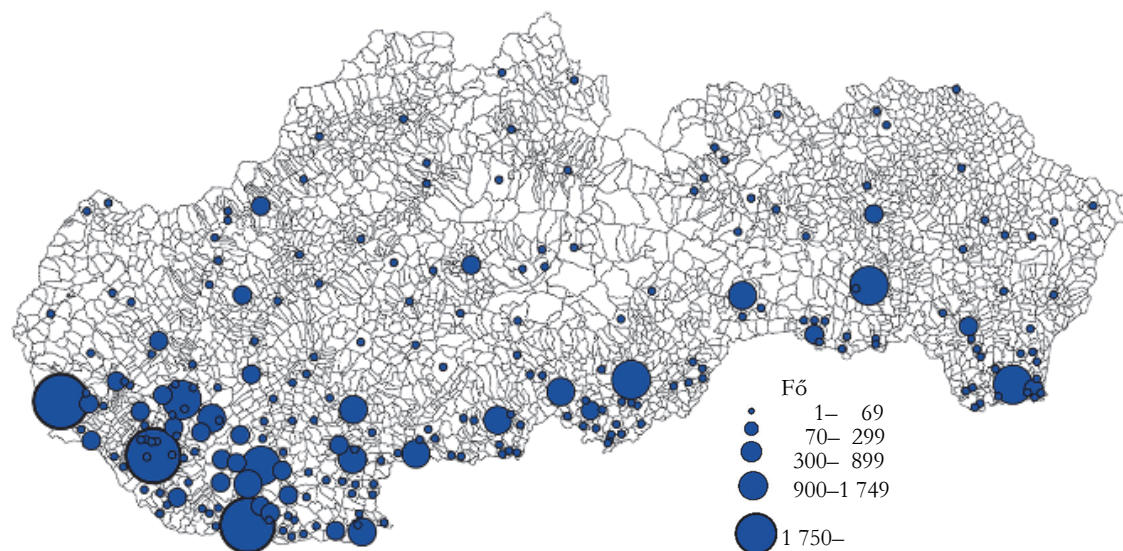
23. ábra

Magyarországon élő szlovákiai kötődésű népesség az elvándorlás települése szerint

2011

2017

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

A Magyarországra vándorlás leginkább érintett szlovákiai települései Pozsony (2017-ben 2737 olyan szlovákiai kötődésű állampolgár élt Magyarországon, akik itt születtek), Komárom (2246 fő), Dunaszerdahely (2020 fő), Kassa (1721 fő), Érsekújvár (1641 fő), Rimaszombat (1158 fő) és Királyhelme (1002 fő). A vándorlás leginkább a Nyitrai (10 286 fő), Nagyszombati (4302 fő), Kassai (3980 fő) és Besztercei (3181 fő) körzetekből indul ki. A Magyarországra érkezők mintegy 80%-a jött ebből a négy térségből.

5.6 A Magyarországra vándorlások osztrák, horvát és szlovén forrástérségei

A Magyarországon élő osztrák, horvát és szlovén állampolgárok száma sokkal kisebb, mint a többi szomszédos országból érkező csoportoké, valamint ezekben az országokban sokkal kevesebb a magyar nemzetiségűek száma is.

A Magyarországról Ausztria felé történő vándorlások volumene mindig magasabb volt, mint a fordított irányú áramlás. Közel 100 000 magyar dolgozik nyugati szomszédunknál az osztrák társadalombiztosítási adatok szerint.³⁶ Kisebb részük kivándorolt Magyarországról, míg nagyobb hányaduk ingázó. Az „őshonos” magyar nemzetiségűek száma körülbelül 10 ezer főre tehető Őrvidéken, valamint 7000 főre Ausztria egyéb részein (Kapitány B., 2015; Kincses Á., 2019).

A rendszerváltástól kezdődően az osztrák, különösen a burgenlandi befektetők fokozott érdeklődést mutattak Nyugat-Magyarország iránt. Később az osztrák kormánynak sikerült ezeknek a vállalkozásoknak a működő tőkéjét, valamint a magyar vásárlóerő és olcsóbb munkaerő egy részét a határ túloldalára csábítani (Traistaru, J. et al., 2002). Így az Európai Unióhoz való csatlakozás után Magyarország inkább az osztrák nyugdíjasok számára jelent vonzó célpontot (Illés S.–Kincses Á., 2009), a nyugdíjak nagyobb vásárlóereje, a természeti értékek (például a Balaton), valamint a gyógy- és termálfürdők miatt.

2011-ben 6833 osztrák kötődésű állampolgár tartózkodott Magyarországon, 2017-re számuk 11 123-ra emelkedett. Ez a volumen messze elmarad a Romániából, Ukrajnából vagy éppen Szerbiából érkezett vándorlók száma mögött. Ezt támasztja alá az is, hogy 2017. január 1-jén összesen 357 osztrák településről érkezettek éltek Magyarországon. A migránsok száma a forrásterületek szerint nem a határ menti régiókban növekszik a legdinamikusabban, hanem Stájerország, Alsó- és Felső-Ausztria, valamint Tirol esetében. Ugyanakkor a legtöbben még mindig Bécsből és az Őrvidékről érkeznek.

A Magyarországra vándorlás főbb osztrák forrástelepülései 2017-ben Bécs (2534 fő), Kismarton (864 fő), Graz (474 fő), a leginkább érintett régiói pedig Bécs és Őrvidék (Burgenland) (2306 fő) voltak. A Magyarországra érkezők több mint 40%-a származik ezekről a területekről.

Horvátország, illetve Szlovénia és Magyarország között a nemzetközi vándorlás mértéke az osztrák értékeknél is alacsonyabb (Tóth Pál P., 2005). Ennek egyik oka, hogy ezekben az országokban a többi szomszédos országhoz képest nagyságrendekkel kevesebb magyar él. A

³⁶ <http://www.hauptverband.at/cdscontent/?contentid=10007.754024&viewmode=content>

2011-es népszámlálás során Szlovéniában 6 ezer, Horvátországban 14 ezer (2001-ben 16 595) fő vallotta magát magyarnak. A török hódoltság alatt az „őshonos” magyar népesség nagy része kihalt, majd a világháborúk és a délszláv háború miatt tovább csökkent a számuk.

A magyarok többsége Muravidéken, illetve Eszék-Baranyában él (Kapitány B., 2015). A vándorlás alacsony voltának másik oka gazdasági jellegű. A magyarok lakta határ menti régiók az adott ország egészéhez képest „elmaradottabb” határvidéknek számítanak, így népességmegtartó erejük kisebb, az onnan kiinduló migráció pedig főként az országok belseje és Ausztria, illetve Olaszország felé jelentősebb. Nagyobb népességmozgás egyedül a délszláv háború idején volt, amikor Magyarország megnyitotta Horvátországgal közös határát a menekülők számára.

2011 és 2017 között 2000–3000 horvátországi és 500–600 szlovéniai születési helyű ember tartózkodott Magyarországon. 104 horvát és 18 szlovén településről érkezettek éltek 2017-ben Magyarországon.

A Magyarországra vándorlás legnagyobb horvát forrástelepülései Eszék (2017-ben 556 fő) és Zágráb (284 fő). Szlovénia esetén Muraszombat (177 fő) és Ljubljana (144 fő) érdemel említést.

5.7 A Magyarországra vándorlások Kárpát-medencei forrásterületei

Ez eddigi alfejezetek lehetőséget adnak arra, hogy integráltan, a környező országok összességére vonatkozóan egyidejűleg képet tudjunk alkotni az elvándorlások hatásairól és a Kárpát-medencében élő magyarság területi átrendeződéséről.

A szomszédos országokból érkező, Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség száma 2017-ben 352 506 volt. Közülük 7131-en már Magyarországon születtek, és 560-an vannak, akik nem az állampolgárságuknak megfelelő országban látták meg a napvilágot (pl. Németországban született román állampolgárok vagy Svédországban született szerb állampolgárok). Így összesen 344 815 olyan ember élt 2017-ben Magyarországon, akik a szomszédos országok valamelyikében³⁷ születtek (nemzetiségi hovatartozástól függetlenül). Ez 2011-hez képest 24%-os növekedést jelent.

2011. január 1-jén a Magyarországon élő, külföldön született népességből összességében a legtöbben Maros (27 879 fő), Bihar (27 374 fő), Hargita (26 439 fő), Kolozs (21 667 fő), Szatmár (17 102 fő) megyékben, a Nyitrai kerületben (13 742 fő), Kovászna megyében (10 821 fő), Beregszászi járásban (9301 fő), az Észak-Bácskai (8877 fő) körzetben, az Ungvári járásban (7958 fő) és az Észak-Bánsági (7668 fő) körzetben születtek. Ezek azok a romániai, kárpátaljai, vajdasági és felvidéki területek, ahol a magyar nemzetiségűek aránya magas (Kapitány B., 2015).

2017-re a legnagyobb öt kibocsátó erdélyi megyének csak a sorrendje változott meg (Hargita 35 613 fő, Maros 32 433 fő, Bihar 31 587 fő, Szatmár 20 075 fő, Kolozs 19 540 fő). A többi

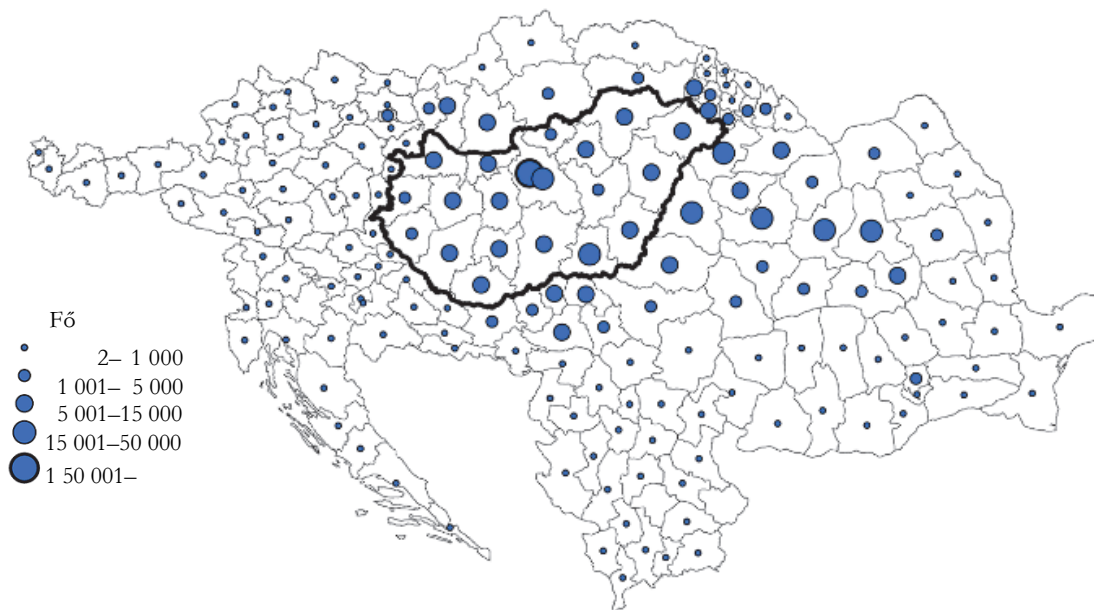
³⁷ A számbavétel a 2017-es határok szerint történt, nem a vándorlók születése idején érvényben volt felosztás szerint.

nagyobb forrásterület: Beregszászi járás (19 429 fő), Kovászna megye (17 021 fő), Észak-Bácskai körzet (12 769 fő), Ungvári járás (12 410 fő), Észak-Bánáti körzet (11 687 fő), Nagyszőlősi járás (11 628 fő) és a Nyitrai kerület (10 286 fő) voltak.

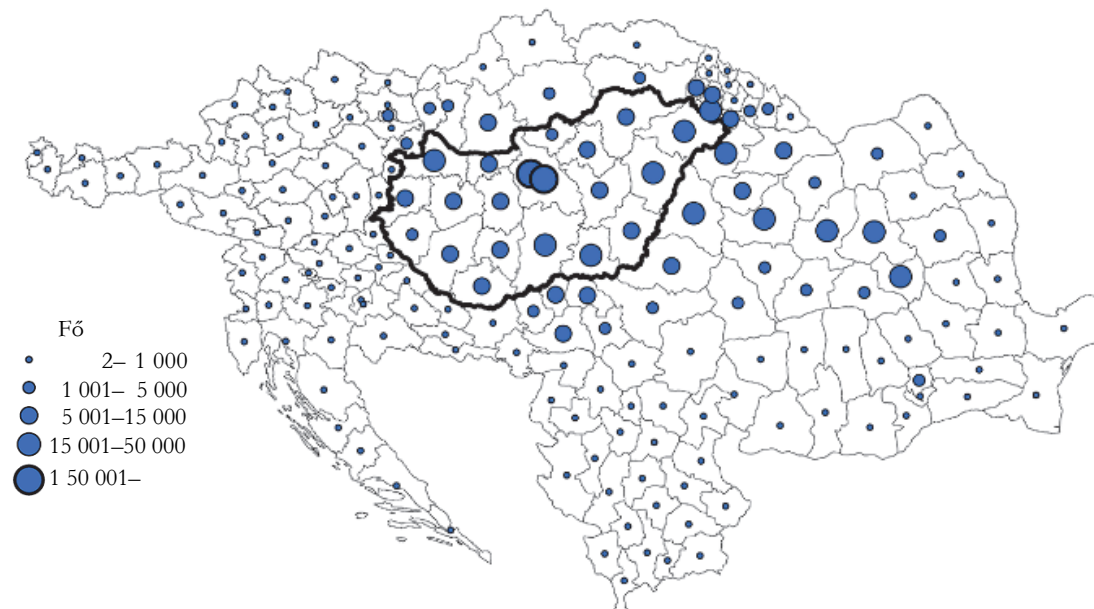
24. ábra

Magyarországon élő, szomszédos országokhoz köthető népesség születési régiók szerint

2011

2017

Megjegyzés: A térképeken a szomszédos országokra a Magyarországon élők születési helyei, míg a magyar részekben az adott megyében élő, környező országokban születettek vannak feltüntetve.

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

Arányaiban a legnagyobb változások a kisebb kibocsátó területeken érhetőek tetten, Ausztriában, Szlovéniában és Koszovóban. A nagyobb forrástérségekből Kárpátalja (Nagyszőlősi járás: 259%, Beregszászi járás: 209%, Munkácsi járás: 177%, Huszti járás: 159%, Ungvári járás: 156%, Técsői járás: 131%), valamint Románia esetében Bákó (243%) és Kovászna (157%) megyék kibocsátó szerepe erősödött meg a leginkább a vizsgált évek alatt.

5.8 Kárpát-medencei migráció kapcsolatok a forrás- és a célterületek között

A harmadik fejezetben a Föld országainak migrációs összekötöttségeit elemeztem a céllal, hogy össze lehessen hasonlítani a világban tapasztalt jelenségeket a Kárpát-medencei viszonyokkal, a globális trendeket a regionális, lokális jelenségekkel. A következőkben a szomszédos országokból Magyarországra érkező Kárpát-medencei, külföldi kötődésű népesség születési és jelenlegi lakóhelyeinek kapcsolatait összekötve, együttesen vizsgáljuk meg a 2011-es és a 2017-es állományi adatokat felhasználva, NUTS3 és települési szinten. Ukrajna esetében a fentebb már leírtak szerint az egész ország helyett csak Kárpátalját emeltem be a vizsgálatba (rajon szinten), hiszen az ukrajnai vándorok közel 90%-a ebből a régióból érkezik.

12. táblázat

A jelentősebb migrációs áramlások arányai a szomszédos országokból Magyarország felé, 2011

Külföldi/ magyar megyék	12. táblázat (%)									
	Budapest	Pest	Komárom-Esztergom	Győr-Moson-Sopron	Tolna	Hajdú-Bihar	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Bács-Kiskun	Békés	Csongrád
Suceava megye	0,09	0,07	0,00	0,01	0,57	0,00	0,01	0,21	0,03	0,02
Arad megye	0,59	0,28	0,03	0,06	0,02	0,06	0,02	0,08	0,33	0,33
Bihar megye	2,55	1,75	0,21	0,37	0,10	1,58	0,18	0,30	0,59	0,30
Kolozs megye	3,01	1,90	0,20	0,25	0,07	0,28	0,11	0,24	0,15	0,15
Szatmár megye	1,43	1,10	0,14	0,21	0,05	0,67	1,05	0,17	0,13	0,10
Szilágy megye	0,64	0,60	0,06	0,08	0,02	0,13	0,08	0,09	0,08	0,07
Kovászna megye	1,27	0,92	0,18	0,14	0,08	0,08	0,04	0,14	0,09	0,10
Hargita megye	3,19	2,34	0,21	0,33	0,18	0,22	0,15	0,39	0,27	0,34
Maros megye	3,24	2,35	0,30	0,44	0,16	0,26	0,14	0,42	0,27	0,32
Nagyszombati körzet	0,37	0,17	0,08	0,55	0,10	0,02	0,03	0,12	0,07	0,05
Nyitrai körzet	1,04	0,64	0,85	0,40	0,24	0,04	0,04	0,15	0,22	0,12
Észak-Bácskai körzet	0,73	0,24	0,03	0,07	0,12	0,02	0,01	0,50	0,05	1,00
Észak-Bánsági körzet	0,48	0,21	0,04	0,06	0,06	0,03	0,01	0,22	0,06	1,20
Dél-Bácskai körzet	0,56	0,17	0,03	0,05	0,13	0,02	0,02	0,26	0,05	0,37
Ungvári járás	0,72	0,40	0,05	0,05	0,02	0,23	0,68	0,06	0,04	0,03
Beregszászi járás	0,79	0,45	0,06	0,06	0,03	0,18	0,99	0,08	0,04	0,05

Megjegyzés: A teljes, Magyarországon élő, szomszédos országokban született külföldi kötődésű népesség=100%, a teljes vándorlás több mint 0,5%-áért „felelős” megyék szerepelnek a táblázatban.

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

Az így kialakított 161 régióból a 19 magyar megyébe és Budapestre történő vándorlások mátrixában jelentős koncentrálódások mutathatók ki.

Kiemelve azokat a (honnan hová) régiópárokat, melyek a Kárpát-medencéből Magyarországra érkezett nemzetközi vándorok legalább 0,5%-át reprezentálják, az előzőeknél sokkal szűkebb csoporthoz jutunk. Így az összes mátrix-cella 1%-ában a vándorlások 41,6%-a összpontosult 2011-ben, mely arány 4,7 százalékponttal növekedett 2017-ig.

2011-ben Közép-Magyarország (Budapest és Pest megye) az erdélyi megyékből érkezők számára volt leginkább vonzó. A szomszédos országokból Magyarországra történő összes vándorlás 3,24%-a Maros és Budapest között zajlott le, míg 3,19%-os a részesedése Hargita megye és Budapest, 3%-os Kolozs és a magyar főváros közötti mozgásoknak.

13. táblázat

A jelentősebb migrációs áramlások arányai a szomszédos országokból Magyarország felé, 2017

(%)

Külföldi/ magyar megyék	Budapest	Pest	Komárom- Esztergom	Veszprém	Hajdú- Bihar	Szabolcs- Szatmár- Bereg	Bács- Kiskun	Békés	Csongrád
Arad megye	0,31	0,32	0,02	0,03	0,05	0,01	0,04	0,52	0,22
Bihar megye	1,94	1,52	0,19	0,28	2,05	0,17	0,22	0,70	0,25
Kolozs megye	2,08	1,40	0,15	0,26	0,21	0,09	0,16	0,10	0,09
Szatmár megye	1,20	1,14	0,12	0,16	0,66	1,32	0,12	0,09	0,08
Szilágy megye	0,71	0,63	0,05	0,05	0,21	0,09	0,07	0,07	0,06
Kovácsna megye	1,39	1,23	0,19	0,27	0,09	0,04	0,51	0,10	0,09
Hargita megye	3,15	2,59	0,23	0,55	0,26	0,16	0,57	0,19	0,35
Maros megye	2,86	2,66	0,27	0,21	0,22	0,10	0,47	0,18	0,42
Nyitrai körzet	0,51	0,29	0,58	0,24	0,02	0,04	0,07	0,09	0,05
Észak-Bácskai körzet	0,69	0,25	0,03	0,04	0,03	0,01	0,75	0,06	1,30
Észak-Bánsági körzet	0,44	0,24	0,04	0,05	0,03	0,02	0,41	0,08	1,58
Ungvári járás	0,80	0,39	0,06	0,04	0,24	1,32	0,13	0,03	0,03
Beregszászi járás	1,00	0,52	0,07	0,05	0,24	2,88	0,10	0,04	0,04
Munkácsi járás	0,44	0,23	0,03	0,03	0,16	0,77	0,05	0,03	0,02
Nagyszőlősi járás	0,61	0,31	0,06	0,04	0,16	1,64	0,07	0,02	0,02

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

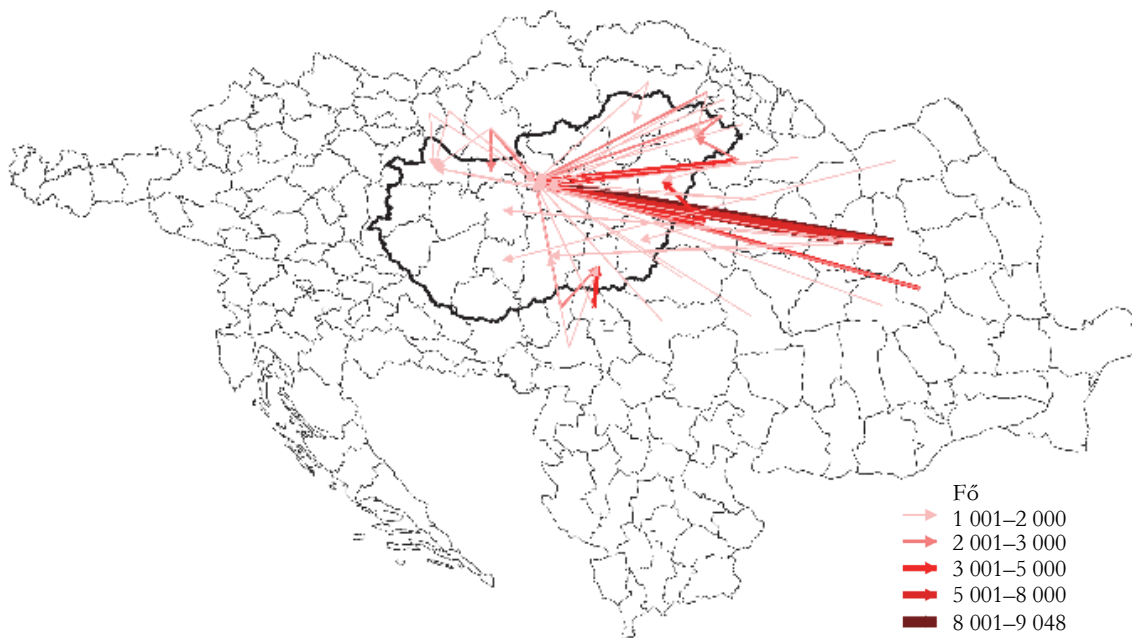
Az egymással határos megyék között aktív kontaktterek, intenzív áramlások (Anderson J. O'Down L., 1999; Baranyi B., Balcsók I., 2004; Hansen N., 1977; Van Geenhuizen M., Ratti R., 2001) alakultak ki, melyet részben a cirkulációs migráció jelenségével (Fercsik R., 2008; Illés S., Kincses Á., 2009), részben az otthonmaradt családtagokkal való könnyebb kapcsolat-tartással magyarázok (Rédei M., 2007). Ezek közül a legjelentősebbek a Bihar–Hajdú-Bihar (1,58%), Szatmár–Szabolcs-Szatmár-Bereg (1,05%), az Észak-Bácska, Észak-Bánát – Csongrád (1%, 1,2%), illetve a Beregszászi és Ungvári járás – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (0,99%, 0,68%) közötti mozgások voltak.

2017-re növekedett azoknak a régiópároknek a száma, melyek a szomszédos országokból Magyarországra történő vándorlások közül 0,5%-ot meghaladó mértékben érintettek. Magyarország migrációs kapcsolatainak a tere szélesedett, a forrásterületekhez a szomszédos országok távolabbi részei is csatlakoztak kisebb volumenekkel, miközben a Nagyszombati, Pozsonyi, Kassai, Nyitrai körzetek regionális szerepe némileg mérséklődött. Budapest és Pest megye jelentősége tovább erősödött, Szabolcs-Szatmár-Bereg migrációs súlya is növekedett, elsősorban az Ukrajnából érkezők miatt. 2017-re a Hargita, Maros és Közép-Magyarország közötti vándorlások arányai enyhén tovább növekedtek, de a határ menti kapcsolatok rátái ennél nagyobb mértékben erősödtek (25. ábra). A fővárosi térség vonzó hatásának fokozódása (Rédei M., 2009) nemcsak a nagyobb kibocsátó régiók esetén érződik, hanem szinte az egész Kárpát-medencében. Ez az a magyar térség, amelyik nagyobb földrajzi távolságok esetén is egyöntetűen célpont a nemzetközi vándorok számára (Soltész B. et al., 2014).

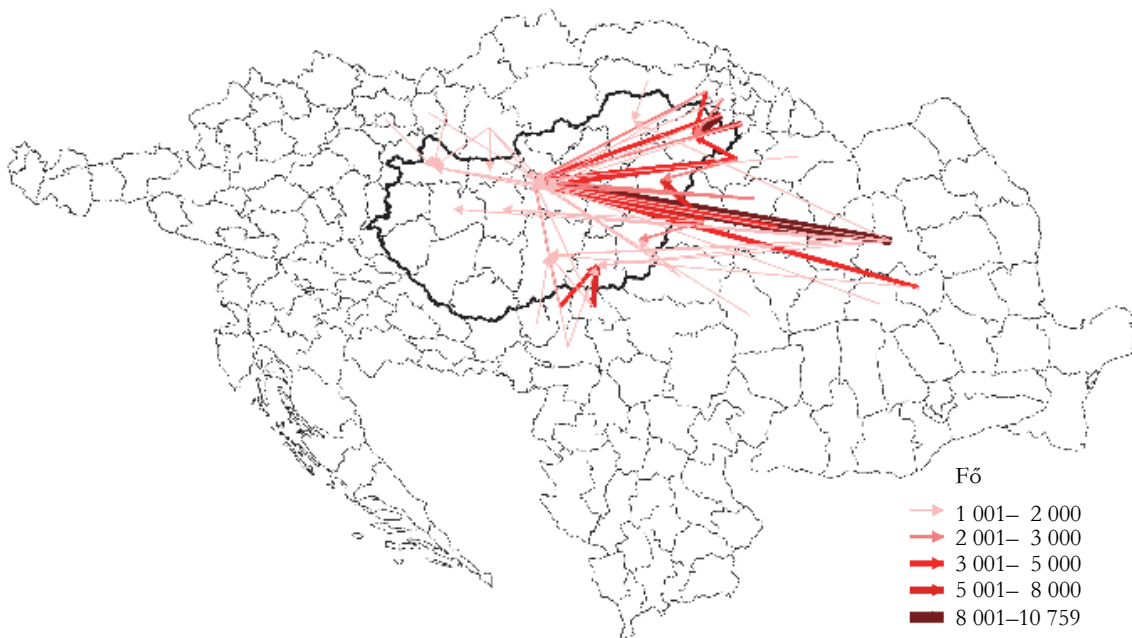
A fővárosi térség vonzó hatása a munkaképes korú, magasabb iskolai végzettségű, vezető beosztású foglalkozásokban tevékenykedő, gyermek nélküli háztartásban élőkre fokozottan érzékelhető. A határ menti területek inkább lokális célpontok. A kisebb földrajzi távolságok, háttérközeli mozgások esetén sokkal magasabb a gyermekükkel együtt költözők aránya, a vándorlók iskolai végzettségei és foglalkozásai diverzifikáltabbak, viszont gazdasági aktivitásukban nincsenek jelentősebb különbségek a hosszabb távú vándorokétól.

A születési és jelenlegi magyar lakóhely régiójának kapcsolata a külföldi kötődésű népesség körében

2011

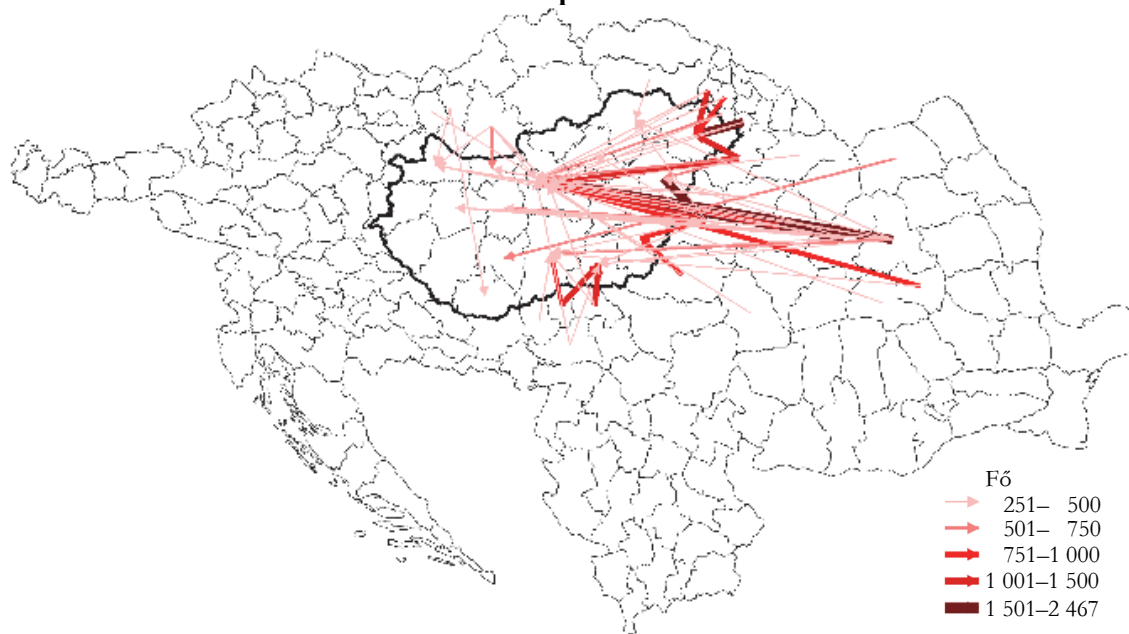

2017

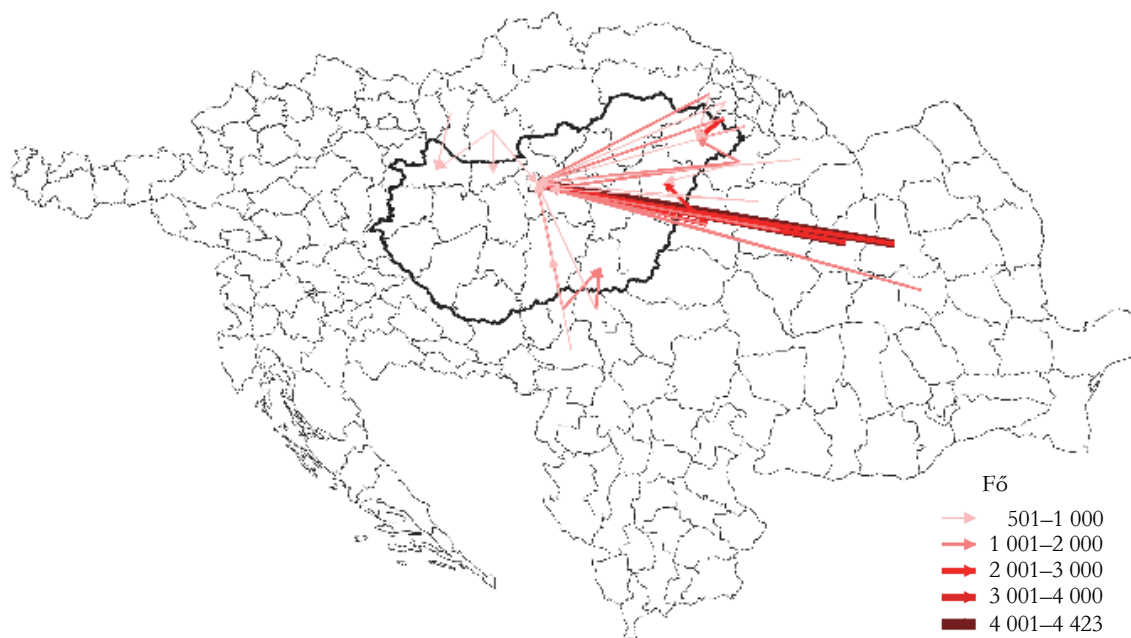

**A születési és jelenlegi magyar lakóhely régiójának kapcsolata
a 25 éves és idősebb külföldi kötődésű népesség körében, iskolai végzettség szerint, 2017**

Alapfokú

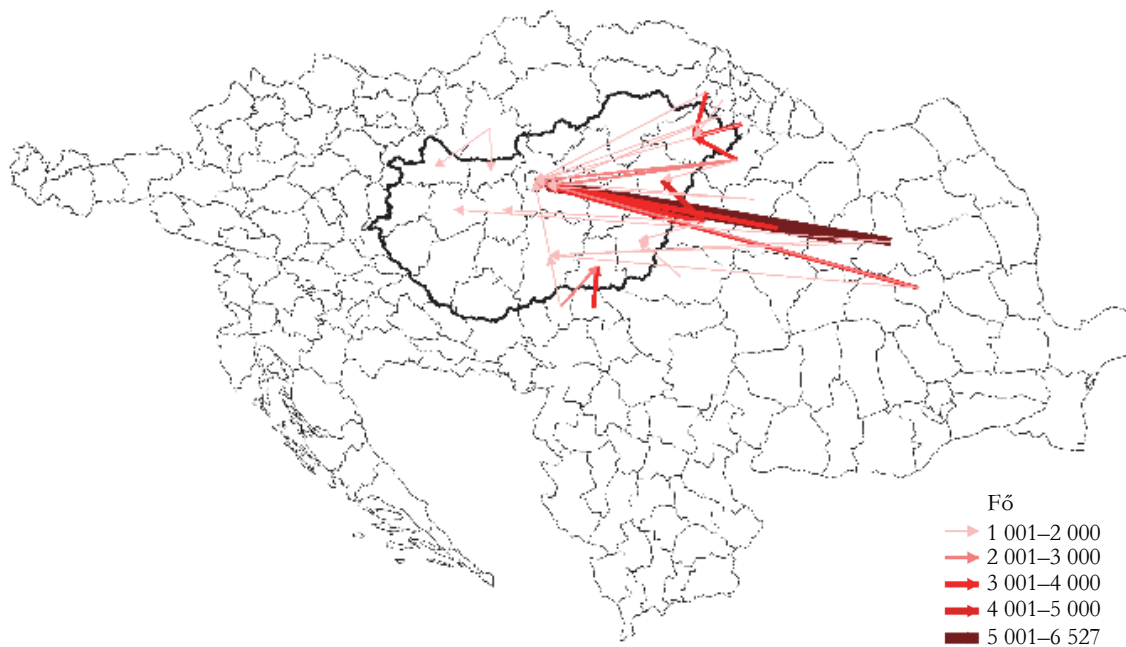

Felsőfokú

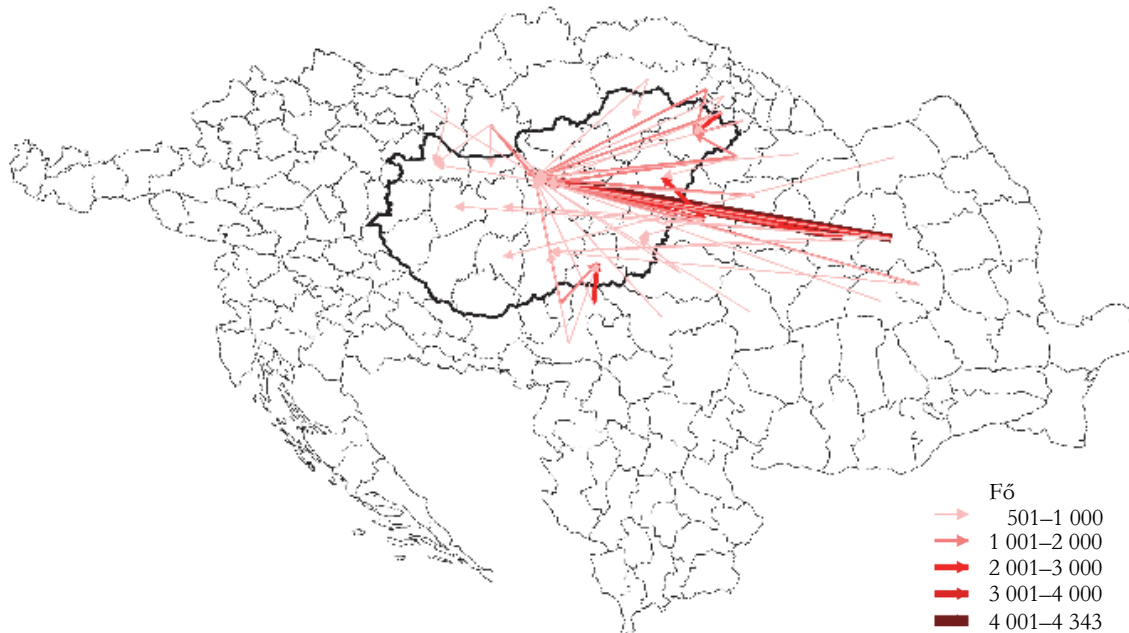

A születési és jelenlegi magyar lakóhely régiójának kapcsolata
a külföldi kötődésű népesség körében, a háztartás típusa szerint, 2017

Gyermekkel élő háztartások

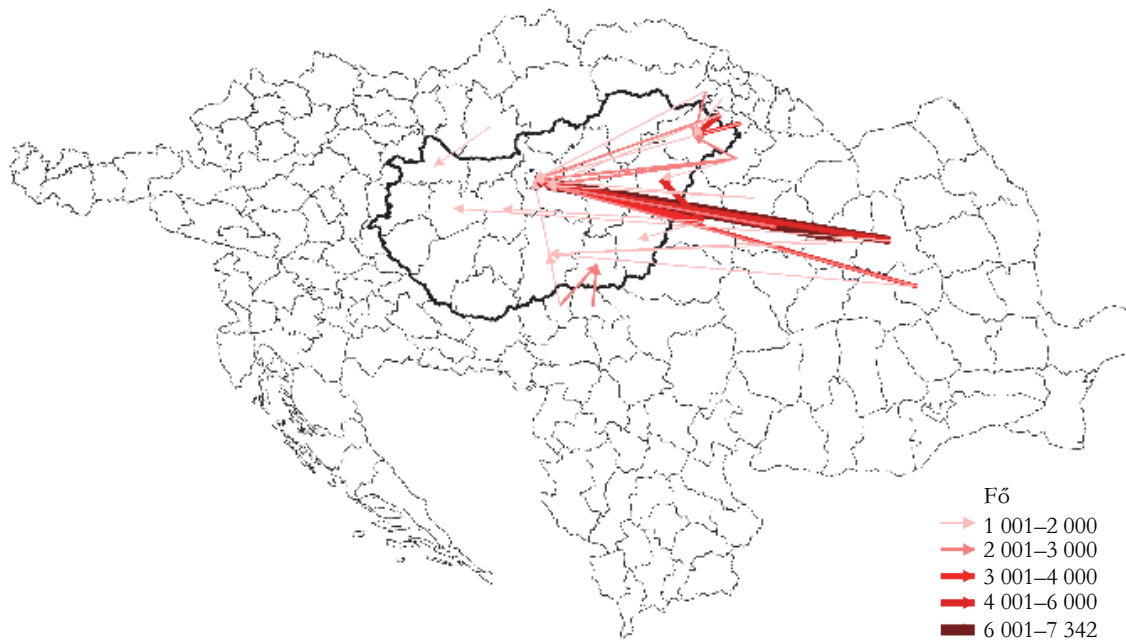

Gyermek nélküli háztartások

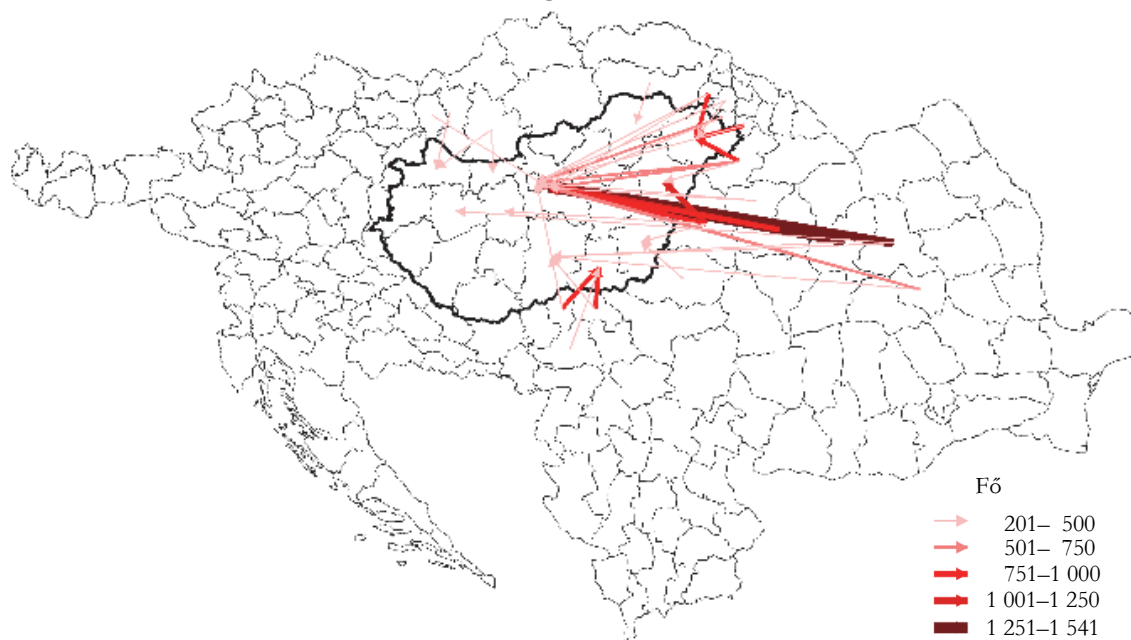

A születési és jelenlegi magyar lakóhely régiójának kapcsolata a külföldi kötődésű népesség körében, gazdasági aktivitás szerint, 2017

Foglalkoztatott

Nem foglalkoztatott

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

5.9 A Kárpát-medencéből Magyarországra vándorlások területi hálózatai

A szomszédos országokból Magyarországra érkező külföldi kötődésű népesség születési és jelenlegi lakóhelyeinek NUTS3 szintű kapcsolatait mutattam be az előző részben. A mostani pontban a települési hálózatok belső tulajdonságait elemezzük részletesen.

A hálózatelmélet a Magyarországot érintő, nemzetközi vándorlás által összekötött települések kapcsolatait miatt fontos. Azaz, a hálózat pontjai a települések. Két település között akkor van kapcsolat, ha a két Kárpát-medencei település között létrejött nemzetközi vándorlás, azaz az egyik (külföldi) településről elvándorolt valaki, aki a másik (magyar) településre költözött, függetlenül attól, hogy mennyi ember mozgott, analóg módon a 3. fejezetben ismertetettekkel.³⁸ Azaz, egy adott külföldi településről bármennyien is érkeztek egy meghatározott magyar településre az összesen csak egy migrációs kötetést jelent. A vizsgálat célja itt nem a migráció volumenének a tanulmányozása, hanem a települések közötti összekötöttség elemzése, függetlenül az adott településpár között létrejött vándorlás nagyságától. A magyar fogadó települések Kárpát-medencei kapcsolatrendszerének elemzése mutatja meg, milyen sokrétű a vándorlás, mennyire van „beágyazódva” a folyamat az adott térségben.

2011-ben a legtöbb *romániai* migrációs települési kapcsolata Budapestnek volt. A fővárosba 613 különböző romániai településről érkeztek vándorlók. A második legtöbb összeköttetése Debrecennek (314) volt, majd Érd (289), Szeged (272), Pécs (271), Miskolc (246) és Kecskemét (242) volt a sorrend. 2017-re Budapest tovább növelte kapcsolatainak számát (685), akár csak Debrecen (336), Érd (295), Szeged (281), Győr (245), miközben némileg visszaszorultak Pécs (225), Kecskemét (224) és Miskolc (221) települési kapcsolatai. Fokozódott Budapest és a nagyobb megyei jogú városok (Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza, Győr, Szeged, Kecskemét) vonzó hatása. A békéscsabai-gyulai, illetve a debreceni-nyíregyházi csomópontok fokszáma csökkenőben van, helyüket a Szeged, illetve Kecskemét környéki települések veszik át. A hálózat súlypontja nyugatabbra tolódott el a vizsgált időszak alatt.

Szerbia esetén is igaz, hogy a főváros (2011-ben 109; 2017-ben 147) települési kapcsolatai a legmagasabbak. Szeged (2001-ben 85, 2011-ben 100) összekötöttsége a második legerősebb, viszont itt több Szerbiában született állampolgár él (8177 fő), mint a fővárosban (6379 fő). Azaz, Szegedre a határ közelében lévő kevesebb szerbiai településről többen érkeznek (településenként is átlagosan nagyobb számban), míg a fővárosba sok helyről vándorolnak, de átlagosan kisebb létszámban. A területi kapcsolatokban enyhe emelkedés tapasztalható 2011 és 2017 között Pécs (71-ről 77), Baja (57-ről 62), Zalaegerszeg (17-ről 67), Hódmezővásárhely (44-ről 50), Tompa (35-ről 47) és Kiskunhalas (43-ről 49) esetében, míg Kecskeméten (56-ről 53) csökkenés detektálható.

³⁸ Az elemzésben nem az összes település közötti mozgást vettem figyelembe, a belföldi vándorlások, a Magyarországról kivándorlók, a szomszédos országok közötti áramlások nem részei a vizsgálatnak. Ilyen módon az analízis egy nagyobb hálózat részeként is felfogható.

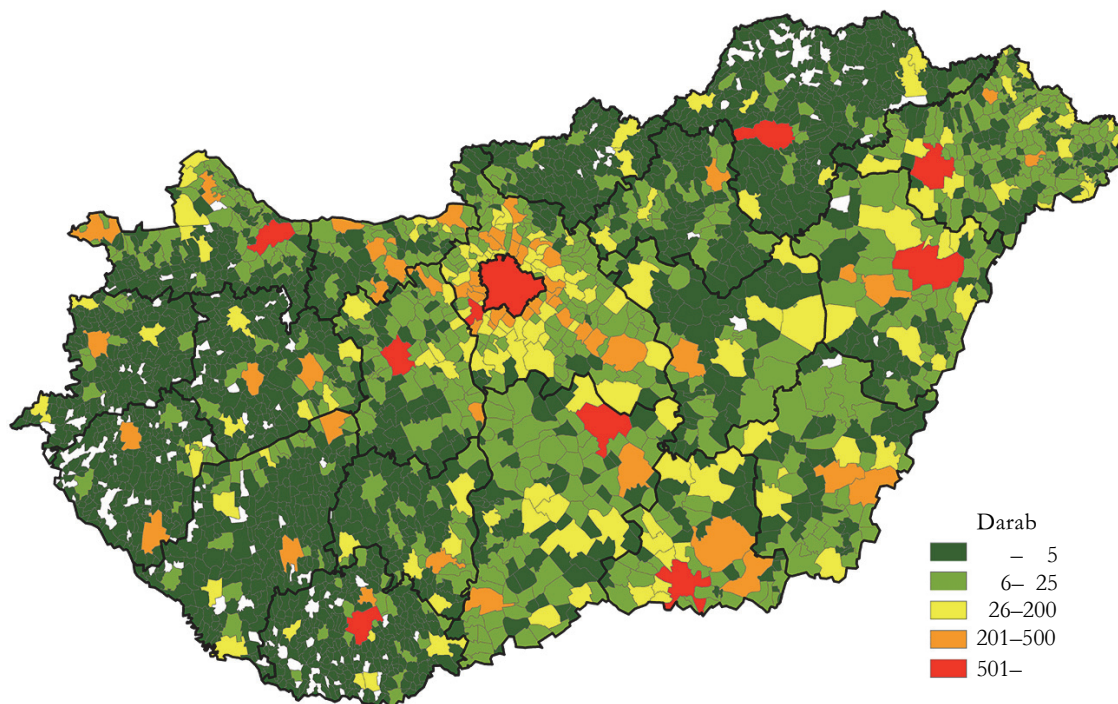
Az *Ukrajnából* történő vándorlások esetén a magyar határ menti nagyobb városok kapcsolatainak a száma növekedett jelentősen. Míg Budapest és Pest megye több településére kisebb gyarapodás a jellemző, addig a legtöbb kapcsolattal rendelkező települések közötti sorrend többnyire változatlan marad. Így Budapest (197-ről 214-re), Debrecen (115-ről 148-ra), Nyíregyháza (129-ről 171-re), Kisvárdra (81-ről 112-re) a sorrend.

A többi szomszédos ország sokkal kevesebb települési összekötöttséggel (és vándorlóval) rendelkezik Magyarországon. Itt is mindenhol a főváros erősödő dominanciája mutatkozik meg. *Szlovákia* esetén is Budapest (162-ről 214-re) kapcsolata fejlődött a legdinamikusabban. A legtöbb magyar településen a volumen mellett a kapcsolatokban is csökkenést detektálhatunk, ezek közül kiemelkedik Győr (108-ről 90-re), Miskolc (95-ről 85-re), Mosonmagyaróvár (92-ről 75-re), Esztergom (73-ről 52-re) és Komárom (85-ről 58-ra).

Az *osztrák* településeknek is Budapesttel (128-ről 174-re) van a legmarkánsabb kapcsolata. A fővároson kívül Sopron (37-ről 64-re), Győr (43-ről 58-ra), Pécs (40-ről 58-ra), Veszprém (18-ről 33-ra) dinamikája érdemel említést, Kaposváron (39-ről 31-re) és Mosonmagyaróváron (48-ről 44-re) viszont csökkentek az összeköttetések számai.

29. ábra

Magyar települések Kárpát-medencei vándorlási települési kapcsolatainak száma, 2017

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

Horvátország migrációs települési kapcsolatai Budapesttel (35-ről 56-ra), Győrrel (1-ről 17-re) és Harkánnyal (16-ről 31-re) erősödtek, míg Pécs (51-ről 44-re), Baja (12-ről 2-re) és

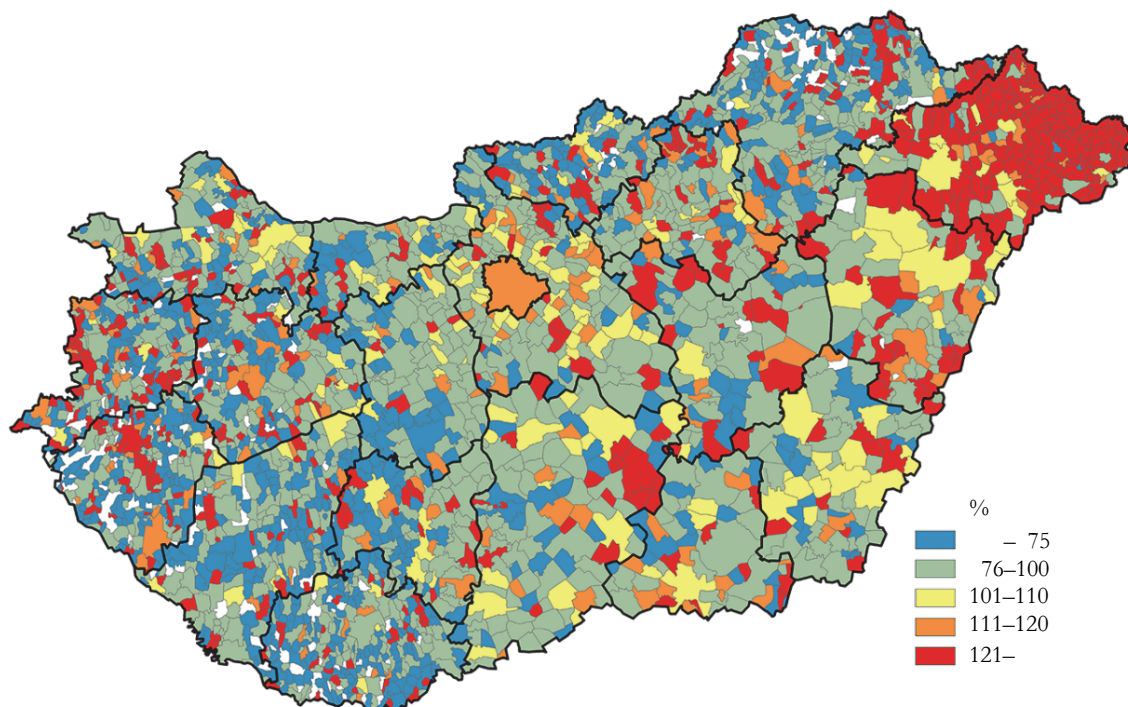
Siklós (28-ról 14-re), azaz a közelebbi települések vesztek a hálózati erejükből. A *Szlovéniában* születettek száma minimális Magyarországon; az innen származók összesen 13 különböző szlovén településről érkeztek.

Az összes szomszédos ország településeire kiterjedő magyar migrációs kapcsolatokat vizsgálva még egyértelműbb Budapest és Pest megye centrum volta (Dövényi Z.–Tóth P, 2008). Dinamikusan fejlődő migrációs települési kontaktus volt jellemző 2011-ben a Budapestről kiinduló Dunakeszi, Fót, Göd, Vác, Szentendre, Pomáz, Budakalász, Solymár, illetve Pécel, Maglód, Kerepes, Gödöllő tengelyek mentén. A vonalszerű fejlődések így a nagyobb küldő országok felé tapasztalhatók, míg a főváros nyugati oldalán inkább tömbszerűen növekvő struktúra fedezhető fel: Üllő, Vecsés, Gyál, Monor, Pilis, Cegléd, illetve Érd, Tárnok, Biatorbágy, Budaörs, Törökbálint, Budakeszi, Szigetszentmiklós vonatkozásában.

2017-re (30. ábra) a közép-magyarországi térség megőrizte centrum helyzetét. Budapesten 2011-ben 1361 különböző szomszédos országbeli településen született vándorlók éltek, ami 2017-re 1502-re növekedett (Magyarországnak összesen, nem csak a szomszédos országokat vizsgálva, vándorlás révén 1895 szomszédos országbeli településsel volt kapcsolata 2017-ben, 2011-ben 1544 volt ez a szám). Vas, Zala és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék összeköttetései erősödtek meg az osztrák és ukrajnai vándorok számának emelkedésével párhuzamosan.

30. ábra

Magyar települések Kárpát-medencei vándorlási települési kapcsolatainak változása, 2017/2011

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

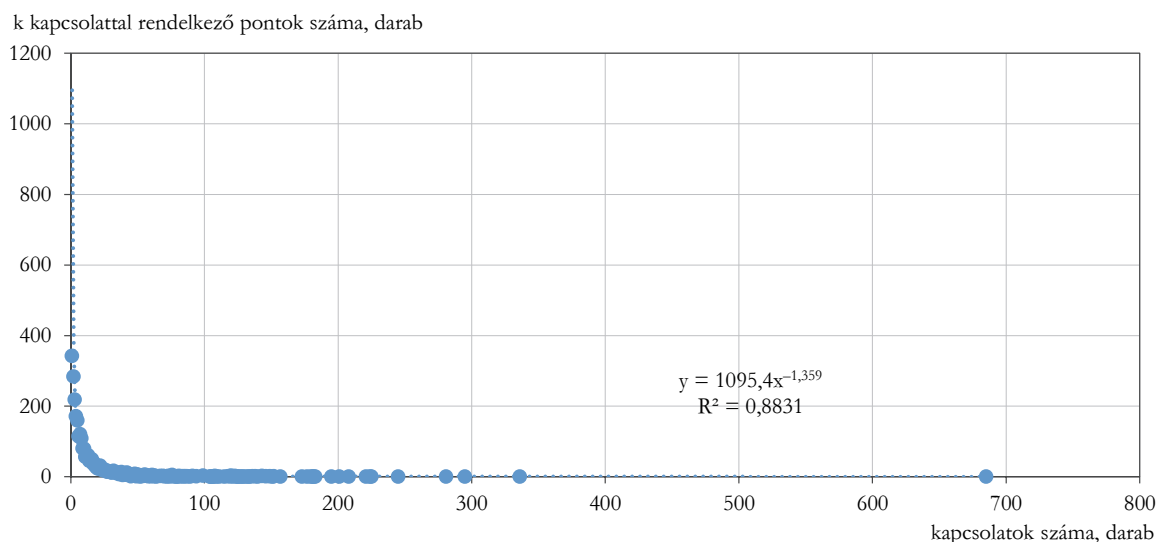
A migrációs települési hálózatok fokszámait (kapcsolatait) vizsgálva Budapest mellett jelentős Debrecen (602), Szeged (560), Pécs (534), Győr (503), Érd (481), Miskolc (462), Nyíregyháza (461), Kecskemét (445), Székesfehérvár (428), Tatabánya (353), Sopron (336), Szigetszentmiklós (328), Budaörs (325), Békéscsaba (319), Dunakeszi (306), Mosonmagyaróvár (303), Zalaegerszeg (295), Szombathely (294) – azaz a nagyvárosok és a Budapesthez közelebb eső nagyobb települések – migrációs összeköttetése.

A települési kapcsolatok és dinamikájuk magukban hordozzák a jövőbeli vándorlások volumenében bekövetkező regionális változásokat. A fokszám csökkenések esetében (ha kevesebb lesz egy magyar település összeköttetéseinek a száma más külföldi településekkel a vándorlások révén) nagy valószínűséggel arról van szó, hogy az adott kibocsátó területek kimerültek, esetleg a fogadó területek telítődtek, a régebbi migrációs hullámok visszaszorultak, vagy más területek vonzóbbak lettek az újonnan érkezők számára. A fokszámok növekedése esetén növekszik a kapcsolatok száma, mely további emelkedést vetíthet előre a vándorlók számában a potenciálisan elérhető népesség gyarapodása miatt, ahogy azt a 3. fejezetben általánosan is tárgyaltuk.

A magyar településhez tartozó fokszámok meghatározása után (a nemzetközi vándorlás által mennyi különböző környező országbeli településsel volt migrációs kapcsolatuk a magyar településeknek, függetlenül a volumentől) vizsgálhatóvá vált, hogy adott fokszámmal (települési kapcsolattal) mennyi magyar település rendelkezik. Kérdés, hogy milyen topológiát találunk. Az eredményeket Románia esetén a 2017-es állapot szerint ábrázolva:

31. ábra

A román-magyar vándorlásban érintett magyar települések fokszám eloszlása, 2017

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

A legtöbb magyar településnek – vándorlás révén – a romániai településekkel kevés kapcsolata van (sok a kis fokszámú pontok száma), míg kevés település rendelkezik sok kapcsolattal. A kapcsolatok számával hatványfüggvény szerint ($R^2 \approx 0,88$) csökken az adott kapcsolattal rendelkező magyar települések mennyisége. Megállapítható, hogy a Románia felől Magyarországra tartó vándorlás magyar települési kapcsolatai hozzávetőlegesen skálafüggetlen topológiát mutatnak. Ez nemcsak Románia esetén teljesül, hanem az összes szomszédos országra külön-külön és együttvéve is (Kincses Á., 2012). Az illeszkedés pontosságát mérő R^2 értékeket a következő táblázat tartalmazza.

14. táblázat

Migrációs települési fokszám eloszlások illeszkedése a skálafüggetlen topológiához forrásországok szerint (R^2)

Forrásország	2011	2017
Románia	0,87	0,88
Szerbia	0,94	0,91
Ukrajna	0,89	0,92
Szlovákia	0,91	0,86
Ausztria	0,86	0,83
Horvátország	0,87	0,85
Szlovénia	0,99	0,89
Összesen	0,85	0,85

Forrás: Saját kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

A legtöbb magyar településnek migráció révén külhoni területekkel kevés kapcsolata van, míg kevés település rendelkezik sok kapcsolattal. Központok alakultak ki a vándorlási hálózatban, melyre a migrációs stratégia kialakításánál, a migráció folyamatának irányítása során külön figyelmet kell fordítani. Nincs átlagos befogadó, kibocsátó ország, régió vagy település.

A migráció területi hálózatainak fokszámok szerinti eloszlása (a 3. részben ismertetettek alapján) az országok között, illetve a Kárpát-medencében a települések között ugyanolyan. A globális migrációs területi hálózatok mintázata fedezhető fel a regionális kapcsolatokban is. Fraktálszerű, ön hasonlóság jellemzi a migrációs területi hálózatokat. Az országok közötti topológia megegyezik a regionálissal. Hasonló jellegzetességek találhatók a világ országainak és a Kárpát-medence településeinek migrációs összekötöttségében is. Így ez a tulajdonság a migrációs területi hálózatok univerzális jellemzője.

A skálafüggetlen topológia a valódi hálózatok terjeszkedő természetének egyenes következménye (Barabási A. L., 2008). A migrációs területi hálózatokban talált skálafüggetlen topológia oka, hogy a több kapcsolattal rendelkező települések sokkal vonzóbban lesznek a vándorlók számára, mint a kevesebb fokszámúak.

A migrációs hálózatok elmélete szerint (Sandu D., 2000; Kis T., 2007) a beilleszkedés az új környezetbe ott valósul meg sikeresen, ahol azt korábbi családi, baráti kapcsolatok, vagy előzetes turisztikai élmények segítik. A kivándorlás „kitaposott útja” a már elvándoroltakkal való kapcsolattartás, ami jelentős hatással van a későbbi migrációs döntésekre is (Várad M., 2013). Ezt támasztja alá, hogy egyrészt az újonnan érkezők sokszor a rokonaik, ismerőseik közelében telepednek le. Tehát a több kapcsolattal rendelkező térségekben, területeken jóval gyakoribb a vándorlás. Magasabb valószínűséggel választ a vándorló népszerűbb, sok kapcsolattal rendelkező települést, melyről így több információ áll rendelkezésére, mint olyat, melyről keveset tud. Így a migrációs hálózatok megjelenése befolyásolja leginkább – a jövedelemkülönbségek és a vándorlási távolságok mellett – a vándorlások irányát és volumenét nemcsak globálisan, de regionálisan is.

6. A magyar-magyar nemzetközi vándorlások a Kárpát-medencében

6.1 A magyar-magyar nemzetközi vándorlás hatása a Kárpát-medence magyar népességére

A harmadik demográfiai katasztrófa fordulópontot jelentett a Kárpát-medencei magyarság népességfejlődésében (Kocsis K, 2002, 2003, 2015; Kocsis K. et al., 2015). Az I. világháborút követően a hazai népesedési folyamatokba történő mesterséges beavatkozás miatt az addigi szerves népességfejlődés, mely az országot átsegítette az első két katasztrófán (Tóth Pál P., 2018) megtorpant.

Ennek oka, hogy a Kárpát-medencei magyar népességfejlődést egymásba kapcsolódó, egymást segítő folyamatok határozták meg: a magyarság természetes szaporodása, a migrációs egyenleg, továbbá a demográfiai és etnikai reprodukció különbségei (Kiss T. et al., 2012). A történelmi Magyarország keretei között ennek a három folyamatnak az eredménye biztosította a magyar népesség természetes szaporodását meghaladó gyarapodást, melynek segítségével 1918-ig Magyarország a demográfiai katasztrófák okozta népességveszteségeiken többé-kevésbé úrrá tudott lenni. Ez egyben azt is jelenti, hogy a harmadik demográfiai katasztrófát követően az új határok közé kényszerült magyarok esetében már nem, vagy csak alig működik a magyar népességfejlődést 1918-ig meghatározó törvényszerűség.

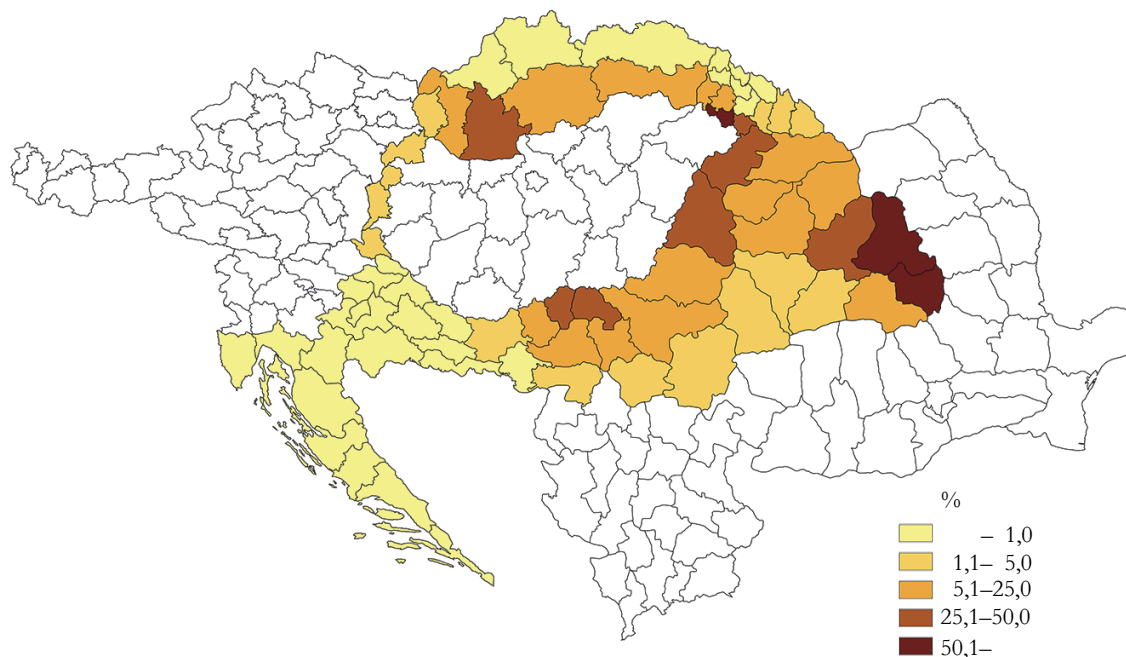
Az ország kétharmad részének elcsatolásával megszűnt az addig működő (belföldi) mozgás, amely során a nem magyar vagy kevert nemzetiségűek a többségében magyarok által lakott központi területekre vándorolva, az ott élőkhez asszimilálódva a magyarok számát növelték. Ahogyan Elekes Dezső írja 1938-ban, „*a központi terület természetes vonzóerejével magyarítható centripetális belső vándormozgalom folytán a trianoni terület tényleges népszaporodása jóval erősebb ütemű, mint a szélső országrészeké. 1869–1910 között a mai terület népessége 51,9%-kal, az elcsatolt terület azonban csak 27,5%-kal, az egész Magyar Birodalomé 35,4%-kal gyarapodott.*” (Elekes D., 1938: 362). 1918 után a belső vándormozgalom a lakosság területi átrendeződését döntően már csak az új határterületekről a centrum felé történő mozgásokkal szolgálta (Tóth Pál P., 2010, 2018). Innentől értelmezhetők a magyar-magyar nemzetközi vándorlások.

Az I. világháború előtt 1910-ben volt az utolsó népszámlálás Magyarországon. A történelmi Magyarország területén élő lakosság számára és nemzetiség szerinti struktúrájára vonatkozó adatsorok továbbvezetése a trianoni békediktátum után már csak az utódállamok különböző időpontokban, eltérő elvek alapján végrehajtott népszámlálásai alapján ismerhető meg. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a nemzetiségi hovatartozás korrekt mérése önmagában is nehéz feladat, és nem is feltétlenül esik egybe a szomszédos országok érdekeivel. Az összeírás eredményeit ezek az országok gyakran megpróbálták a számukra kedvező irányba befolyásolni (Hoóz I, 1996).

2011-ben a Kárpát-medencében (történelmi Magyar Királyság területén, a volt Horvát Királyság nélkül) 26 millió ember élt, közülük 12 millióan – az itt élők 46%-a – vallották magukat magyarnak. Ez szinte pontosan megegyezik az 1880-as arányokkal (Hablicsek L. et al., 2004), amikor 13,7 millió főből 6,3 millió volt magyar.

32. ábra

A magyar nemzetiségű népesség aránya a külhoni területeken, 2011

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

A Kárpát-medence XX. századi etnodemográfiai arculatát leginkább a határváltozások, valamint a megváltozott hatalmi viszonyok (többség-kisebbség) indukálta migráció és az asszimilációs folyamatok formálták (Kocsis K.–Tátrai P., 2015). A rendszerváltásokkal ezek az események nem zárultak le (délszláv háború, Ukrajna, Szlovákia önállósodása), sőt az ezredforduló utáni időszakban is meghatározók maradtak.

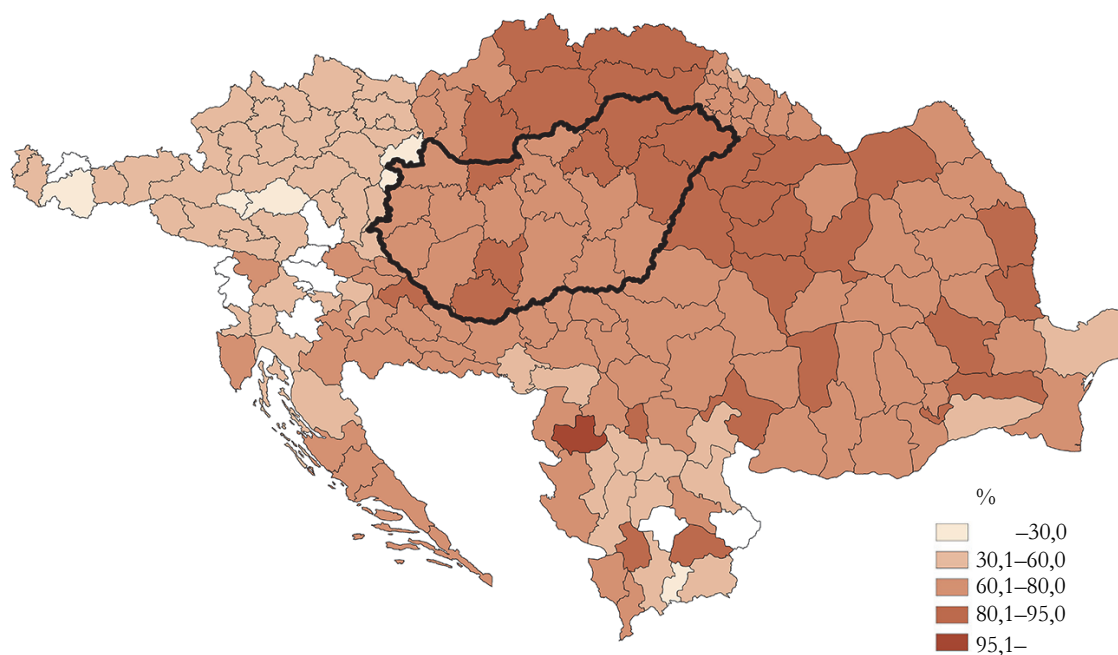
A nemzetközi migráció magyar jellegzetessége, hogy a Magyarországra bevándorló népesség egy része a szomszédos országokból érkezik (Gödri I.–Tóth Pál P., 2005), részben magyar nemzetiségű és anyanyelvű, esetleg többes identitású, mivel részben fennmaradtak (illetve 1990 után felerősödtek) a Trianon előtti Magyarország belső etnikai, kulturális és migrációs kapcsolatai (Kincses Á., 2015).

A Magyarországon élő, szomszédos országban született népesség körében a nem magyar anyanyelvűek aránya Ukrajna Kárpátokon túli területeiről, Észak-Szlovákiából, Szerbia Vajdaságon kívüli részeiről, valamint Ausztriából, Horvátországból és Szlovéniából érkezőknél magasabb, ahol a magyarok kisebb arányban vannak jelen. Az Ukrajna esetén tapasztalható kiugró

arány (54%) összefüggésbe hozható a 2014 óta elhúzódó orosz-ukrán konfliktussal, a gazdasági, társadalmi krízissel és bizonytalansággal (Karácsonyi D. et al., 2014; Karácsonyi D.–Kincses Á., 2020).

33. ábra

A Magyarországon élő, szomszédos országokhoz köthető népesség születési régiók és a magyar anyanyelvűek aránya szerint, 2011

Forrás: Saját szerkesztés és kalkuláció BM- és KSH-adatok alapján.

2011-ben 201 ezer (a külhoni magyarság 8%-a), 2017-ben pedig 313 ezer (a külhoni magyarság 13%-a) magát olyan magyarnak valló személy élt Magyarországon, aki a történelmi Magyar Királyság Magyarországon kívüli országaiban született. A magyar-magyar nemzetközi vándorlásoknak tehát jelentős hatásuk van az etnikai térszerkezetre. A 2011 óta eltelt időszakban a Magyarországra történő vándorlások miatt a Kárpátaljai magyarok fogyása vált a leggyorsabbá.

Ha a békeszerződések előtti ország területén értelmeznénk a Magyarországot érintő teljes nemzetközi vándorlási vertikumot, akkor megállapíthatnánk, hogy a mozgások mintegy felét belföldi vándorlásként detektálnánk. Az I. és a II. világháborút lezáró békeszerződések következményei, a határokon túl nyúló nyelvi, kulturális kapcsolatok ma is meghatározóak a Kárpát-medence vándorlási folyamataiban (Tóth Pál P., 2005).

Az adatok alátámasztják, hogy részben az I. világháború előtti időkre jellemző trend folytatódik a vándorlások karakterisztikájában a központi területeken (Magyarország), amikor a peremterületekről az ország belső része felé történő mozgások voltak jellemzők.³⁹ Ezek a mozgások sok esetben nem egyszeri események, felerősödik a cirkuláris migráció jelensége (Illés S.–Kincses Á., 2009). A mai határokon átnyúló vándorlások azonban egyre kevésbé jelentenek végleges letelepedési szándékot, sokkal inkább az életpálya egy-egy állomásaként (Hatton T.–Williamson J., 2005) foghatók fel. Azaz, időbeli késéssel az esetek egy részében ellenirányú mozgás (a szülőföldre történő visszavándorlás) valószínűsíthető, ahogy az az előző fejezetben Románia példáján ismertetésre került.

Bár a szomszédos országokból érkezők aránya csökkent a külföldi kötődésű népességen belül a vizsgált időszak alatt, illetve a csökkenő tendencia 2006 óta tart, ugyanakkor a körükben magukat magyarnak vallók rátája jelentősen növekedett: a 2011 előtti időkre jellemző 70-80%-os arány 2017-re 90% fölé emelkedett.

A jelenség magyarázata, hogy a Kárpát-medence más országaiban születettek egy része, akik már 2011-ben is Magyarországon éltek, akkor még a nem magyar nemzetiséghez tartozónak vallották magukat, viszont 2017-re már magyarként határozták meg önmagukat. Ez a folyamat vélhetően részben identitásváltást tükröz. A klasszikus identitásváltás során adott nemzetiséghez tartozó személy, amikor döntéshelyzetbe kerül (pl. népszámlálás alkalmával) már nem nemzetiségiként határozza meg magát, hanem a többségi nemzet tagjaként (Kántor Z., 2013).

Az asszimiláció jóval sokrétűbb fogalom az identitásváltásnál, adott esetben etnokulturális hasonulást is takar (Tátrai P., 2017). Andorka Rudolf megfogalmazása szerint: „*Az asszimiláció vagy beolvadás etnikai szempontból az a jelenség, amikor egy etnikum (népcsoport, nemzet, nemzetiség) vagy annak tagja nem képes saját értékeinek megtartására, és a többségi vagy más etnikum részévé válik. A beolvadás lehet egyedi vagy csoportos, továbbá önkéntes vagy erőszakos.*” (Andorka R., 2006: 196. o.). Véleményem szerint a teljes identitásváltás végeredménye lehet az asszimiláció.

Az etnikai szerkezet változása mögött tehát részben a nem magyar nemzetiségűek identitásváltása állhat. Azt is látni kell, hogy az előbbieken leírtak szerint az asszimilációt közvetlenül nagyon nehezen lehet tudományos igényességgel mérhetővé tenni.

Az viszont ismert, hogy a vegyes házasságok aránya kiemelt fontosságú az asszimiláció szempontjából. A vonatkozó adatok azt bizonyítják, hogy a vegyes házasságokban a gyerekek etnikai szocializációja kiegyenlítettlen, többségük az államalkotó nemzet irányába mozdul el (Őri P.–Pakot L., 2019; Gyurgyík L., 2004). Hiszen az egyén magatartását döntően befolyásolják – normatív szabályozás, összehasonlítás vagy társadalmi folyamatok útján – konkrét környezetének sajátosságai (Moksony F., 1985). Ez különösen igaz azokban a térségekben, ahol a

³⁹ A szomszédos országok esetén a történelmi Magyarország határain kívüli régióinak etnikai vándorlási mintázatát ugyanakkor nem ismerjük.

többségi nemzet dominanciája a meghatározó, illetve ahol már az etnikai összetétel következtében is kisebb az esélye az azonos kisebbséghez tartozók közötti házasságok létrejöttének (Tátrai P, 2017). Magyarországon 2011-ben a vegyes (magyar és a szomszédos népek nemzetiségei közötti) házasságok száma 65 012 volt, mely 2017-re 54 853-ra csökkent, miközben a házasságkötések éves száma egész Magyarországra vonatkozóan 41%-kal emelkedett ugyanezen időszak alatt.

Azaz, a Kárpát-medencében az asszimilációs folyamatok különböző mértékben csökkentik, csökkenthetik a Magyarországon kívül élő magyar nemzetiségűek számát (Kiss T., 2014), ugyanakkor az identitásváltásokkal Magyarországon ezzel ellentétes folyamatok kezdődhetnek el 2011 és 2017 között. Arról nincsenek információk, hogy a leírtak milyen mértékben a természetes folyamatok következményei, illetve mekkora ösztönző hatása van a 2011-től elérhető egyszerűsített honosítási eljárás során⁴⁰ (KSH, 2017) megszerzhető magyar állampolgárságnak (Kovály K. et al., 2017) és az ezekkel járó jogoknak (útlevel, Magyarországon tartózkodás joga, uniós polgársággal együtt járó kedvezmények).

A jelenség mögött (némileg leegyszerűsítve) részben az 1918 előtti idők demográfiai folyamatainak újjáéledését ismerhetjük fel, melyet a magyarság termékenysége által determinált, s halandóságával módosított folyamatos népességfejlődése mellett más népek magyarokhoz integrálódó (Melegh A. et al., 2010), identitást váltó, majd részben asszimilálódó tagjai határoztak meg.

Magyarország sajátos történelmi helyzetéből adódóan – a határok megváltoztatásával – a Trianon előtti időkig belföldiként detektált, ma már nemzetközi magyar-magyar vándorlások (Kocsis K. et al., 2015; Tóth Pál P., 2018) rövid távon ugyan nem változtatják meg a magyarság Kárpát-medencei összlétszámát, „csak” az etnikai arányokat, hosszabb távon azonban, a közvetett hatások miatt, paradox módon már nemhogy nem növelik a magyar népességet, mint Trianon előtt (a vándorlók etnikai szerkezetének eltolódása miatt), de annak csökkentésében játszanak szerepet.

Miért csökken a magyar nemzetiségűek Magyarországra vándorlásával közvetett módon a Kárpát-medencei magyarság lélekszáma? Az alábbi fő okokkal magyarázhatjuk a jelenséget:

1. A Magyarországra vándorlás (és a természetes népmozgalmi események) következtében a külhoni magyarság népességváltozása területileg differenciáltan megy végbe: a kisebbségi magyar közösségek esetében általánosan megállapítható, hogy minél magasabb a

⁴⁰ Egyszerűsített honosítási kérelmet nyújthat be a kérelmező, ha saját maga (visszahonosítás) vagy felmenője magyar állampolgár volt, vagy valószínűsíti magyarországi származását; vagy magyar állampolgárral legalább tíz éve érvényes házasságban él, vagy magyar állampolgárral öt éve él házasságban és közös gyermekük született; és magyar nyelvtudását igazolja (ezt a kérelmet átvevő szerv ellenőrzi); a magyar jog szerint büntetlen előéletű és büntetőeljárás nincs ellene folyamatban, valamint honosítása nem sérti Magyarország közbiztonságát és nemzetbiztonságát. A magyar állampolgárság megszerzésének nem feltétele a külföldi állampolgárságról való lemondás, azonban egyes országokban a más állam állampolgárságának megszerzése eredményezheti az eredeti állampolgárság elvesztését. Részletesebben:

<http://www.kormanyhivatal.hu/hu/budapest/jarasok/egyszerusített-honosítási-eljaras>

magyarok helyi aránya, átlagosan annál kisebb mértékű a magyar népesség csökkenése (Kocsis K., Tátrai P., 2015; Tóth Pál P., 2018). Ugyanis a magyarok számával arányosan csökkennek az iskoláztatási, munkaerőpiaci, kulturális, társadalmi lehetőségek, illetve az etnikai kapcsolatok szűkülhetnek, a vegyes házasságok aránya növekedhet (2011-ben Romániában a magyar nemzetiségűek körében a magyar-magyar házasságok aránya 87,1% volt, míg a magyar-román vegyes házasságoké 11,9%. A magyar családfővel rendelkező vegyes családokban 2002-ben 31,8%, 2011-ben 30,4% volt a gyermekek nemzetisége magyar, a román családfő esetén pedig 2002-ben 23,3%, míg 2011-ben 27,1% volt a fenti arány (Veres V., 2015.)). Tehát az asszimiláció, az identitásváltás, a szórványosodás esélye emelkedik a magyar nemzetiségűek lokális arányainak csökkenésével, így az elvándorlásokkal is, amennyiben a többi etnikai csoport számossága nem csökken a magyarénál nagyobb mértékben.

2. Az előző pontban ismertetett folyamatok következménye egy újabb, Magyarország felé irányuló migrációs hullám is lehet, mely tovább gyengítheti a magyarság lokális pozícióit. Tehát a magyar-magyar vándorlások közvetett módon csökkenthetik a forrástérségek magyar népességét.
3. Mivel a külhoni területekről sokszor fiatalok vándorolnak el (Gyurgyík L., et al., 2010), ezért lokálisan, az elvándorlási térségekben a korszerkezet változása kevesebb születéshez vezet. A születések száma ugyanakkor Magyarországon nem feltétlenül annyival magasabb, mint amennyivel alacsonyabb a forrásterületeken. A nemzetközi eredmények azt mutatják, hogy a nemzetközi vándorok termékenysége többnyire csökken, azaz kevesebb gyerek születik, mint vándorlás nélkül „otthon” születne (Tønnessen, M., 2020) az új lakóhely létesítésének bizonytalansága miatt.
4. Általánosságban a vándorlók a fogadó társadalom normáit veszik át a családdal kapcsolatos elképzelések és értékek esetén, így a reprodukív viselkedésükben is. A termékenység vonatkozásában is asszimilálódnak az autochton népességhez, a teljes termékenységi arányszámok konvergenciája valósul meg (Desiderio R., 2020). A termékenység intenzív sajátosságú. Tehát, ha magasabb is a Magyarországra vándorlók termékenységi rátája, az a nemzetközi tapasztalat szerint folyamatosan romlik az adott ország átlaga közelébe. Ez a megállapítás fokozottan igaz az első generációt követően. Azaz, tovaggyűrűző hatásról van szó. A szomszédos országok termékenysége általában magasabb a magyar értékeknél, 2017⁴¹-ben Romániában 1,7, Szlovákiában 1,5, Szlovénia 1,6, Szerbiában 1,5, Horvátországban 1,4, Ausztriában 1,5, Kárpátalján 1,8-1,9 (Karácsonyi D. et al., 2014), míg Magyarország esetén 1,5 volt a teljes termékenységi arányszám. Így a mintázatok átvételével, a Magyarországra vándorlással csökkenhet a Kárpát-medencében születendő magyar gyerekek száma. Ezért is fontos a magyarországi termékenység növelése. Tehát a

⁴¹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Fertility_statistics

magyar termékenység változásának nemcsak magyarországi, de Kárpát-medencei hatásai is vannak. A magyar-magyar nemzetközi vándorlásokkal közvetett módon kevesebb magyar gyerek születik, mint vándorlások nélkül született volna. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az asszimilációs folyamatok, a vegyes házasságok miatt a magyar nemzetségre számolt termékenységek elmaradnak a szomszédos országok megfelelő értékei mögött (Habicsek L. et al., 2004, Gyurgyík L. et al., (2010)).

A magyar nemzetiségű népesség Magyarországra vándorlásainak közvetlen és közvetett hatásai is vannak a Kárpát-medencei magyarság létszámára, korszerinti összetételére, és ezek következményeként etnikai térstruktúrájára. A magyarországi és a szomszédos országokban élő magyar nyelvközösséghez tartozók létszámának, korstruktúrájának alakulása (Tóth Pál P., 2018; Dövényi Z.–Tóth Pál P., 2008) csak látszólag független egymástól. A magyar nyelvközösség körében lejátszódó társadalmi folyamatokat – az 1918-ban bekövetkezett széttagoltság és a közel 100 éves „szétfejlődés” ellenére – csak akkor ismerhetjük meg, ha azokat együtt, egységes folyamatként vizsgáljuk. Ha a magyar népességfejlődésen csak a magyarországi folyamatokat értjük, akkor a népességfogyás és az elöregedés ütemének lassítását is nehéz lesz elérni.

6.2 A Kárpát-medence országainak népesedési térszerkezete

A következőkben azt a térszerkezetet fogom bemutatni, mely Magyarország és a vele szomszédos országok népességeloszlását jellemzi, ahol a vándorlások ténylegesen végbemennek. A forrástérségekben a Magyarországra vándorlásokat és a szomszédos országok belföldi vándorlásait ennek a térszerkezetnek a függvényében vizsgálom.

A trianoni békediktátum számos egyéb következménye mellett döntő hatással volt Magyarországra és a szomszédos országok területeinek népességeloszlására is. Az alfejezetben első felében azt vizsgálom, hogy a népesség térbeli megoszlásának egyenlőtlenségei és rendezettségei milyen jellemző alakzatokat, konfigurációkat határoznak meg. Elfogadva Nemes Nagy József definícióját, a térszerkezet *„a működő rendszerek konfigurációja”* (Nemes Nagy J., 1998), más szavakkal, *„a térszerkezet valójában állapot, de egyben az a mód is, ahogyan a működő természeti és társadalmi folyamatok megszervezik, elfoglalják, kitöltik a teret”* (Mészáros R., 2000; Szabó P., 2008). A vizsgálat során a határok szerepétől eltekintek és a Kárpát-medence országait megyei szinten, mintegy „szigetként” vizsgálom, azaz csak a belső tényezőket veszem figyelembe, más országoknak e rendszerre vonatkozó hatásaitól eltekintek. Az eddig tárgyalt módszerekhez hasonlóan Ukrajna helyett itt is Kárpátalja került csak a vizsgálatokba.

Gravitációs módszer továbbfejlesztett alkalmazásával (Kincses Á.–Tóth G., 2020b) vizsgálom a térszerkezet jellemző alakzatait, konfigurációit mind a mai Magyarország, mind a Trianon után elcsatolt országrészek területére vonatkozóan. A térbeli egymásra hatások klasszikus regionális elemzési eszközei a gravitációs analógián alapuló modellek (Stewart J., 1948; Zipf

J., 1949; Hammer C.–Ikle F., 1957). A geográfiai gravitációs modellek alkalmazását az a tapasztalatokkal összecsengő tétel erősíti, mely szerint a térben (akárcsak az időben) közelebbi dolgok jobban hatnak egymásra, mint a távolabbiak (Tobler W., 1970). A gravitációs elmélet egy kapcsolati elmélet, amely két vagy több pont között a területi kölcsönhatást a fizikai gravitációs törvényben megismert összefüggésekhez hasonlóan vizsgálja. Érdemes szem előtt tartani, hogy a gravitációs modellt nem a gravitációs törvény alapozza meg, hanem „a térbeli jelenségek oldaláról megfogalmazva az a cáfolhatatlan statisztikai jellegű tapasztalatra vonatkozó alapállítás, miszerint a térbeli jelenségek kölcsönösen hatással vannak egymásra, az egymáshoz közelebbi jelenségek nagyobb, a távolabbi jelenségek kisebb hatással” (Dusek T., 2003: 45. o.). A klasszikus gravitációs potenciálmmodellek a térbeli egymásra hatás következményeként az adott térpontokban levő potenciál nagyságát mutatják be. A fizikai gravitációs törvény vonatkozásában viszont nem kerülhető meg az erők irányának figyelembevétele sem. Az általam itt ismertetett megközelítéssel egy-egy területegységhez vonzási irányokat is rendelnek azok nagyságai mellé.

Vektorok alkalmazásával kimutatom, a szomszédos országok és Magyarország megyéit a valós földrajzi helyzetükhöz képest a demográfiai, népességi térben milyen irányba vonzza a többi terület. Ezzel bemutatatható, hogy melyek a legfontosabb vonzerőt képviselő centrumok, illetve a törésvonalak, valamint térképen megjeleníthető, hogy milyen különbségek vannak az egyes térségek gravitációs irányultságában a legfrissebb adatokat vizsgálva.

A hagyományos gravitációs modellben Stewart J. (1948) az i és j települések (térségek) közötti „népességi erőt” (D_{ij}) igyekszik kimutatni, ahol W_i és W_j a települések (térségek) népességszáma, d_{ij} az i és j közötti távolság, g a tapasztalati állandó:

$$D_{ij} = g \cdot \left(\frac{W_i \cdot W_j}{d_{ij}^2} \right)$$

Jelen vizsgálatban a W_i és W_j tömegtényezőzt a megyei népesség száma jelenti, d_{ij} az i és j megyeközpont közötti légvonalbeli távolság. A képletet általánosítva a következő összefüggésekhez jutunk:

$$D_{ij} = \left| \bar{D}_{ij} \right| = \frac{W_i \cdot W_j}{d_{ij}^c}$$

$$\bar{D}_{ij} = - \frac{W_i \cdot W_j}{d_{ij}^{c+1}} \cdot \bar{d}_{ij}$$

ahol c konstans, mely a területközi kapcsolatok intenzitásának változása a távolság függvényében. A kitevő növekedésével a területközi kapcsolatok intenzitása távolságérzékenyebb lesz, ezzel párhuzamosan a tömegek jelentősége fokozatosan csökken (Dusek T., 2003). A fenti képlet előbb bemutatott bővítésével nemcsak a két térség közötti erő nagyságát, hanem annak irányát is megkaphatjuk.

A számítások során érdemes a vektorokat x és y komponensekre bontani, és ezeket külön-külön összegezni. E hatás nagyságának (az erők függőleges és vízszintes összetevőinek) kiszámításához a következő képletek szükségesek:

$$D_{ij}^X = -\frac{W_i \cdot W_j}{d_{ij}^{c+1}} \cdot (x_i - x_j)$$

$$D_{ij}^Y = -\frac{W_i \cdot W_j}{d_{ij}^{c+1}} \cdot (y_i - y_j)$$

ahol x_i , x_j , y_i , y_j az i és j térségek koordinátáit jelölik. Amennyiben a számítást valamennyi vizsgálatba bevont területegységre elvégezzük, megkapjuk, hogy azok pontosan milyen irányban, mekkora erővel hatnak az adott területegységre a szuperpozíció elvének feltételezésével (a mennyiségek független összegezhetőségével):

$$D_i^X = -\sum_{j=1}^n \frac{W_i \cdot W_j}{d_{ij}^{c+1}} \cdot (x_i - x_j)$$

$$D_i^Y = -\sum_{j=1}^n \frac{W_i \cdot W_j}{d_{ij}^{c+1}} \cdot (y_i - y_j)$$

Ennek ismeretében minden területi egységre meghatározható a többi által ható erő nagysága és iránya. A térségekhez hozzárendelt vektor iránya a többi területegység vonzási irányát határozza meg, míg a vektor hossza az erőhatás nagyságával lesz arányos. A térképezhetőség, szemléletesség érdekében a kapott erőket velük arányos virtuális elmozdulásokká transzformálom a következő módon:

$$x_i^{\text{mod}} = x_i + \left(D_i^X \cdot \frac{x_{\text{max}}}{x_{\text{min}}} \cdot k \cdot \frac{1}{\frac{D_{i \text{max}}^X}{D_{i \text{min}}^X}} \right)$$

$$y_i^{\text{mod}} = y_i + \left(D_i^Y \cdot \frac{y_{\text{max}}}{y_{\text{min}}} \cdot k \cdot \frac{1}{\frac{D_{i \text{max}}^Y}{D_{i \text{min}}^Y}} \right)$$

ahol ${}^{\text{mod}}X_i$ és ${}^{\text{mod}}Y_i$ a gravitációs erő által módosított új pontok koordinátái, x és y az eredeti pontthalmaz koordinátái, x_{max} , y_{max} , x_{min} és y_{min} az utóbbiak szélsőértékei, D_i az x vagy az y tengely menti erő, k pedig konstans, jelen esetben 0,5. Az így kialakított modell eredményeit a potenciálmodellek esetében a magyarországi forgalmi adatokkal való összevetés igazolta (Kincses Á.–Tóth G., 2011).

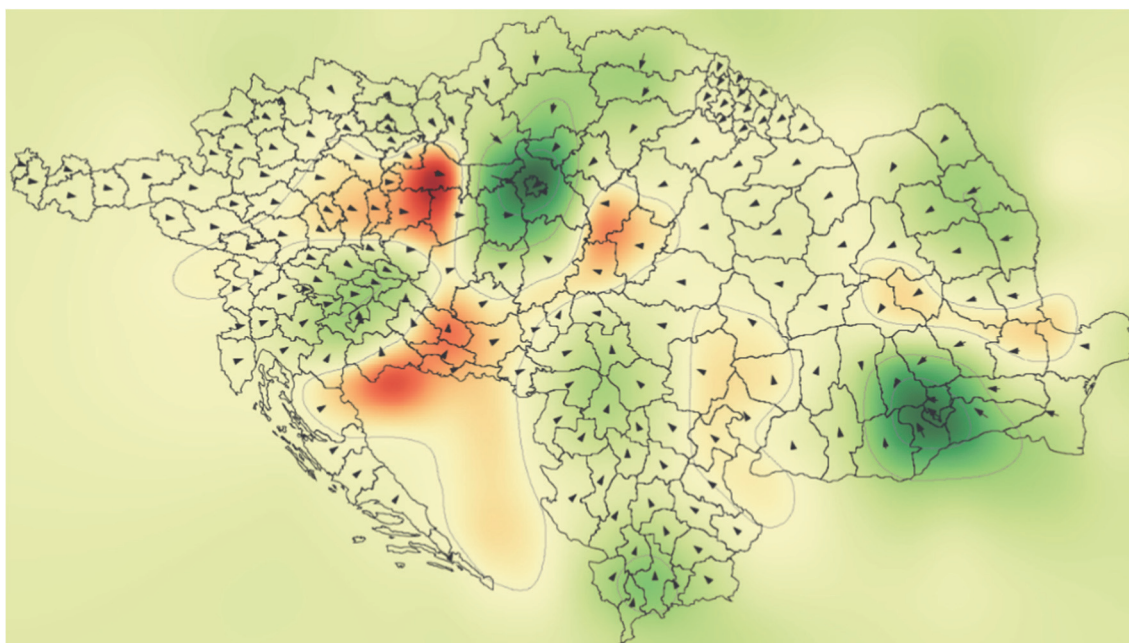
A kapott új pontthalmazt célszerű egybevetni a kiindulással, vagyis a vizsgált évre összehasonlítani a tényleges és a gravitációs modell eredményeképpen kapott koordinátákat, hogy tanulmányozzuk, miként változik, torzul a földrajzi tér az erőter következtében. Az összevetés kétdimenziós regresszió alkalmazásával történik. Ez az összemérést úgy teszi lehetővé, hogy az egy-

mástól eltérő koordinátarendszerben levő pontalakzatok közül az egyiket a másik koordinátarendszerbe transzformálja megfelelő mértékű eltolással, elforgatással és átskálázással. Így a közös koordinátarendszerbe transzformált alakzatok pontjai között levő egyedi és összesített különbségek alapján meghatározható az alakzatok lokális és globális hasonlóságának, illetve különbözőségének mértéke (Tobler W., 1994; Friedmann A.–Kohler B., 2003; Dusek T., 2011).

Jól szemlélteti az előzőkben leírtakat a kétdimenziós regresszió térképi megjelenítése, melyre a Darcy nevű programot használtam.⁴² Az ábrán levő nyilak az elmozdulások irányát, a grid színezése pedig a torzulás jellegét mutatja. A meleg színek eltávolodásra, vagyis ellentétes irányú elmozdulásokra utalnak, ezért az így színezett területeket a legfontosabb gravitációs törvonalaknak tekinthetjük. A zöld színnel, illetve annak árnyalataival jelzett területeken pedig ennek épp az ellenkezőjére, tehát koncentrálódásra, azonos irányú (összetartó) elmozdulásokra kerül sor; ezért e területek a legfontosabb gravitációs csomópontok. A számításokat a történelmi Magyarország területén jelenleg osztozó országok 2018-as népességére vetítve, NUTS 3-as szinten végeztem el.

34. ábra

A gravitációs tér torzulása a földrajzi térhez képest Magyarországon és a szomszédos országokban NUTS 3 szinten, 2018

Forrás: saját szerkesztés.

Az eredmények alapján a Kárpát-medence meghatározó erőközpontja több mint 100 év elteltével is Közép-Magyarország. Ezt bizonyítja, hogy a legtöbb területegység a főváros felé

⁴² <https://pro.arcgis.com/en/pro-app/latest/tool-reference/spatial-analyst/what-is-darcy-flow-analysis.htm>

gravitál (a megyék középpontjában lévő nyilak ebbe az irányba mutatnak). Egyértelműen elkülönül az Alföld, Nyugat-Dunántúl és a délnyugati térség hatótere. Erdély a számításaim szerint alapvetően Budapest erőterébe sorolható, és egyértelműen elválasztható a Havasalföld gravitációs terétől. A térség másik jelentős, de lokális centruma Bukarest és Ilfov térsége. A két történelmi román régió (Havasalföld és Moldova) között is erőteljes elkülönülés, gravitációs törés figyelhető meg.

6.3 Vándorlások a szomszédos országok és Magyarország népességének terében

A fent bemutatott térstruktúra részben magyarázatot ad Budapestnek és Pest megyének a szomszédos országokból Magyarországra történő vándorlásokban betöltött központi szerepére. Ugyanakkor lehetőséget is ad, hogy néhány példa erejéig a vizsgált országok belföldi vándorlásainak nagyságait és irányait ebben a kontextusban is figyelembe lehessen venni. Csak a megyék közötti horizontális mozgásokat elemzem, ugyanis a hierarchikus (falu-város, szuburbanizációs zónák stb.) vándorlásokra a modell nem ad, nem is adhat magyarázatot, hiszen Kárpát-medencei vizsgálatokra, NUTS3 adatok felhasználásával épült fel. A belföldi mozgásokra (honnan-hova) nem állnak rendelkezésre minden országra megfelelő területi részletezettségű adatok, így főként Románia és Magyarország példáján keresztül mutatom be a jelenséget az etnikai hovatartozás figyelembevétel nélkül.

Romániában évente 370–390 ezer ember változtatja meg tartósan lakóhelyét más megyében költözve. A 2012–2017-es években Bukarest-Ilfov régió belföldi vándorlási egyenlege volt a legnagyobb, 50 ezer fő feletti (Bukarest népessége kis mértékben csökkent, Ilfov jelentősen növekedett). Összehasonlításként Budapest és Pest megye ugyanezen időszak alatt közel 90 ezres pozitív vándorlási egyenleget mutatott. Magyarországon a belföldi vándorlás éves értéke jelentősen magasabb a romániaiánál, annak másfélszerese, noha Románia népessége duplája a magyarországinak. Romániában a belső vándorlás helyét jelentős mértékben a nemzetközi vándorlás vette át, a belső vándorlás jelentősége visszaszorult (Veres V., 2015; Benedek J., 2020).

Romániában belső vándorlás hatására (INS, 2017) a legtöbb megyében csökkent a népesség, alig néhány központban növekedett. Az országon belül a legnagyobb arányú belföldi vándorlási veszteség a Bukarest vonzáskörzetében elhelyezkedő Teleorman (2012 és 2017 között a 2011-es népesség 2%-kal csökkent a belföldi vándorlás miatt), Ialomita (–1,7%), Olt (–1,9%), Braila (–2%), Tulcea (–2,3%) megyéket, a tőlük nyugatra elhelyezkedő Gorj (–1,8%), Mehedinți (–1,9%), Hunyad (–2,2%), Krassó-Szörény (–1,9%), valamint a moldvai Botosani (–2,1%) megyéket érintette. A Bukaresti régió mellett jelentős pozitív belföldi vándorlási egyenlege van Temes (2011 és 2017 között 3,4%-kal növekedett a 2011-es népesség), Jász (Iasi) (2,6%), Kolozs (2,9%) és Szeben megyéknek (1,5%).

A vándorlások főbb irányaira az jellemző, hogy főváros térsége és a nagy történelmi régiók központjai, Kolozsvár és Iasi vándorlási többlete emelkedett, és emellett a rendszerváltás óta

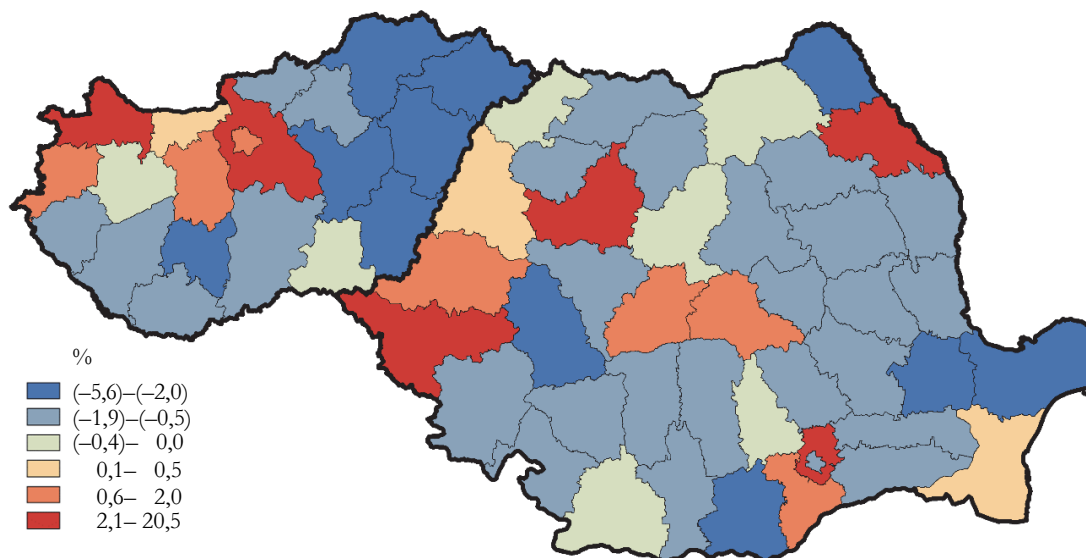
jelentős fejlődési pólussá alakult központok, mint Nagyszeben vagy Temesvár, megtartották vonzerejüket (Veres V., 2015; Tudorel A.–Mirica A., 2019; Benedek J., 2020). A moldvai megyékből főként az erdélyi térségekbe történt vándorlás: Botoşani és Suceava megyékből Temes felé, Neamt pedig a Brassó–Bákó rendszerekhez csatlakozott (Veres V., 2015). Ezek a mozgások összhangban vannak a népességeloszlások indukálta modell eredményeivel, a népességeloszlások indukálta vonzási irányokkal.

Az erdélyi megyék esetén az egymás közötti belföldi vándorlás egyenlege egyik esetben sem módosította jelentősen a lakónépesség számát. A belföldi vándorlás Hargita, Maros, Kovászna, Brassó, illetve Kolozs, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros között intenzív, de egyenlegében nincs számottevő hatása a népesség számára. A kelet-erdélyi elhelyezkedésű Kovászna és Hargita megyékbe a szomszédos moldvai (Bákó és Neamt) megyékből bevándorlók aránya jelentősebb, de ennek a kiáramló vándorlásnak nem volt döntő jelentősége az e térségben lévő városok etnikai összetételének változására (Veres V., 2015).

A főbb mozgások Moldván belül Iasi megyébe, Bukarest körüli megyékből a főváros térségébe, és általában keletről nyugatra, főként Kolozs, Szeben és Temes megyékbe irányultak. Erdély a romániai belföldi vándorlások karakterisztikájában elkülönül a Havasalföld Bukarest központú vonzó rendszerétől, ahogy azt a népességeloszlások térszerkezete is jelzi.

A magyarországi belföldi vándorlás centrumtérségei Budapest (2012 és 2017 között 1,4%-os belső vándorlási többletet racionalizált a 2011-es népességéhez képest) és Pest (4,5%) megye. A két terület között hasonlóan sajátos kölcsönhatás érvényesül, mint Bukarest és Ilfov esetén. További centrum terület Nyugat-Dunántúl, ahol a vándorlási többlet elsődlegesen a Győr-Moson-Sopron megyébe áramlóknak köszönhető (3,9%), de Vas megye (1,6%) migrációs egyenlege is végig pozitív maradt a vizsgált években. Az elsődleges kibocsátó területek Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Dél-Alföld voltak. Mindegyik esetében érvényes, hogy 2012 és 2017 között a régióhoz tartozó valamennyi megye vándorlási veszteséget szenvedett el minden évben. A leggyengébb népességmegtartó ereje Szabolcs-Szatmár-Bereg (–5,6%), Borsod-Abaúj-Zemplén (–3,3%) és Békés megyének (–2,5%) volt (35. ábra). Ezekből a megyékből jelentős a szomszédos térségekbe irányuló áramlás, de a negatív vándorlási különbözetük elsősorban a Budapestre, másodlagosan a Pest megyébe vándorolásnak tudható be. A gravitációs térkép ezeken a területeken erőteljes központ felé mutató erőhatást jelez. Az adatokból egy nyugat és kelet közötti törésvonal rajzolódik ki, amely már 1990 és 2009 között is jellemző volt (Gödri I.–Spéder Z., 2009). A 2012–2017 közötti időszakban tehát két fő folyamat határozta meg a belföldi vándormozgalom irányát. Az egyik a Közép-Magyarország vonzása, a másik pedig a gazdaságilag fejletlenebb területekről az ország fejlettebb régióiba való vándorlás (KSH, 2018b).

**Románia és Magyarország megyei szintű belföldi vándorlási egyenlege
2012 és 2017 között a lakónépesség %-ában**

Forrás: saját szerkesztés.

Ausztriában⁴³ évente 110–115 ezer régiók közötti, belföldi vándorlás valósul meg. Bécs szuburbanizációs folyamatai révén itt is csökken a népesség, míg a fővárost körülvevő Alsó-Ausztriában növekszik. A szomszédos régiók, Burgenland és Stájerország rendelkezik még enyhe pozitív egyenleggel, míg a többi régióban párezer fős népességcsökkenés keletkezett a vizsgált évek alatt. Bécs földrajzi helyzetéből következően, Ausztria keleti részére vándorol a népesség nyugatról, a 34. ábra gravitációs irányjaival összhangban. Azonban itt természetesen nem Budapest, hanem Bécs vonzó hatásának és Ausztria népességeloszlásának van meghatározó szerepe, az ábrán látható gravitációs töréspont alapján.

Kárpátalján a belföldi migrációnak döntő szerepe volt a népességszám emelkedésében. A nyugati térségek aránylag kedvezőbb munkalehetőségei miatt sokan érkeztek ide. Középnugat-Ukrajna vidéki térségeiből vagy Kelet-Ukrajna ipari agglomerációiból (Karácsonyi D.–Kincses Á, 2020).

Szerbia esetén a nemzetközi vándorlásoknak, a környező országokból a szerb nemzetiségű népesség Vajdaságba áramlásának sokkal nagyobb volumene volt 2012 és 2017 között, mint a belföldi népességmozgásoknak. Ez utóbbiakra leginkább az ország minden részéről Belgrádba, illetve helyvidékről a Vajdaság irányában (Tátrai P. et al., 2013) történő vándorlások a jellemzők. Ezt támasztja alá a 34. ábra is, ahol Vajdaság területén gyenge koncentrációkat tapasztalhatunk.

⁴³https://www.statistik.at/web_en/statistics/PeopleSociety/population/migration/migration_within_austria/index.html

Szlovákiában Eperjes, Trencsény, Zsolna kerületekből, azaz az északi és a keleti térségekből történik az elvándorlás, míg Pozsony, Nagyszombat, Nyitra déli része pozitív egyenleggel rendelkezik (Pregi L.–Novotný L., 2019).

Szlovéniában a belföldi vándorlás miatt Ljubjana és Maribor népessége fogy, a körülöttük lévő urbanizációs gyűrűkben növekszik a népesség (Drobne S.–Drescek U., 2019). Horvátországban a belföldi ki- és bevándorlás egyenlegének nincs jelentős hatása a tartományok népességszámára (Borozan D., 2017).

Ugyan a tankönyv keretein túlmutat Magyarország és a szomszédos országok belföldi vándorlási trendjeinek részletes bemutatása, de annyit a fentiek alapján megállapíthatok, hogy a térség lakónépességének területi eloszlása döntő hatással van a népesség mozgására, legyen az akár belföldi, vagy nemzetközi vándorlás, ha zárt rendszerként tekintünk a területre. Itt Budapest egyértelmű centripetális vonzereje mutatható ki, mely meghatározó szereppel bír a térség vándorlási folyamataiban. Egy-egy vizsgált országon kívüli gravitációs központok vonzereje tehát nem csak a konkrét nemzetközi vándorlásokban mutatkozik meg, hanem úgy is hat, hogy a népesség abba az irányba vándorol az ország határáig, amíg saját közösségében élhet.

A szomszédos országokból Magyarországra tartó migráció a vizsgált terület népességeloszlása⁴⁴ által indukált térstruktúra keretében megy végbe. Ebben az esetben a mozgások nemzetközi, vagy belföldi besorolásának megkülönböztetése kevesebb relevanciával bír, mint általánosságban. Ezt támasztja alá, hogy 2012–2017 közötti időszakban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 31 ezres, vagy Borsod-Abaúj-Zemplén megye 23 ezer fős belső vándorlási vesztesége duplája Hargita, Maros vagy Bihar megyék (ezek a területek a szomszédos országok legnagyobb Magyarország felé tartó nemzetközi vándorlási forrástérségei) két időszak közötti nemzetközi vándorlási negatív egyenlegének. A népességcsökkenések lakónépességre vetített arányaira is hasonló megállapítás igaz.

Természetesen a töredezett etnikai tér tovább árnyalja a jelenséget, viszont a mozgások 1920-as év előtti trendjeinek és a jelenleginek az analógiája az akkori és a mostani térstruktúra hasonlóságából is ered.

⁴⁴ Hogyha egy vizsgálat során valamelyik országot a középpontba helyezzük, akkor az eredmények esetleg kedvezőbb helyzetben tüntethetik fel azt a valóságosnál, de egyrészt ez csak viszonylagos: Szlovákia, vagy akár Ausztria sem kerülne központi pozícióba egy hasonló elemzés során, másrészt a vizsgálat szempontjai és a történelmi meghatározottság ezt a megközelítési módot kívánja meg.

Irodalomjegyzék

- Adeyanju, C. – Temitope, B. O. (2011): Colonialism and Contemporary African Migration: A Phenomenological Approach *Journal of Black Studies* 42(6): pp. 943–967.
- Aldunate, R. – Contreras, G. – De la Huerta, C. – Tapia, M. (2019): Characterization of the Recent Immigration to Chile *Working Papers No 830* Central Bank of Chile, p. 26.
https://www.bcentral.cl/documents/33528/133326/DTBC_830.pdf/9444d44d-7909-8926-33ce-f9cc95132088?t=1693427254193
- Anderson, J. – O’Down, L. (1999): Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meaning, Changing Significance *Regional Studies* 33 (7): pp. 593–604.
- Andorka R. (1982) *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon* Gondolat, Budapest.
- Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába* Osiris Kiadó Budapest, 768 o.
- Bálint L. – Obádovics Cs. (2017): Belföldi vándorlás. In: Monostori J. – Óri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2018*. KSH NKI, 217–236. o.
- Banerjee, A. V. (1992): A Simple Model of Herd Behavior *The Quarterly Journal of Economics* 107(3): pp. 797–817.
- Barabási A. L. (2008): *Behálózva* Helikon Kiadó, Budapest, 320 o.
- Barabási A. L. (2010): *Bursts: The Hidden Pattern Behind Everything We Do* Button, New York; p. 310.
- Barabási A. L. (2016): *Network Science* Cambridge University Press, p. 453.
- Barabási A. L. (2017): *A hálózatok tudománya* Libri, Budapest, 444 o.
- Baranyi B. – Balcsók I. (2004): Határ menti együttműködés és foglalkoztatás – kelet-magyarországi helyzetkép. In: *Műhelytanulmányok 2004/20*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 29 o.
- Bauer, T. – Zimmermann, K. (1995). Modelling International Migration: Economic and Econometric Issues. In: van der Erf, R. – Heering, L. (eds.): *Causes of International Migration* Proceedings of a workshop, Luxembourg: Eurostat, pp. 95–115.
- Battiston, F. – Nicosia, V. – Latora, V. (2017): The new challenges of multiplex networks: Measures and models. *The European Physical Journal Special Topics* 226(3): 401–416.
<http://dx.doi.org/10.1140/epjst/e2016-60274-8>
- Beluszky P. (2005): Az ország lakói – Magyarország demográfiai képe a századfordulón. In: Beluszky P. (szerk.): *Magyarország történeti földrajza I*. Dialog Campus, Budapest–Pécs, 153–314. o.
- Bencsik P. (2009): A határforgalom főbb statisztikai jellemzői Magyarországon 1901–1915 *Rendvédelmi Történeti Füzetek* 27(20): 13–37. o.
- Benedek J. (2020): *Erdély. Tér, gazdaság és társadalom* Iskola Alapítvány Kiadó – Kolozsvári Egyetem Kiadó, Kolozsvár, 687 o.
- Biczó G. (2004): Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat *Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek* 96: 57 o., MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest.
- Blaskó Zs. – Gödri I. (2016): A Magyarországról kivándorlók társadalmi és demográfiai összetétele. In: Blaskó Zs. – Fazekas K. (szerk.): *Munkaerő-piaci tükrök 2015* MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 59–68. o.
- Borgatti, S. P. – Everett, M. G. – Freeman, L. C. (2002): *Ucinet 6 for Windows: Software for Social Network Analysis* Harvard, MA: Analytic Technologies.
- Bollobás B. – Erdős P. (1976): Cliques in random graphs. *Mathematical Proceedings of the Cambridge Philosophical Society* 80(3): 419–427. <https://doi.org/10.1017/S0305004100053056>
- Bombieri, E. (1992): Problems of the Millennium: The Riemann Hypothesis *Institute for Advanced Study* Princeton.
https://www.claymath.org/sites/default/files/official_problem_description.pdf
- Borjas, G. J. (1994): The economics of immigration *Journal of Economic Literature* 32(4): 1667–1717.
- Borjas, G. J. (1996): *Labour economics* McGraw Hill, New York, pp. 279–231.

- Borozan D. (2017): „Internal Migration, Regional Economic Convergence, and Growth in Croatia” *International Regional Science Review* 40(2): 141–163.
- Brubaker, R. (1998): Migrations of Ethnic Unmixing in the „New Europe” *International Migration Review* 32(4): 1047–1065.
- Brunarska, Z. – Kindler, M. – Szulecka, M. – Toruńczyk-Ruiz, S. (2016): Ukrainian Migration to Poland: A „Local” Mobility? In: Fedyuk, O. – Kindler, M. (eds.): *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies* Springer, Centre of Migration Research, pp. 115–132.
- Buchanan M. (2003): *Nexus, avagy kicsi a világ* Typotex, Budapest, 236 o.
- Bulla B. – Mendöl T. (1947): *A Kárpát-medence földrajza* Egyetemi Nyomda, Budapest. 611 o.
- Çağlar, A. (2013): Circular Migration between Hungary and Ukraine: Historical Legacies, the Economic Crisis, and the Multidirectionality of ‘Circular’ Migration. In: Triandafyllidou, A. (ed.): *Circular Migration between Europe and its Neighbourhood: Choice or Necessity?* Oxford University Press.
- Carrington, W. J. – Detragiache, E. – Vishwanath, T. (1996): Migration with Endogenous Moving Costs *The American Economic Review* 86(4): 909–930.
- Conte A. – Migali S. (2019): The role of conflict and organized violence in international forced migration *Demographic Research* 41(14): 393–424.
<https://doi.org/10.4054/DemRes.2019.41.14>
- Cseh-Szombathy L. – Klinger A. – Monigl I. – Vukovich Gy. (1984): A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei a jövőbeni kutatás fő irányai *A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének Kutatási Jelentései* 21(7): 90.
- Czaika, M. (2015). Migration and Economic Prospects *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41(1): 58–82.
- DaVanzo, J. (1981). Microeconomic Approaches to Studying Migration Decisions. In: De Jong, G. F. – Gardner, R. W. (eds.): *Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries* New York, Pergamon Press, pp. 90–129.
- Dányi D. (2000): Demográfiai átmenetek (Valóság, tudomány, politika) *Demográfia* 43(2-3): 231–251.
- Demény P. (1996): World population growth: 1950–2050. In: Bernardo, C. (ed.): *Resources and Population* Oxford, Clarendon Press, pp. 25–47.
- Desiderio, R. (2020): The Impact of International Migration on Fertility: An Empirical Study *Knomad Paper* 36: 28., World Bank. https://www.knomad.org/sites/default/files/2020-01/Migration%20Fertility%20Paper%20%282019%20Update_World%20Bank%29_final_-_converted.pdf
- Djajic, S. – Milbourne, R. (1988): A General Equilibrium Model of Guest-Worker Migration *Journal of International Economics* 25(3-4): 335–351.
- Dövényi Z. – Tóth Pál P. (2008): Immigration, reception and integration in Hungary. In: Kertész Á. – Kovács Z. (eds.): *Dimensions and trends in Hungarian geography: Dedicated to the 31st International Geographical Congress* Tunis, 12–15 August 2008. Budapest: Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, 2008. pp. 111–123. (Studies in Geography in Hungary; 33.).
- Dövényi Z. (2011): A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás területi aspektusai. In: Tarrósy I. – Glied V. – Keserű D. (szerk.): *Új népvándorlás: Migráció a 21. században Afrika és Európa között* Publikon Kiadó, Pécs, 85–95. o.
- Dövényi Z. (2012): *A Kárpát-medence földrajza* Akadémiai Zrt. Kiadó, 1352 o.
- Drbohlav, D. – Jaroszewicz, M. (eds.) (2016): *Ukrainian Migration in Times of Crisis: Forced and Labour Mobility* Charles University, Faculty of Science, p. 188.
- Drobne, S. – Drescek, U. (2019): Impact of Internal Migration on Population Redistribution in Slovenia *Business Systems Research Journal* 10(2): 49–60. <https://doi.org/10.2478/bsrj-2019-017>

- Dumont Jean, C. – Lemaître, G. (2005): *Counting Immigrants and Expatriates in OECD Countries: A New Perspective* OECD, Paris, p. 44. <http://www.oecd.org/els/soc/35043046.pdf>
- Dusek T. (2003): A gravitációs modell és a gravitációs törvény összehasonlítása *Tér és Társadalom* 17(1): 41–57. <https://doi.org/10.17649/TET.17.1.873>
- Dusek T. (2011): Kétdimenziós regresszió a területi kutatásokban *Területi Statisztika* 51(1): 11–22.
- Egedy T. (2017): A külföldre ingázás statisztikai, demográfiai és területi jellemzői Magyarországon *Területi statisztika* 57(4): 385–405. <http://dx.doi.org/10.15196/TS570403>
- Elekes D. (1938): Trianon mérlege *Statisztikai Szemle* 16(4): 358–367.
- Epstein, G. S. (2008): Herd and Network Effects in Migration Decision-Making *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34(4): 567–583.
- Erdős P. – Rényi A. (1959): „On Random Graphs. I.” *Publicationes Mathematicae* 6: 290–297.
- Erdős P. – Rényi A. (1960): On The Evolution of Random Graphs *Magyar Tudományos Akadémia Matematikai Kutató Intézetének Közleményei* 5: 17–61.
- Erőss Á. – Kovály K. – Tátrai P. (2016): Effects of the Ukrainian Crisis in Transcarpathia: the Hungarian Perspective *CMR Working Papers* 92(150): 31.
- Erőss Á. – Kovály K. – Tátrai P. (2018): The impact of Ukraine’s crisis on migratory flows and Hungary’s kin-state politics. Insights from post-Euromaidan Transcarpathia. In: Wintzer, J. – Filep, B. (eds.): *Geographie als Grenzüberschreitung: Festschrift für Prof. Dr. Doris Wastl-Walter* Geographische Gesellschaft Bern, pp. 125–137., p. 13.
- Estélyi K. – Keszezh B. – Kovács P. – Mikóczy I. (2006): Munkaerőmozgás a szlovák–magyar határ mentén *Fórum Társadalomtudományi Kutató Szemle* 8(1): 25–48.
- Faragó T. (2011): *Bevezetés a történeti demográfiába* Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 411 o. <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4698/1/648023.pdf>
- Faragó T. (2017): Az 1851–1910 közötti időszak vándorlástörténetének újragondolása *Demográfia* 60(2-3): 197–234. <https://doi.org/10.21543/Dem.60.2-3.3>
- Fawcett, J. T. (1985): Migration psychology: New behavioral models *Population and Environment* 8: 5–14.
- Fedinec Cs. (2013): Regionalizmus Ukrajnában. In: Bárdi N. – Tóth Á. (szerk.): *Önazonosság és tagolt-ság. Elemzések a kulturális megosztottságról* MTA TK Kisebbségkutató Intézet.
- Fedinec Cs. (2015): Magyarok Kárpátalján (Ukrajnában): etnoregionális szándékok elméletének és gyakorlatának néhány aspektusa *Szemle* 24(3): 87–100.
- Fedinec Cs. (2018): Regionalitás és etnikai jelleg az ukrajnai kisebbségi pártpolitikában. In: Fedinec Cs. – Szarka L. – Vizi B. (szerk.): *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában, 1989–2014* Gondolat, Budapest. 453–474. o.
- Fedinec Cs. – Halász I. – Tóth M. (2016): *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kalligram, Budapest. 232. o.
- Fedinec Cs. – Cserniczkó I. (2017): A 2017-es ukrajnai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma *Regio* 25(3): 278–300.
- Fedyuk, O. – Kindler, M. (2016): Migration of Ukrainians to the European Union: Background and Key Issues. In: Fedyuk, O. – Kindler, M., (eds.): *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies* Springer, Centre of Migration Research, pp. 1–16.
- Fenske, H. (1980): International Migration: Germany in the Eighteenth Century *Central European History* 13(4): 332–347. <https://doi.org/10.1017/S0008938900009912>
- Fercsik R. (2008): Szülőföldről a hazába – és vissza? In: Szarka L. – Kötél E. (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején* Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 124–138. o.
- Ferenc V. (2017): A nemzeti-etnikai identitás építőkövei kárpátaljai ukránok és magyarok körében *Kisebbségi Szemle* (2): 21–39.

- Freeman, G. P. – Kessler, A. K. (2008): Political Economy and Migration Policy *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34(4): 655–678. <https://doi.org/10.1080/13691830801961670>
- Friedman A. – Kohler B. (2003): Bidimensional regression: assessing the configural similarity and accuracy of cognitive maps and other two-dimensional data sets *Psychological Methods* 8(4): 468–491. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.8.4.468>
- Gábrity Molnár I. (2006): Migrációs folyamatok. In: Gábrity Molnár I. – Ricz A. (szerk.): *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek* Szabadka, Regionális Tudományi Társaság. 69–72. o.
- Galor, O. (2012): The demographic transition: causes and consequences *Cliometrica* 6: 1–28. <https://doi.org/10.1007/s11698-011-0062-7>
- Gárdos É. – Sárosi A. – Kincses Á. – Nagyné Forgács E. (2008): Integrated Database of International Migration Statistics with a Particular Attention to Linking Data Sources *Hungarian Statistical Review* 86(12): 75–87.
- Gellérné Lukács É. – Szigeti B. (2005): *Munkavállalási szabályok az EU tagállamaiban az átmeneti idő alatt* KJK Kerszöv, Budapest, 320 o.
- Gmelch G. (1980): Return Migration *Annual Review of Anthropology* 9: 135–159.
- Golovics József (2019): A nemzetközi migráció mozgatórugói: elmélet és empiria. Áttekintés *Demográfia* 62(1): 95–141. <https://doi.org/10.21543/Dem.62.1.3>
- Golubović, P. – Marković Krstić, S. (2006): Kretanje stanovništva Vojvodine tokom XX i početkom XXI veka *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 121: 39–48.
- Górny, A. – Sleszynski, P. (2019): Exploring the spatial concentration of foreign employment in Poland under the simplified procedure *Geographia Polonica* 92(3): 331–345.
- Gödri I. – Tóth Pál P. (2005): Bevándorlás és beilleszkedés – A szomszédos országokból Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón *KSH NKI Kutatási Jelentések* 80, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. 216 o.
- Gödri I. (2007): A kapcsolati tőke szerepe a magyarországi bevándorlásban *Kisebbségkutatás* 16(4): 699–727.
- Gödri I. – Spéder Z. (2009): Belföldi vándorlás. In: Monostori J. – Óri P. – S. Molnár E. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré, 2009* Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, 109–117. o.
- Gödri I. (2010): The role of ethnicity and social capital in immigration to Hungary *Working papers on population, family and welfare* 12: 46., Hungarian Central Statistical Office, Demographic Research Institute. <https://demografia.hu/en/publicationonline/index.php/workingpapers/issue/view/70>
- Gödri I. (2011): A Magyarországon élő külföldiek jellemzőinek területi sajátosságai és ezek összefüggése a munkaerőpiaci helyzetükkel *Demográfia* 54(2–3): 81–120.
- Gödri I. (2012): Nemzetközi vándorlás. In: *Demográfiai portré – jelentés a magyar népesség helyzetéről* Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, 137–154. o.
- Groenendijk K. (2014): Recent Developments in EU Law on Migration: The Legislative Patchwork and the Court’s Approach *European Journal of Migration and Law* pp. 313–335. <https://doi.org/10.1163/15718166-12342059>
- Gurak, D. T. – Caces, F. (1992): Migration Networks and the Shaping of Migration Systems. In: Kritz, M. M. – Lim, L. L. – Zlotnik, H. (eds.): *International Migration Systems. A Global Approach* Oxford: Oxford University Press, pp. 150–176.
- Gyémánt R. – Szondi I. (2005): *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai* Szeged, 262 o.
- Gyurgyík L. (2004): *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében* Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony, 120 o.

- Gyurgyík L. – Horváth I. – Kiss T. (2010): Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció In: Ablonczy B. – Bitskey B. (szerk.): *Határon túli magyarok a 21. században* Köztársasági Elnöki Hivatal, 69–123. o.
- Hablicsek L.ó – Tóth Pál P. – Veres V. (2004): *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021* Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, 143 o.
- Hagen-Zanker, J. (2008): Why do people migrate? A review of the theoretical literature *MPRA Paper* 28197: 26. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/28197/1/MPRA_paper_28197.pdf
- Hajdú, Z. (2020): Relations between Hungary and countries of the Central and Eastern European region: collapse and reorganisation, 1918–1925 *Wschodnioznawstwo* 14: 63–79.
- Hajnal B. (2011): Egy új ország Európa térképén: Koszovó *Élet és Tudomány* 66: 47.
- Hammer C. – Ikle F (1957): Intercity telephone and airline traffic related to distance and the propensity to interact *Sociometry* 20(4): 306–316. <https://doi.org/10.2307/2785983>
- Hansen, N. (1977): Border Regions: a Critique of Spatial Theory and an European Case Studies *Annals of Regional Science* 11: 1–12.
- Hardi T. (2008): A határtérség térszerkezeti jellemzői *Tér és Társadalom* 22(3): 3–25.
- Hárs Á. (1992): A nemzetközi vándorlás néhány problémájáról, szakirodalmi áttekintés *Szociológiai Szemle* 2: 123–137.
- Hárs Á. – Simon D. (2015): A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon vizsgálat a Munkaerő-felmérés adatai alapján *BWP* 2015/2. Budapesti Corvinus Egyetem – MTA KRTK KTI, Budapest.
- Hatton, T. J. – Williamson, J. G. (2005): *Global Migration and the World Economy: Two Centuries of Policy and Performance* Mass.: MIT Press, Cambridge p. 488. <https://doi.org/10.7551/mitpress/3303.001.0001>
- Haug S. (2008): Migration Networks and Migration Decision-Making *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34(4): 585–605. <https://doi.org/10.1080/13691830801961605>
- Hautzinger Z. – Hegedüs J. – Klenner Z. (2015): *A migráció elmélete* NKE, p. 106 o.
- Hollós I. (1932): A régi magyar államterület népességének fejlődése 1910–1930 között *Statisztikai Szemle* 10(11): 891–914. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1932/1932_11/1932_11_0891_0914.pdf
- Hormel, L. – Southworth, C. (2006): Eastward bound: A case study of Post-Soviet labour migration from a rural Ukrainian town *Europe-Asia Studies* 58(4): 603–623.
- Hoóz I. (1992): A határ menti települések elnéptelenedése *Statisztikai Szemle* 70(12): 1006–1017.
- Hoóz I. (1996): A nemzetiségi struktúra átalakulása a Kárpát-medencében *Statisztikai Szemle* 74(11): 930–939.
- Horváth I. (2005): Változó környezet, állandó trendek? In: Horváth I. (szerk.): *Erdélyi és Magyarország közötti migrációs folyamatok* Scientia, Kolozsvár, 9–133. o.
- Hunyadi L. – Vita L. (2008): *Statisztika 1-2* Aula Kiadó, 648. o.
- Huzdik K. (2014): *Migrációs potenciál alakulása, és az azt befolyásoló tényezők a XXI. század első évtizedében Magyarországon* Doktori (PhD) értekezés, 170 o. https://szie.hu/file/tti/archivum/Huzdik_Katalin_ertekezes.pdf
- Illés S. – Lukács É. (2002): A személyek szabad áramlásának statisztikai szempontú vizsgálata. In: Illés S. – Lukács É. (szerk.): *Migráció és statisztika* KSH NKI Kutatási jelentések, 71. Budapest, 13–51. o.
- Illés S. (2008): Indirect estimation on the types of international elderly migration in Hungary *Romanian Review on political Geography* 8(1): 55–63.
- Illés S. – Kincses Á. (2009): Cirkuláció és migráció Magyarország nemzetközi vándormozgalmában *Statisztikai Szemle* 87(7–8): 729–747.
- Illés S. (2013): *Időskori nemzetközi migráció* Tullius Kiadó, 240 o.

- Institutul Național de Statistică (2017): *Repere economice și sociale regionale: Statistică teritorială* Romania, p. 835.
- Józan P. (2009): Halálzási viszonyok és életkilátások a 21. század kezdetén a világ, Európa és Magyarország népességében *Magyar Tudomány* 2009(09): 1231–1245.
- Juhász A. – Molnár Cs., Zgut E. (2017): *Menekültügy és migráció Magyarországon* Heinrich-Böll-Stiftung e.V., Prága, Budapest, 36 o.
- Kahneman, D. – Knetsch, J. L. – Thaler, R. H. (1991): The Endowment Effect, Loss Aversion, and Status Quo Bias *The Journal of Economic Perspectives* 5(1), 93–206.
- Kapitány B. (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép *Demográfia* 56(1): 25–64.
- Kapitány B. (2015): Külhoni magyar közösségek. In: *Demográfiai portré 2015* KSH NKI, Budapest, 227–240. o.
<https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaipotre/article/download/2476/2484>
- Karácsonyi D. (2018): Felosztás vagy felemelkedés? Ukrajna, Európa „nagy tortája” *Tér és Társadalom* 32(4): 54–83.
- Karácsonyi D. – Kincses Á. (2010): Az elvándorlás hatása a kárpátaljai magyarság helyzetére *Földrajzi Közlemények* 134(1): 31–43.
- Karácsonyi D. – Kincses Á. (2020): Átrendeződés? Kárpátaljaiak Magyarországon, magyarok Kárpátalján, a 2017-ig terjedő adatok tükrében *Területi Statisztika* 60(3): 309–351.
- Karácsonyi, D. – Kocsis, K. – Kovály, K. (2014): East–West Dichotomy and Political Conflict in Ukraine – Was Huntington Right? *Hungarian Geographical Bulletin* 63(2): 99–134.
https://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/HunGeoBull2014/HunGeoBull_63_2_1.pdf
- Karácsonyi, D. – Taylor, A. – Bird, D. (2021): *The Demography of disaster* Springer Nature of Switzerland AG., p. 271.
- Kasinitz P. (2012): The Sociology of International Migration: Where We Have Been; Where Do We Go from Here? *Sociological Forum* 27(3): 579–590.
- Kántor Z. (2013): *Nemzetpolitikai alapismeretek* Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., 220 o.
- Kincses Á. – Tóth G. (2011): Potenciálmodellek geometriája *Területi Statisztika* 51(1): 23–37.
- Kincses Á. (2012): *A Kárpát-medence ezredforduló utáni migrációs hálózatának vizsgálata* KSH, Budapest, 115 o.
- Kincses Á. – Langerné Rédei M. (2012): Budapest térszerkezetéről *Településföldrajzi tanulmányok*, 2012/1: 76–100. o.
- Kincses Á. (2014a): Nemzetközi migrációs körkép Magyarországról a 2011-es népszámlálási adatok alapján *Területi Statisztika* 54(6): 590–605.
- Kincses Á. (2014b): A Magyarországon élő külföldi állampolgárok területi koncentrációja, 2001–2011 *Területi statisztika* 54(6): 531–549.
- Kincses Á. (2015): *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence migrációs hálózatai a XXI. században* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 87 o.
- Kincses Á. (2019a): Magyarországot érintő magyar nemzetközi vándorlások a Kárpát-medencében 2011 és 2017 között *Demográfia* 62(1): 43–94. <https://doi.org/10.21543/Dem.62.1.2>
- Kincses Á. (2019b): A Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség területi jellegzetességei, 2011–2017 *Területi Statisztika* 59(5): 463–497. <https://doi.org/10.15196/TS590502>
- Kincses Á. – Tóth G. (2020a): The geographical network of international migration *Environment And Planning A: Economy and Space* 52(7): online first.
<https://doi.org/10.1177/0308518X20904737>
- Kincses Á. – Tóth G. (2020b): Magyarország térszerkezetének változásai 1870-től napjainkig *Statisztikai Szemle* 98(6): 522–545. <https://doi.org/10.20311/stat2020.6.hu0522>

- Kiss T. (2014): A makroperspektíva védelmében. In: Bárdi N. – Tóth Á. (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció: párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban* Argumentum, Budapest, 39–48. o.
- Kiss T. (2007): Demográfiai modellek és a migráció *Régió* 18(2). 160–189.
- Kiss T. – Barna G. (2012): *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében – Demográfiai és statisztikai elemzés* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár. 78 o. <https://bit.ly/2kzmU5P>
- Kitanics M. (2014): *A Magyarországra irányuló horvát migráció a 16–18. században* PhD doktori értekezés, 182 o.
- Klinger A. (1994): A nemzetiségi statisztika Európában és Magyarországon. In: Kovacsics J. (szerk.): *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990)* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 22–42. o.
- Kocsis K. (1989): *Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása Szlovákia és a Vajdaság példáján* Debrecen, 18 o.
- Kocsis K. (2002): Etnikai földrajz. In: Tóth J. (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Kocsis K. (2003): *A Kárpát-medence etnikai földrajza (896–1989)*. <http://www.uni-miskolc.hu/~foldrajz/hallgato/segedlet/Karpetnoge0896-2003.doc>
- Kocsis K. (2015): *A Kárpát-medence etnikai térképsorozata (Erdély, Szlovákia, Kárpátalja, Vajdaság, Horvátország, Muravidék, Őrvidék, Magyarország)* MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. <http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/indexMAPh.html>
- Kocsis K. – Bottlik Zs. – Tátrai P. (2006): *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002)* MTA FKI, Budapest, 197 o.
- Kocsis K. – Tátrai P. (2015): A Kárpát-medence etnikai térszerkezetének változásai a rendszerváltást követően. In: *Otthon a Kárpát-medencében* Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 75–92. o.
- Kocsis K. – Tátrai P. – Agárdi N. (2015): *A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata a 15. század végétől a 21. század elejéig* MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest. http://www.mtafki.hu/konyvtar/karpat-pannon2015/pdf/Changing_Ethnic_Pattern_Carpatho_Pannonian_Area_2015.pdf
- Kocsis K. (főszerk.) (2021): *Magyarország nemzeti atlasza, 3. kötet; Társadalom* Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet, Budapest, 196 o.
- Kofman E. – Youngs G. (2003): *Globalization: Theory and practice*, Continuum, p. 296.
- Korompai A. 1995. Regionális stratégiák jövőkutatási megalapozása. Regionális Tudományi Tanulmányok 1., ELTE Regionális Földrajzi Tsz., Bp.
- Kovacsics J. (szerk.) (1963): *Magyarország történeti demográfiája*. Budapest, 442 o.
- Kovács Z. (2013): *Népesség- és településföldrajz* ELTE Eötvös Kiadó, 239 o.
- Kovály K. (2018): „A mai világban minden a kapcsolatokon, az ismeretségen múlik”: Külföldi befektetők telephelyválasztási döntéseinek jellemzői Kárpátalján az informális etnikai kapcsolatok tükrében *Tér és Társadalom* 32(1) 77–96. <https://doi.org/10.17649/TET.32.1.2883>
- Kovály, K. – Čermáková, D. (2016): The role of social capital in economic life of the Ukrainian entrepreneurs in Czechia *Acta Universitatis Carolinae Geographica* 2: 135–144.
- Kovály K. – Erőss Á. – Tátrai P. (2017): „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után *Tér és Társadalom* 31(2): 3–22. <https://doi.org/10.17649/TET.31.2.2851>
- Központi Statisztikai Hivatal (Nyitrai J. [szerk.]) (2011): *Öregedő falvak Nyugat-Dunántúlon* Budapest, 54 o.
- Központi Statisztikai Hivatal (2014): *Háborúk, válságok, diktatúrák demográfiai hatása – I. A Nagy Háború* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 69 o.

- https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/haboruvalsag/nagy_haboru.pdf
Központi Statisztikai Hivatal (2017): *Új magyar állampolgárok. Változások az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése után* Budapest, 64 o.
- <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ujmagyarallampolgarok.pdf>
Központi Statisztikai Hivatal (Nyitrai J. [szerk.]) (2018a): *Nemzetközi vándorlás* Budapest, 39 o.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_10.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal (2018b): *A belföldi vándorlás aktuális trendjei, 2012–2017* Budapest.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/belfvand17.pdf>
- Krugman, P. (1996): What's new about the new economic geography? *Oxford Review of Economic Policy* 14(2): 2–17.
- Krugman, P. – Venables, A. J. (1996): Integration, Spetialization, and Adjustment *European Economic Review* 40: 959–968.
- Kuzio, T. (2010): Populism in Ukraine in a Comparative European Context *Problems of Post-Communism* 57(6): 3–18.
- Kuzio, T. (2018): Populism in Ukraine and Europe: Similar but also different *CGP Working Papers* 09.
- Lee, E. S. (1966): A Theory of Migration *Demography*, 3(1): 47–57.
- Leontiyeva, Y. (2016): Ukrainians in the Czech Republic: On the Pathway from Temporary Foreign Workers to One of the Largest Minority Groups. In: Fedyuk, O. – Kindler, M. (eds.): *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies* Springer, Centre of Migration Research, pp. 133–150.
- Lorenz, M. O. (1905). Methods of measuring the concentration of wealth *Publications of the American Statistical Association* 9 (New Series, No. 70): 209–219.
- Major K. – Nemes Nagy J. (1999): Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években *Statisztikai Szemle* 77(6): 397–421.
- Marinović, I. – Bugarin, R. (2006): Migracione karakteristike stanovništva Vojvodine. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 121: 59–67.
- Massey, D. S. (1990): The social and economic origins of immigration *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 510(1): 60–72.
- Massey, D. S. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – Taylor, E. J. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal *Population and Development Review* 19(3): 431–466.
- Melegh A. – Kovács É. – Gödri I. (2010): „Azt hittem, célt tévesztettem” – A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban *Kutatási Jelentések* 88. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Melegh, A. – Gábel, D. – Gresits, G. – Hámos, D. (2018): Abandoned Hungarian workers and the political economy of care work in Austria *Review of Sociology* 28(4): 61–87.
- Mezencev K. (2010): A területi egységek lehatárolásának tökéletesítése Ukrajnában az Európai Unió normái szerint *Területi statisztika* 50(1) 56–66.
- Mészáros R. (2000): *A társadalomföldrajz gondolatvilága* SZTE Press. Szeged.
- Michalkó G. – Illés S. – Berényi I. (2003): A turizmus és migráció kapcsolatrendszere *Tér és Társadalom* 17(4): 51–65.
- Moksony F. (1985): *A kontextuális elemzés* KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 101 o.
- Molnár J. – Molnár D. I. (2005): *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség.
https://konyvbirodalom.at.ua/term_tud/Molnar_Jozsef_-_Karpatalja_nepessege.pdf
- Nemes Nagy J. (1998): *Tér a társadalomkutatásban – „Ember-Település-Régió”* Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 251 o.
- Németh N. (2008): *Fejlődési tengelyek az új hazai térszerkezetben. Az autópálya-hálózat szerepe a regionális tagoltságban* PhD. értekezés, ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest, 150. o.

- Nijkamp, P. (1998): *Moving Frontiers: a Local-global Perspective*, Vrije Universiteit of Amsterdam, Faculty of Business Administration and Econometrics *Research Memorandum* 22: 22.
- OECD Sopemi (2019): *International migration outlook 2019* OECD Publishing, Paris, p. 414.
- Óri P. – Pakot L. (2019): Házassodás Erdélyben – Maros és Szilágy megye 1869-ben. In: Tötös Á. – K. Markaly A. – Koloh G. – Horváth I. (szerk.): *Ezerarcú Erdély. Politika, társadalom, kultúra* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 169–186. o.
- Óri P. – Spéder Zs. (2020): Folytonos átmenet: Magyarország népesedése 1920 és 2020 között *Statisztikai Szemle* 98(6): 481–521. <https://doi.org/10.20311/stat2020.6.hu0481>
- Palusek E. – Trombitás T. (2017): Vajdaság demográfiai és migrációs jellemzői. In: Ördögh T. (szerk.): *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői* Szabadka, 41–72. o.
- Papademetriou, D. G. (2006): *New Migration Thinking for a New Century* Migration Policy Institute (MPI) p. 25.
- Pető A. (2008): *A nők migrációja Keletről Nyugatra. Társadalmi nem, mobilitás és azonosulás a jelenkori Európában* Balassi Kiadó, 272 o.
- Pénzes J. – Tátrai P. – Pásztor I. Z. (2018): A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben *Területi Statisztika* 58(1): 3–26. <http://dx.doi.org/10.15196/TS580101>
- Péti M. – Szabó B. – Szabó L. (2017): A Kárpát-medence országaiból Magyarországra áttelepült népesség területi mintázata *Területi Statisztika* 57(3): 311–350. <http://dx.doi.org/10.15196/TS570304>
- Poot, J. (1996). Information, communication and networks in international migration systems *The annals of regional science* 30(1): 55–73.
- Pregi L. – Novotný L. (2019) Selective migration of population in functional urban regions of Slovakia *Journal of Maps* 15(1): 94–102. <https://doi.org/10.1080/17445647.2019.1661880>
- Püski L. – Barta R. – Gyarmati Gy. (1997): *Magyarország a XX. században II.* Babits Kiadó, 700 o.
- Radovanović, M. (1998): Desrbizacija i albanizacija kosovsko-metohijske stare Srbije *Arhiv za pravne i društvene nauke* 84(3): 38–49.
- Ravenstein E. G. (1885): The Laws of Migration *Journal of the Royal Statistical Society* 48: 167–235.
- Rédei M. (2001): *Demográfia* Eötvös Kiadó, Budapest, 191 o.
- Rédei M. (2005): A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása *Statisztikai Szemle* 83(7): 662–680.
- Rédei M. (2007): *Mozgásban a világ, a nemzetközi migráció földrajza* Eötvös Kiadó, Budapest, 568 o.
- Rédei M. (2009): Foreigners in Budapest *Hungarian Statistical Review* 87(SN13): 31–49.
- Rogers A. (2015): *Applied Multiregional Demography: Migration and Population Redistribution* Springer, p. 114.
- Rudnák I. – Mászáros A. (2018): Az asszimiláció – integráció – szegregáció aktualitása a szakirodalom tükrében *Studia Mundi – Economica* 5(1): 33–44.
- Salt, J. (2001): Europas Migrationsfield, *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft Jg* 26(2-4): 295–325.
- Samers, M. (2002): Immigration and the Goba City Hypothesis: Towards an Alternative Research Agenda *International Journal of Urban and Regional Research* 26(2): 389–402.
- Sandu, D. (2000): Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar *Sociologia Romaneasca* 8(3-4): 5–52.
- Schuchmann, J. (2013): *Lakóhelyi szuburbanizációs folyamatok a Budapesti agglomerációban* Doktori értekezés, 150 o.
- Schultz, T. W. (1983): *Beruházás az emberi tőkébe* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Sik E. (2012): A migrációs burok. In: Sik E. (szerk.): *A migráció szociológiája 2.* E-tankönyv, ELTE-TÁTK, Budapest, 133–158. o.
- Sik E. (2018). Migrációs burok és migrációs potenciál. In: Siskáné Sz. B. – Halász L. (szerk.): *Boldogulni itthon vagy külföldön. Legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban* Miskolci Egyetem, Földrajz-Geoinformatika Intézet, Miskolc, 106–127. o.

- Sirkeci, I. – Jeffrey, H. C. – Pinar, Y. (2012): Turkish culture of migration: Flows between Turkey and Germany, socio-economic development and conflict *Migration Letters* 9(1): 33–46.
- Sirkeci, I. – Pinar, Y. – Deniz, E. U. (2015): Syrian Crisis and Migration *Migration Letters* 12(3): 181–192.
- Siskáné Szilasi B. – Halász L. – Gál-Szabó L. (2017): A magyar fiatalok erősödő kivándorlási szándékának kiváltó okai és jellemzői *Tér és Társadalom* 31(4): 131–147.
<https://doi.org/10.17649/TET.31.4.2885>
- Sjaastad, L. A. (1962). The Costs and Returns of Human Migration *Journal of Political Economy* 70(5): 80–93.
- Speare, Jr., A. (1974): Residential satisfaction as an intervening variable in residential mobility *Demography* 11(2): 173–188.
- Spéder Zs. (2009): Az anyaországi és erdélyi magyar népességet összehasonlító kutatásról, az átmenet magyarországi és romániai kontextusáról. In: Spéder Zs. (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón* Kutatási Jelentések 86. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 7–30. o.
- Soltész B. – Erőss Á. – Karácsonyi D. – Kincses Á. (2014): Hungary: cross border migration in a fragmented ethnic space. In: Erőss Á. – Karácsonyi D.: *Discovering migration between Visegrad countries and Eastern Partners* pp. 72–87.
- Soltész B. (2019): Chilei fejtörő Bevándorlás – másként *Földgömb* 36(3): 42–53.
http://epa.oszk.hu/03000/03037/00049/pdf/EPA03037_foldgomb_2018_03_040-053.pdf
- Stark, O. – Taylor, E. J. (1989): Relative Deprivation and International Migration *Demography* 26(1): 1–14.
- Stark, O. – Taylor, E. J. (1991): Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation *The Economic Journal* 101(408): 1163–1178.
- Stark T. (2001): Háborús népességmozgás a Kárpát-medencében (1938–1948). In: Faragó T. – Öri P. (szerk.): *A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének Történeti Demográfiai Évkönyve* KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. 389–411. o.
- Steward, J. Q. (1948): Demographic gravitation: evidence and applications *Sociometry* 11(1-2): 31–58.
<https://doi.org/10.2307/2785468>
- Sushko, I. – Kulchytska, K. – Koriagina, D. – Pozniak, O. (2016): Ukrainian migration abroad during the contemporary crisis: economic reasons still prevail. In: Drbohlav, D. – Jaroszewicz, M. (eds.): *Ukrainian Migration in Times of Crisis: Forced and Labour Mobility* Charles University, Faculty of Science.
- Szabó P. (2008): A térszerkezet fogalma, értelmezése *Tér és Társadalom* 22(4): 63–80.
<https://doi.org/10.17649/TET.22.4.1199>
- Szanyi-F. E. – Faludi J. – Illyés G. (2017): Elvagyódás, elvándorlás – migrációs folyamatok Kárpátalján *Kisebbségi Szemle* (2): 85–108.
- Székhelyi M. – Barna I. (2008): *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára* Negyedik kiadás. Typotex kiadó, Budapest, 453. o.
- Tátrai P. (2003): Etnikai identitás a magyar-szlovák nyelvhasználatban *Kisebbségkutatás* 12(1): 44–68.
- Tátrai P. – Kocsis K. – Gábrity Molnár I. – Takács Z. (2013): A Vajdaságot érintő migráció és annak történeti előzményei *Tér és Társadalom* 27(2): 35–54.
- Tátrai, P. (2017): A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői *Kisebbségi Szemle* 1: 7–31.
- Tátrai P. – Erőss Á. – Kovály K. (2016): Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után *Regio* 3: 82–110.
- Tátrai, P. – Erőss, Á. – Kovály, K. (2017): Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary's growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin* 3: 203–218.

- Tátrai P. – Molnár J. – Molnár D. I. – Kovály K. – Eröss Á. – Ferenc V. – Rákóczi K. (2018): A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására *Metszetek* 7(1): 5–29. <https://doi.org/10.18392/metsz/2018/1/1>
- Thirring G. (1904): *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság* Kilián Frigyes utóda magy. kir. egyetemi könyvkereskedő bizománya. Budapest, 366 o. http://mtdaportal.extra.hu/books/thirring_gusztav_a_magyarorszagi_kivandorlas_Optimized.pdf
- Tobler, W. R. (1970): A computer model simulating urban growth in the Detroit region *Economic Geography* 46(2): 234–240. <https://doi.org/10.2307/143141>
- Tobler, W. R. (1994): Bidimensional regression *Geographical Analysis* 26(3): 187–212. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1994.tb00320.x>
- Tønnessen, M. (2020): Declined Total Fertility Rate Among Immigrants and the Role of Newly Arrived Women in Norway *Eur J Population* 36: 547–573. <https://doi.org/10.1007/s10680-019-09541-0>
- Tóth G. – Kincses Á. (2009): A hazánkba bevándorlók területi elhelyezkedésének vizsgálata *Tér és Társadalom* 23(4): 61–82.
- Tóth, G. – Kincses, Á. – Nagy, Z. (2014): The changing economic spatial structure of Europe *Norwegian Journal of Geography* 68: 301–309.
- Tóth, G. – Nagy, Z. (2016): The world's economic centre of gravity *Regional Statistics* 6(2): 177–180.
- Tóth J. (1997): Hogyan válogassunk a migrációs politikai étlapról? In: Sik E. – Tóth J. (szerk.): *Migráció és politika* MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, 1996, MTA PTI, Budapest, 176–181. o.
- Tóth Pál P. (1997): *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon* Püski Kiadó, Budapest, 238 o.
- Tóth Pál P. (1999): *Szórványban. A magyar vegyes (magyar-román, román-magyar) családok helyzete Észak-Erdélyben 1942–1944 között* Püski Kiadó, Budapest, 272 o.
- Tóth Pál P. (2001): A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességfejlődésben. In: Faragó T. – Öri P. (szerk.): *A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének Történeti Demográfiai Évkönyve* KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 327–341. o.
- Tóth Pál P. (2005): A szomszédos országokból bevándorlók lakóhelyi és kulturális jellemzői *Korfa* 2005:2-3: 3–7., KSH, NKI.
- Tóth Pál P. (2010): A magyar népességfejlődés meghatározottsága (Múlt, jelen, jövő) *Művelődés* 04: 153–163., Kolozsvár. <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=956>
- Tóth Pál P. (2018): *A Kárpát-medencei magyar népességfejlődés* GlobeEdit, 404 o.
- Tóth Pál P. – Valkovics E. (2002): Népesedési helyzetünk *KSH NKI Kutatási Jelentések* 72. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 108 o.
- Traistaru, I. – Nijkamp, P. – Resmini, L. (2002): *The Emerging Economic Geography in EU Accession Countries* European Communities, p. 456.
- Tudorel, A. – Mirica, A. (2019): Key Features of the Internal Migration Process in Romania – An Economic and Historical Perspective *Romanian Statistical Review* 2: 3–20.
- United Nations (1998): Recommendations on Statistics of International Migration, Revision 1 *Statistical Papers* Series M, No. 58, United Nations, New York.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division (2017): *Trends in International Migrant Stock: The 2017 revision* (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2017). https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockTotal_2017.xlsx
- Utasi Á. (2011): Baráti közösségek és magántársaságok – a közélet iskolái. In: Utasi Á. (szerk.): *Közöségi kapcsolatok és közélet* Belvédère, Szeged, 127–154. o.

- Van Geenhuizen, M. – Ratti, R (2001): *Gaining Advantage from Open Borders. An active Space for Regional Development* Ashgate, Aldershot, p. 398.
- Varga E. Á. (1992): *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez* Regio–MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 208 o.
- Varga, L. – Kovács, A. – Tóth, G. – Papp, I. – Néda, Z. (2016): Further We Travel the Faster We Go *PLoS ONE* 11(2): e0148913. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0148913>
- Váradí M. M. (2013): Migrációs történetek, döntések és narratív identitás. A tanulmányi célú migrációról – másként *Tér és Társadalom* 27(2): 96–117.
- Venables, A. J. (1998): The assessment: trade and location *Oxford Review of Economic Policy* 14(2): 1–6.
- Veres V. (2002): Közösségi identitástudat Erdélyben a társadalmi struktúra tükrében *Kisebbségkutatás* 11(2): 275–303.
- Veres V. (2015): *Népességszerkezet és nemzetiség, az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében* Presa Universitară Clujeană – Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 264 o.
- Vukovich G. (1983): *A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága nyugat-európai tapasztalatok* Központi Statisztikai Hivatal–Népességtudományi Kutató Intézet, 56 o.
- Warnes, T. (2009): International Retirement Migration. In: Uhlenberg, P. (eds.): *International Handbook of Population Aging. International Handbooks of Population* Vol. 1. Springer, Dordrecht, pp. 341–363.
- Zimmermann, K. F. (1994). European migration: Push and pull *The World Bank Economic Review* 8(suppl 1): 313–342.
- Zipf, G. K. (1949): *Human Behaviour and the Principle of Least Effort: An Introduction to Human Ecology* Addison-Wesley Press. Cambridge.
- Zolberg, A. (1989): The Next Wave: Migration Theory for a Changing World *International Migration Review* 23(3): 403–430.

Ábrajegyzék

1. ábra: A mobilitás jellemzői	16
2. ábra: Magyarország lakónépességének csoportosítása a nemzetközi migrációs szerepek szerint, a külföldi kötődésű népesség lehatárolása.....	19
3. ábra: Demográfiai átmenetek fázisai.....	25
4. ábra: Az USA külföldön született népessége a születés régiója szerint, 1960–2008	31
5. ábra: A külföldön születettek arányai az alacsony képzettségű munkaerő között egy-egy országban, 2017	32
6. ábra: Bevándorlások Csehországba, Szlovákiába, Lengyelországba és Magyarországra 2007 és 2017 között a tíz legnagyobb küldőország szerint, a teljes külföldi lakosság %-ában	35
7. ábra: Az országok közötti migrációs kapcsolatok, 2017	40
8. ábra: Országok migrációs kapcsolatainak (forrásországainak) regionális, globális megoszlása, 2017.....	41
9. ábra: Főbb migrációs kapcsolatok a forrás- és a célországok között, 2017.....	42
10. ábra: Az országok közötti nemzetközi vándorlás hálózatának fókuszam eloszlása (célországok szerint), 2017	45
11. ábra: A külföldön született állampolgárok népességaránya egyes országokban, 2017	53
12. ábra: A lakónépesség és a külföldi kötődésű népesség korcsoportok szerint, 2017. január 1.	57
13. ábra: A lakónépesség és a külföldi kötődésű (25 éves és idősebb) népesség iskolai végzettségek szerint, 2017. január 1.	58
14. ábra: A 25–64 éves külföldi kötődésű népesség munkanélküliségi rátája	60
15. ábra: A 25–64 éves nemzetközi vándorok és a lakónépesség megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint, 2017.....	61
16. ábra: Külföldi kötődésű népesség száz lakosra jutó száma	63
17. ábra: A külföldi kötődésű népesség járásonkénti megoszlása főbb forrásországok szerint, 2017	65
18. ábra: A külföldi és a magyar népesség változása 2011 és 2017 között a települések osztályokba sorolása szerint	71
19. ábra: A külföldi kötődésű és az autochton népesség változása 2011 és 2017 között a települések osztályokba sorolása szerint	72
20. ábra: Magyarországon élő romániai kötődésű népesség az elvándorlás települése szerint.....	76
21. ábra: Magyarországon élő kárpátaljai kötődésű népesség az elvándorlás települése szerint	79
22. ábra: Magyarországon élő szerbiai kötődésű népesség az eredeti szerb települések szerint.....	81
23. ábra: Magyarországon élő szlovákiai kötődésű népesség az elvándorlás települése szerint.....	83
24. ábra: Magyarországon élő, szomszédos országokhoz köthető népesség születési régiók szerint	86
25. ábra: A születési és jelenlegi magyar lakóhely régiójának kapcsolata a külföldi kötődésű népesség körében.....	90
26. ábra: A születési és jelenlegi magyar lakóhely régiójának kapcsolata a 25 éves és idősebb külföldi kötődésű népesség körében, iskolai végzettség szerint, 2017.....	91
27. ábra: A születési és jelenlegi magyar lakóhely régiójának kapcsolata a külföldi kötődésű népesség körében, a háztartás típusa szerint, 2017	92
28. ábra: A születési és jelenlegi magyar lakóhely régiójának kapcsolata a külföldi kötődésű népesség körében, gazdasági aktivitás szerint, 2017	93
29. ábra: Magyar települések Kárpát-medencei vándorlási települési kapcsolatainak száma, 2017.....	95
30. ábra: Magyar települések Kárpát-medencei vándorlási települési kapcsolatainak változása, 2017/2011	96
31. ábra: A román-magyar vándorlásban érintett magyar települések fókuszam eloszlása, 2017	97
32. ábra: A magyar nemzetiségű népesség aránya a külföldi területeken, 2011.....	101
33. ábra: A Magyarországon élő, szomszédos országokhoz köthető népesség születési régiók és a magyar anyanyelvűek aránya szerint, 2011.....	102
34. ábra: A gravitációs tér torzulása a földrajzi térhez képest Magyarországon és a szomszédos országokban NUTS 3 szinten, 2018.....	109
35. ábra: Románia és Magyarország megyei szintű belföldi vándorlási egyenlege 2012 és 2017 között a lakónépesség %-ában	112

Táblajegyzék

1. táblázat: A migráció osztályozása	17
2. táblázat: A hazautalások mértéke a fogadó országok szerint, 2010–2017	27
3. táblázat: A lakosság és a migránsok állománya földrészek szerint, 2017	34
4. táblázat: A tíz legnagyobb befogadó és kibocsátó ország, 2017	37
5. táblázat: A tíz legtöbb kapcsolattal rendelkező cél- és forrásország, 2017	39
6. táblázat: A külföldön született magyar állampolgárok és a külföldi állampolgárok főbb országok szerint	55
7. táblázat: A 25–64 éves nemzetközi vándorok és a lakónépesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2017	59
8. táblázat: Magyarországon tartózkodó népesség megoszlása településtípusok szerint	62
9. táblázat: A magyar települések csoportosítása a megfelelő népesség változása szerint 2011 és 2017 között	69
10. táblázat: Magyarország településeinek száma és aránya a különböző osztályokban, 2011–2017	70
11. táblázat: A Robin Hood-index az egyes népességcsoportokban	73
12. táblázat: A jelentősebb migrációs áramlások arányai a szomszédos országokból Magyarország felé, 2011	87
13. táblázat: A jelentősebb migrációs áramlások arányai a szomszédos országokból Magyarország felé, 2017	88
14. táblázat: Migrációs települési foksám eloszlások illeszkedése a skálafüggetlen topológiához forrásországok szerint (R^2)	98